

UNIVERSITATEA DIN BUCUREȘTI
FACULTATEA DE TEOLOGIE ORTODOXĂ „PATRIARHUL
JUSTINIAN”

INTRODUCERE ÎN
CATEHETICA ORTODOXĂ

Curs pentru anul al III - lea – Teologie Pastorală

r. Prof. Dr. VASILE GORDON

BUCUREȘTI – 2003

1. CATEHEZĂ DESPRE SFÂNTA SCRIPTURĂ

2. CATEHEZĂ DESPRE SFÂNTA TRADIȚIE

3.IV. CATEHEZĂ DESPRE SFÂNTA TREIME

4.1V. CATEHEZĂ DESPRE MAICA DOMNULUI

5.VI. CATEHEZĂ DESPRE SFÂNTA BISERICĂ

6. VII. CATEHEZĂ DESPRE RUGĂCIUNE¹

[top](#)

---

¹ Pentru redactarea acestei schițe de cateheză utilizăm cu precădere *Teologia Morală Ortodoxă*, vol. 2, Editura Institutului Biblic și de Misiune al BOR, București, 1980, p. 13-55 și *Învățătura de Credință Creștină Ortodoxă*, aceeași Editură, București, 1952, p. 202-223.

CUVÂNT ÎNAINTE.....	2
I. NOȚIUNI INTRODUCTIVE.....	3
• Terminologie	4
• Raportul cu Omiletica	6
• Implicații actuale	7
II. EXCURS ÎN ISTORIA CATEHEZEI. Mântuitorul Iisus Hristos,	
Catehetul Suprem	9
III. CATEHEZA ÎN PRIMELE VEACURI CREȘTINE	
1. Cateheza Sfinților Apostoli.....	16
2. Slujirea harismaticilor	17
3. Literatura catehetică în primele veacuri creștine	18
4. Catehumenatul	25
IV. ȘCOLILE CATEHETICE	27
V. ÎNVĂȚĂMÂNTUL CATEHETIC ROMÂNESC.	
Repere ale unui scurt excurs istoric	33
VI. IMPORTANȚA PRINCIPIILOR DIDACTICE ÎN CATEHIZARE	
Intenții.....	59
Definiții și delimitări.....	60
Precizări etimologice și istorice.....	61
Avantajele utilizării principiilor didactice.....	62
Nominalizarea principiilor didactice.....	63

Descrierea principiilor didactice.....	64
--	----

VII. FACTORII ESENȚIALI AI EDUCAȚIEI RELIGIOASE

a. Preliminarii.....	74
b. Terminologie.....	74
c. Factori generali: ereditatea, mediul, educația.....	75
d. Factori speciali ai educației religioase:	
1. Intenții.....	77
2. Idealul educației religioase.....	77
3. Factori concreți ai educației religioase:	
• Dumnezeu - factor și izvor veșnic al educației.....	79
• Familia creștină.....	80
• Biserica.....	91
• Școala.....	93
• Profesorul.....	96
• Elevul.....	101

VIII. MIJLOACE PRACTICE DE CATEHIZARE ÎN BISERICĂ.

1. Preliminarii.....	103
2. Cateheza.....	104
3. Dialogul săptămânal.....	107
4. Biblioteca parohială.....	109
5. Buletinul parohial.....	110

IX. REDACTAREA ȘI PREZENTAREA CATEHEZEI. Repere

teoretice, metodice și practice	114
1. Etapele redactării și prezentării catehezei	114

2. Planul catehezei	121
---------------------------	-----

X. SCHIȚE DE PLANURI PENTRU CATEHEZE:

1. Cateheză despre importanța lecturilor pentru luminarea credinței.....	124
2. Cateheză despre Sfânta Scriptură.....	127
3. Cateheză despre Sfânta Tradiție.....	130
4. Cateheză despre Sfânta Treime	133
5. Cateheză despre Maica Domnului	137
6. Cateheză despre Sfânta Biserică	140
7. Cateheză despre rugăciune	143

BIBLIOGRAFIE OBLIGATORIE PENTRU EXAMENE.....	147
---	------------

BIBLIOGRAFIE GENERALĂ ORIENTATIVĂ.....	148
---	------------

C U V Â N T Î N A I N T E

Volumul de față cuprinde elementele de bază ale Cateheticii Ortodoxe pe care le prezentăm în această ediție de probă, cu nădejdea că vor fi de folos studenților din anul al III-lea, curs de zi și fără frecvență. După cum se va observa, unele prelegeri sunt mai dezvoltate, altele mai scurte, potrivit cu actualitatea pe care o reprezintă, conținutul fiind conceput în general schematic, având mai mult un rol de semnalare al temelor principale, totodată al reperelor bibliografice. Cursul se limitează doar la acele teme catehetice și metodice care corespund mai ales din punctul de vedere al misiunii practice, la care se

adaugă bibliografia obligatorie și cea generală, orientativă. Deși temele abordate nu tratează toate subiectele importate, ele acoperă în totalitate spațiile orelor de curs și ale seminariilor consacrate anului universitar, răspunzând, de fapt, strictului necesar al exigențelor la această disciplină.

Pentru noua ediție așteptăm cu interes observațiile și sugestiile cursanților, atât cu privire la tematică, conținut și bibliografie, cât și cu referiri la concepție, stil, limbaj etc.

A U T O R U L

I. NOȚIUNI INTRODUCTIVE

Catehetica este una dintre disciplinele Teologiei Practice care, la începuturile programelor didactice ale Facultății de Teologie (la București, 1881-1884), era inclusă într-o singură catedră, alături de Omiletică, Liturgică și Pastorală². Cu timpul a devenit materie distinctă, dar nu singură, ci împreună cu Omiletica, datorită apropiatei lor înrudiri. Propriu-zis, catedra s-a detașat în anul 1928, avându-l titular pe părintele Grigorie Cristescu. Mai târziu au fost unele perioade când cele două discipline au fost separate, acest fapt explicându-se parțial și prin pregătirea specifică a titularilor. De exemplu, între anii 1947-1952, Omiletica (incluzând și *Exercițiile de Predică*) a fost predată de părintele Grigorie Cristescu, iar Catehetica de părintele Mihail Bulacu, specialist în Catehetică și Pedagogie, cu doctoratul susținut în acest domeniu încă din anul 1928³. În anul 1952 Omiletica și Catehetica vor fi din nou asociate, dar cu un adaos al noțiunilor de Pedagogie, catedra purtând, astfel, titlul de *Omiletică, Catehetică, cu noțiuni de Pedagogie*, titlu păstrat ca atare până în anul 1992, când Facultatea de Teologie intră în Universitate și când Pedagogia este preluată de profesori din domeniul laic, cu pregătire specială în domeniu. Catedra și-a păstrat, așadar, doar denumirea de *Omiletică-Catehetică*, așa cum se prezintă și astăzi: Catehetica pentru anul al III-lea de studii, Secția Pastorală, iar Omiletica la anul al IV-lea, aceeași secție. O dată cu reintroducerea religiei în școală, Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române a hotărât (și Universitatea a acceptat) ca în cadrul Teologiei Practice să se predea și disciplina intitulată *Metodica predării religiei*, curs opțional, la anul al III-lea de

---

² Pentru unele date utilizăm medalionul analitic al Pr. prof. dr. Constantin GALERIU, *Catedra de Omiletică și Catehetică cu noțiuni de Pedagogie*, în "Studii Teologice", an. XXXIII (1981), nr. 7-10, p. 578-581.

³ Titlul tezei de doctorat: *Studiu introductiv în Catehetica Ortodoxă*, Oradea, 1928.

studii, pentru majoritatea secțiilor⁴. *Metodica*, nu este altceva, de fapt, decât *Pedagogia creștină*, propriu-zis o componentă a Cateheticii și opinăm că nu ar trebui predată separat, ci în cadrul acestei discipline. Comparând programele analitice ale Cateheticii și Metodicii vom observa imediat că programa celei din urmă este inclusă efectiv în cadrul celei dintâi.

Din punctul de vedere al instruirii religioase, Catehetica a fost prezentă dintru început în învățământul religios românesc, atunci când el a căpătat forme organizate. Ca știință, însă, această disciplină este tributară, sub aspectul terminologiei și al structurării materialului didactic, teologiei apusene, fapt pe care arhimandritul cărturar Juvenal Ștefanelli, autorul primului tratat științific de Catehetică în literatura noastră ortodoxă⁵, îl recunoaște fără complexe. Format în disciplina școlilor germane, Ștefanelli ne oferă prin tratatul său o mostră de erudiție și acrivie științifică, pilduitoare chiar pentru exigențele didactice din zilele noastre. În acest tratat se menționează, între altele, că în Germania apar primele manuale de nivel superior, din domeniul de care ne ocupăm. După ce prezintă câteva încercări mai timide, dar prezente încă din secolul al XVI-lea, Ștefanelli îl nominalizează pe F. H. Schwarz, care “cumpenind însemnătatea catechetice, și înțelegând necesitatea și folosul ei pentru crescerea religioasă și morală în biserică a scris: *Katechetik oder Anleitung zum Unterrichte der Jugend im Christentum*⁶, Gissen, 1818”⁷.

Revenind în aria preocupărilor catehetice românești, se cuvine să mai pomenim câteva nume de rezonanță ale câtorva dascăli de Teologie, care au ostentat și ostensc cu multă dăruire, prin cuvântul rostit și scris: *pr. Tarangul Oreste*, *Nicolae Terchilă*, *pr. Mihail Bulacu*, *arhid. Nicolae Balcă*, *pr. Dumitru Călugăr*,

---

⁴ În afară de secțiile de Asistență socială, Pictură și Patrimoniu.

⁵ Cernăuți, 1880; ediția a II-a, îmbogățită, 1904, 342 p.

⁶ *Catehetica sau îndrumarea în învățământ a tineretului în creștinism*.

⁷ *Op. cit.*, p. 8.

pr. Nicoale Petrescu, pr. Constantin Galeriu (toți trecuți în veșnicie), dimpreună cu reprezentanți încă activi: *pr. Sebastian Șebu, pr. Costachi Grigoraș, arhim. Veniamin Micle* etc.⁸.

*

TERMINOLOGIE. În cadrul acestei discipline întâlnim foarte frecvent următorii termeni: *catehet, catehumen, cateheză, catehetică*. ***Catehetul*** este cel care învață pe altul, *învățătorul* sau *dascălul*; ***catehumenul*** este cel care învață de la altul, ucenicul, elevul; ***cateheza*** este, în general vorbind, lucrarea didactică a Bisericii, fie că este vorba catehizarea în biserică, în cadrul cultului divin, fie că este vorba de ora de religie.

Catehetica este disciplina Teologiei Practice care se ocupă cu normele științifice de predare ale învățământului religios-educativ, cu scopul de a forma caractere religios- morale.

Etimologic⁹, toți acești termeni provin din grecescul ***kathcei`n*** (*kata și hJcei`n*) = *a suna, a răsună de sus în jos, a spune ceva de la loc înalt*. Activitatea catehetică din Biserica primară se numea ***kathvcisi`***, termen pe care nu-l întâlnim sub această formă în Sfânta Scriptură. Întâlnim în schimb formele verbale *kathcei`n, kathcei`sqai*, care se găsesc și la Iosif Flavius și la Filon. Iată câteva exemple:

- *Fapte 21, 21: Și ei au auzit despre tine*¹⁰ (despre Pavel, n. n.) *că pe toți iudeii care trăiesc printre neamuri îi înveți să se lepede de Moise...*

---

⁸ Operele lor catehetice principale sunt incluse în lista noastră bibliografică, anexă a cursului de față, care poate fi consultată și la Biblioteca Facultății de Teologie.

⁹ Pentru explicațiile etimologice utilizăm Manualul de Catehetică al pr. prof. dr. Dumitru CĂLUGĂR, Editura Institutului Biblic și de Misiune al BOR, București, 1984 (ediția a II-a) și Cursul de Catehetică pentru anul al III-lea al pr. lect. dr. Vasile RĂDUCĂ, București, 1996. Detalii etimologice amănunțite pot fi urmărite și în *Catehetica* arhim. J. ȘTEFANELLI, p. 17-22, a cărui preocupare în acest sens este de-a dreptul impresionantă, în demersul său recurgând nu numai la citatele biblice cunoscute, ci și la autori aparținând literaturii și filozofiei antice, dovedind, astfel, o excelentă cunoaștere a limbii clasice grecești.

¹⁰ Sensul, aici, este ***au fost învățați (informați) despre tine...***

(kathchvghsan de; peri; sou` o{ti ajpostasivan didavskei" ajpo Mw>sevw" tou;" kata; ta; e[qnh pavnta" jloudaivou"...);

- *Romani 2, 18: Și-I cunoști voia (lui Dumnezeu, n. n.) și , **învățat** fiind de Lege (kathcouvmenou" ejk tou` novmou...) știi să deslușești deosebirile;*
- *Galateni 6, 6: **Cel ce primește cuvântul** (învățăturii) să-i facă **învățătorului** său parte de toate bunurile (Koinwneivtw de; oJ kathcouvmeno" to;n lovgon tw`/kathcou`nti ejn pa`sın ajgaqoi`").*

După cum lesne se poate observa, utilizarea verbului accentuează mai ales caracterul predării orale al învățăturii creștine, conținute în Revelația dumnezeiască. Desigur, elementele de bază ale catehezei apostolice erau preluate, pe de o parte din Noul Testament, iar pe de altă parte din Tradiție. Trebuie să precizăm, de asemenea, că misiunea de catehizare apostolică nu implica doar aspectul didactic, învățătoresc, adică o *predare* și o *însușire* a doctrinei, ci, deopotrivă, viața cultică și disciplinară, propriu-zis *întreaga activitate misionar-pastorală a Bisericii*. Cu alte cuvinte, cateheza nu se preocupa numai de împărtășirea cunoștințelor, ci și de integrarea aspiranților la Botez în viața liturgică: rugăciunea, postul, exorcismele, examinarea conștiinței etc.

Un alt aspect care trebuie reținut este că în primele veacuri ale creștinismului catehumenii erau reprezentați îndeosebi de oameni maturi, care doreau să fie inițiați în viața creștină. Abia de la începutul Evului Mediu (sfârșitul secolului al V-lea), catehumenii numărau oameni mai puțin înaintați în vârstă. Catehizarea s-a făcut, de asemenea, și pruncilor botezați mici, începând cu anii în care se impunea educarea deprinderilor creștine. Astfel, înțelesul cuvântului “cateheză” și “catehumen” variază de la o perioadă istorică la alta, precum și în funcție de vârsta subiecților: la cei maturi și neinițiați în viața creștină, catehizarea premerge botezului, la cei mici o succede. Până la organizarea catehumenatului, ca formă instituțională de

educație religioasă, cateheza se confunda cu predica, în special cu cea misionară, totodată cu celelalte mijloace de pastorație, completându-se reciproc.

RAPORTUL CU OMILETICA. 1. În prima fază a propovăduirii învățaturii creștine, se desfășura *predica misionară = kerigma* (de la gr. *khruvggw* = *a fi crainic, a vesti, a anunța*). Kerigma a fost opera Sfinților Apostoli și a unor ucenici ai lor. Ei vesteau Evanghelia celor care încă nu auziseră de ea. Astfel, iudeilor se adresau în limbaj biblic vetero-testamentar, arătând ca Hristos este împlinirea profețiilor pe care ei, ca membri ai poporului iudeu, le cunoșteau de la sinagogă. Păgânilor se adresau potrivit gradului de înțelegere: grecilor, de pildă, în limbaj rațional și chiar filozofic (cum a procedat, de pildă, Sf. Ap. Pavel), altora în contextul credințelor și tradițiilor locale, urechea lor fiind familiarizată cu termenii acelor credințe. Se cunoaște că misiunea kerigmatică a întâmpinat uneori mari obstacole, propovăduitorii riscându-și nu de puține ori viața. Se știe, de asemenea, că de multe ori nu erau acceptați, ba dimpotrivă, erau alungați cu pietre sau chiar omorâți. Conținutul kerigmei era simplu dar de esență:

- *Dumnezeul Cel Unic*, creator al cerului și al pământului, veșnic proniator;
- *Întruparea Fiului Său*, pentru mântuirea neamului omenesc;
- *Întemeierea împărăției lui Dumnezeu*, la care sunt chemate toate neamurile, împărăție concretizată în Biserica tuturor celor botezați...

Dacă cei ce ascultau erau receptivi, urma catehizarea și botezul, dacă nu kerigma rămânea o încercare nereușită pe moment, însă cu nădejdea propovăduitorului într-o reușită viitoare.

2. Kerigmei îi urma, așadar, *catehizarea propriu-zisă*, cu toate implicațiile specifice, făcută inițial tot de Sfinții Apostoli și de ucenici ai lor, dar care era continuată, în cele mai multe cazuri, de *didascali* sau *învățători*, despre a căror slujire vorbește Sf. Ap. Pavel în Epistola I-a către Corinteni: “Și pe unii i-a pus Dumnezeu în Biserică: întâi apostoli, al doilea profeți, al treilea învățători

(*didavskaloi*'')..." (I Cor. 12, 28). În legătură cu misiunea deosebit de importantă a didascalilor, literatura catehetică românească beneficiază de un studiu excepțional aparținând profesorului de vrednică pomenire Teodor M. Popescu, intitulat "Primii didascali creștini"¹¹. Esențial, cateheza a fost dintru început *ocazională* și *didactică*. *Ocazională*, când s-a făcut într-un mod ne organizat, în locuri întâmplătoare, de către cateheți pasageri; cea *didactică* presupune un loc și un spațiu de timp bine determinate, desfășurându-se în cadrul unor instituții cu autoritate (Biserica, școli catehetice), fiind susținută, desigur, de persoane pregătite și autorizate de aceste instituții.

3. În faza următoare, după ce catehumenii erau botezați și integrați, astfel, în comunitatea eclezială, ei erau beneficiarii *predicii propriu-zise*, fie sub forma omiliei, fie a predicii tematice, în cadrul cultului, desigur.

În concluzie: *cateheza începe misiunea propovăduirii, iar omilia sau predica o completează, o dezvoltă și o desăvârșește.*

*

Din punct de vedere interconfesional, de-a lungul istoriei creștinismului, o dată cu regretabila separare pe denominațiuni, au apărut în mod inevitabil și diferențieri de abordare a demersului catehetic. Astfel, romano-catolicii au dat atenție cu precădere disciplinei, protestanții instruirii intelectuale, pe când la ortodocși accentul a rămas pe cult, pe integrarea în viața liturgică.

Implicații actuale. Astăzi nu se mai poate vorbi de catehumeni în înțelesul termenului din Biserica primară. Puțini sunt oamenii maturi, cel puțin în țara noastră, care să nu fie botezați, iar cele mai multe solicitări pentru intrarea în creștinismul ortodox, ale celor care inițial au aparținut religiilor necreștine se

---

¹¹ Publicat în "Studii teologice", nr. 2/1932, p. 140-211; republicat de Editura Institutului Biblic și de Misiune al BOR în vol. *Biserica și cultura*, București, 1996, p. 214-233. Menționăm că acest studiu face parte dintre lecturile bibliografice obligatorii pentru examene, în cadrul disciplinei Cateheticii.

datorează căsătoriilor mixte. Pentru aceste cazuri, catehizarea se face în mod particular, neorganizat, cu atenție sporită sau, uneori, redusă, în funcție de gradul de preocupare al preotului-catehet și, implicit, al “catehumenului”.

Cu toate acestea, vorbim și astăzi în mod curent de *cateheză* și *catehizare*. Și nu fără temei. După evenimentele din decembrie 1989 a fost posibilă reintroducerea religiei în școală, acest demers constituindu-se, astfel, într-o formă organizată de catehizare. În parohii, cu toate că și pe vremea dictaturii comuniste preoții au făcut catehizare “cu timp și fără timp”, începând cu anul 1990 s-au putut organiza întruniri speciale, îndeosebi cu tinerii doritori de luminare a credinței, având loc, astfel, un dialog catehetic organizat. Sunt, astfel, parohii care, în afara orarului de slujbe, au în programul săptămânal o zi și o oră specială consacrată catehizării propriu-zise, cu o tematică prestabilită, cu studiu biblic și doctrinar, cu teme care se citesc acasă și se discută apoi la biserică asupra lor, deodată cu dialogul ad-hoc la care cei interesați pun întrebări iar preotul răspunde. În sprijinul acestuia au venit și noile publicații creștine, cărți și reviste, ale câtorva edituri creștin-ortodoxe deosebit de prolific¹², fiind posibilă deschiderea de biblioteci publice cu program de împrumut, chiar în interiorul sfintelor lăcașuri. Unele parohii au editat reviste și buletine, cu un impact benefic și în plan catehetic.

În condițiile în care astăzi, mai mult ca oricând, sectele de tot felul operează cu un zel tot mai aprig, împărțind gratuit un număr crescând de publicații otrăvite, dialogând cu creștinii noștri prin specularea tuturor prilejurilor, profitând, totodată, de ignoranța multora, slujitorii Bisericii neamului nu pot fi pasivi, ci vor face misiune de catehizare cu responsabilitatea cuvenită.

---

¹² Alături de vechea și prestigioasa Editură a Institutului Biblic și de Misiune a BOR de la București, s-au afirmat în mod deosebit următoarele: *Deisis*-Sibiu, *Anastasia*-București, *Bizantină*-București, *Sophia*-București, *Ramida*-București, *Buna-Vestire*-Bacău, deodată, evident, cu editurile mitropoliilor, arhiepiscopiilor și episcopiilor ortodoxe române, din țară și din străinătate.

Scopul de azi al catehizării nu diferă esențial de cel din totdeauna: instruirea păstoriților cu privire la doctrină și cult, în vederea mântuirii. Didactic vorbind, catehetica urmărește cu prioritate *formarea de caractere creștine*¹³. Observăm, așadar, că accentul nu cade atât pe aspectul *informativ*, ci mai ales cel *formativ*. Mai adânc vorbind, a catehiza înseamnă a face din credincioși membri vii ai Bisericii, susținându-i în creșterea duhovnicească spre desăvârșire, după cum inspirat se exprimă Sf. Ap. Pavel: "Până vom ajunge toți la unitatea credinței și a cunoașterii Fiului lui Dumnezeu, **la starea bărbatului desăvârșit**, la măsura vârstei deplinătății în Hristos" (*Efesenii* 4, 13).

Importanța actuală a Cateheticii se leagă direct de importanța misiunii Bisericii în contemporaneitate. Alături de Omiletică, această disciplină valorifică întreg tezaurul doctrinar, biblic, istoric, cultic și canonic al Bisericii drept-măritoare, arătându-ne *principiile, metodele, formele și mijloacele* prin care acest tezaur poate să ajungă și să pătrundă în inimile credincioșilor, spre a-i convinge la săvârșirea faptelor prin care să dobândească mântuirea.

---

¹³ Pentru acest subiect a se vedea teza de doctorat a pr. prof. Dumitru CĂLUGĂR, *Caracterul religios-moral creștin*, Sibiu, 1955, XVI + 292 p.

II. SCURT EXCURS ÎN ISTORIA CATEHEZEI

Mântuitorul Iisus Hristos – Catehetul Suprem. Cateheza creștină s-a născut o dată cu zorii creștinismului, avându-L întemeietor pe Hristos, iar ca izvor fundamental Evanghelia Sa. Nu este simplă abordarea *slujirii catehetice* (sau *învățătoarești*) a Mântuitorului, datorită complexității ei, propriu-zis complexității personalității Catehetului Suprem, manifestate printr-o pedagogie unică în istoria umanității. Căci orice încercare în acest sens își va asuma inevitabil riscul relativizării. De aceea, conștienți de acest risc, recunoaștem *ab initio* imposibilitatea unei abordări corespunzătoare înălțimii Sale catehetice, chiar dacă evangheliile ne dau o mulțime de exemple deosebit de grăitoare în acest sens. În consecință, ne propunem doar semnalarea câtorva aspecte, însoțite pe alocuri de ilustrații, acordând în schimb libertate cursanților să completeze singuri imaginea Celui mai mare Catehet din istoria mântuirii, cu date și remarci trecute prin filtrul cugetării și trăirii personale. Iată, așadar, semnalările noastre:

- **slujirea învățătoarească**, una dintre cele trei slujiri, egale în importanța lor mântuitoare, asumate de Mântuitorul (deodată cu cea *arhierească* și *pastorală*), este evidențiată mai pregnant de către evangheliști decât celelalte două. El era numit în mod obișnuit *Învățătorul (Rabbi, Didavskalo)* apelativ pe care Însuși l-a confirmat: “Voi Mă numiți pe Mine Învățătorul și Domnul și bine ziceți, că sunt” (Matei 23, 8-10). La începutul misiunii Sale, audiența era restrânsă (12 apostoli), dar în scurtă vreme “mulțimea Îl îmbulzea ca să asculte cuvântul lui Dumnezeu” (Luca V, 1). Calitatea de învățător era cerută în mod firesc de caracterul doctrinar, dogmatic, al creștinismului. Spre deosebire de păgânism, creștinismul este o religie-învățătură și trebuia, în consecință, să aibă neapărat un învățător religios. Politeismul grec și roman era o religie fără dogme, nepropunând adevăruri de credință, fiind, de fapt, un cult a cărui justificare se

pierdea, teoretic, în legendă, mit, superstiție. În contrast, creștinismul nu s-a mărginit la dimensiunea cultică, liturgică, cu toate că fost și ea prezentă dintru început, ci și-a conturat o doctrină, o teologie, pe baza învățăturilor doctrinare propovăduite de cel mai mare Învățător. Fericiți vor fi fost ascultătorii Săi contemporani! Uimiți adversarii Săi! Chiar și cei mai înverșunați dintre aceștia au recunoscut cu sinceritate: “Niciodată n-a vorbit vreun om ca Omul acesta”! (In. 7, 46). Care era, de fapt, “secretul” acestei supremații retorice incontestabile? Răspunsul ni-l dă Evanghelistul Matei atunci când spune: “...Căci îi învăța ca unul care are **putere**, iar nu cum îi învățau cărturarii lor” (7, 29). Iar *puterea* izvora din persoana Sa dumnezeiască, căci *Omul-Hristos* este, în același timp, întărit, *împuternicit*, de *Dumnezeul-Hristos*. El este *Pedagogul* prin excelență, paradigmă a oricărei pedagogii autentice. Părintele bisericesc Clement Alexandrinul a fost pe bună dreptate inspirat atunci când Lui, Pedagogului desăvârșit, I-a consacrat una dintre cele mai însemnate scrieri patristice, *Pedagogul*, în care spune la un moment dat: “Pedagogul nostru este Sfântul Dumnezeu Iisus, Cuvântul, Care conduce întreaga omenire. Însuși iubitorul de oameni Dumnezeu ne este Pedagog”¹⁴.

- **conținutul** învățăturilor Sale vizează realitățile veșnice: *Dumnezeu, suflet, nemurire, viața viitoare* etc. În principal, trei mari teme sunt conturate în slujirea Sa didactică: *Dumnezeu, lume, om*, ultimele două fiind abordate permanent în perspectiva veșniciei. De aceea, în esență, marea temă a predicii și catehezei Sale o constituie *vestirea împărăției lui Dumnezeu*: “Plinitu-s-a vremea și împărăția lui Dumnezeu s-a apropiat. Pocăiți-vă și credeți în Evanghelie!” (Marcu 1, 15). Iar pentru dobândirea împărăției cerești, a mântuirii propriu-zise, ascultătorii trebuiau să recunoască *mesianitatea și dumnezeirea Sa*.

---

¹⁴ Clement ALEXANDRINUL, *Scrieri*, vol. 4 din PSB, Editura Institutului Biblic și de Misiune al BOR, trad. de Pr. D. FECIORU, București, 1982, p. 198.

- **locul** activității catehetice era peste tot unde ascultătorii dovedeau receptivitate. El nu S-a mărginit la un anume loc, ci străbătând Iudeea, Galileea și Samaria, învăța în case, sub cerul liber, în piețele publice, în adunări sociale, pe mare și pe uscat, pe munte și la șes, în pustie etc., așadar în orice loc unde era ascultat.
- **metodele** catehizării Sale anticipează, în sâmbure, cele mai eficiente principii și mijloace pe care le-a promovat pedagogia ulterioară, inclusiv cea modernă, pe care le profesează, de fapt, și astăzi. Esențial, modul desfășurării învățământului hristic, la fel cu traiul Său cotidian, a fost simplu, apropiat, plin de iubire și compasiune pentru cei umili, în același timp, însă, plin de demnitate, măreție și forță spirituală. O simplă enumerare a principiilor și metodelor pedagogice actuale, va constata similitudini evidente în cateheza Mântuitorului. Selectăm câteva exemple: **1. Principii:**

- **Psihologic.** Dumnezeuiesc cunoscător al sufletului omenesc, Mântuitorul se adaptează permanent la mentalitatea, cunoștințele și preocupările celor cărora le vorbea. Într-un fel vorbește cu cei simpli, în alt fel cu Nicodim cel erudit. Vorbește autoritar cu Petru cel impulsiv, dar plin de tandrețe cu Zaheu, vameșul cel smerit etc.;
- **Natural.** Fără să suprasolicite efortul de receptare al ascultătorilor, Mântuitorul, folosind cu tact metoda inductivă, învăța mai întâi cele ușor de reținut, evidențiind cu prioritate ceea ce este esențial de reținut și urmat: “Căutați mai întâi împărăția cerurilor și dreptatea Lui, și toate celelalte se vor adăuga vouă...” (Matei 6, 33);
- **Intuitiv.** Acest principiu, atât de recomandat și astăzi în procesul educațional, a fost utilizat cu precădere de Mântuitorul, în special prin rostirea parabolilor, folosind diverse mijloace intuitive, cum ar fi *acțiunile* (grăirea Sa era urmată în chip pilduitor de o fapta concretă, ca de exemplu o vindecare, o înviere, înmulțire a pâinilor etc.), *individualizările*

(insistând, concret, pe atitudini ca: “Dacă ochiul tău te smintește...”, “Dacă-ti va da cineva o palmă...” să se ia măsurile corespunzătoare cu mesajul Său evanghelic), *contrastul* (*Bogatul nemilostiv și săracul Lazăr, Vameșul și fariseul*) etc.

- ***Temeinic, durabil***: “Cerul și pământul vor trece, dar cuvintele Mele nu!” (Marcu 13, 31). Învățătura Sa, dublată de exemplul iubirii Sale jertfelnice aveau să cucerească definitiv inimile ucenicilor Săi, încât Sf. Ap. Pavel se întreabă retoric și mărturisitor, totodată: “Cine ne va despărți pe noi de dragostea lui Hristos? Foamea, prigoanele, strâmtorările...?” (Romani 8, 35).
- ***Activ și practic***: vorbește plugarilor despre semănător; podgorenilor despre lucratorii viei; pescarilor despre pescuitul minunat; samarinencei despre Mesia Cel așteptat etc.;
- ***Educativ***: urmărește nu doar informarea “despre...”, ci *formarea*, zidirea sufletească a omului. Nu cele trecătoare, ci cele veșnice: “Nu numai cu pâine va trăi omul, ci cu tot cuvântul care iese din gura lui Dumnezeu” (Matei 4, 4).

2. Metodele, de asemenea, sunt cele mai eficiente și astăzi: *inductivă* (parabolele), *deductivă* (predica de pe munte), *analitică* (pilda semănătorului), *sintetică* (“fiți, dar, voi desăvârșiți...”), *genetică* (“Eu sunt ușa...”), *experimentală* (pescuirea minunată, înmulțirea pâinilor);

3. Forma didactică este atât cea *povestitoare* (*acroamatică*), așa cum o întâlnim în special în pilde, cât și cea *dialogică* (*întrebătoare* sau *erotematică*), așa cum o vedem în convorbirile particulare (de ex. cu samarineanca, cu Nicodim etc.).

4. *Moduri de învățământ*, se disting în special trei: *individual* (Nicodim), *colectiv* (în fața mulțimilor) și *monitorial* (când trimite pe ucenici la propovăduire).

*

Din cele de mai sus nu trebuie să înțelegem că succesul unic al învățaturii Mântuitorului s-ar datora exclusiv principiilor, metodelor, formelor etc., enumerate anterior. “Cheia” impactului suprafiresc al pedagogiei Sale se datorează în primul rând dumnezeirii persoanei Lui, oferind nu o paradigmă catehetică umană, ci una divino-umană. “Cheia” și “noutatea” sunt reprezentate de El Însuși: învățătura Sa nu este una teoretică, un fel de “artă pentru artă”, ci una care se întruchipează într-un model desăvârșit, înfățișându-ni-se o identificare deplină între ceea ce a învățat și viața Sa. Cu alte cuvinte, *a trăit pe viu învățătura Sa*. Iată cum vede, spre exemplu, Sf. Ioan Gură de Aur această identificare pentru cei ce sunt chemați să-și asume misiunea învățătoarească: “Și după cum omul, oriunde s-ar arăta, trebuie să se vadă că se deosebește de animale, tot așa și învățătorul trebuie să arate că este învățător și când grăiește și când tace și când stă la masă și când face orice altceva; trebuie să se vadă că este învățător și din mers și din privire și din ținută, într-un cuvânt din toate!”¹⁵ Din aceste motive Mântuitorul trebuie socotit, așa cum inspirat a formulat savantul Simion Mehedinți (1868-1962), “Cel dintâi mare educator al omenirii și adevăratul mântuitor al copiilor”¹⁶. Pedagogului Suprem, profesorul-

---

¹⁵ Sf. IOAN GURĂ DE AUR, *Omilii la Matei*, vol. 23 PSB, trad. pr. dr. Dumitru FECIORU, Editura Institutului Biblic și de Misiune al BOR, București, 1994, p. 823 (tâlcuire la Matei 23, 6-7).

¹⁶ *Scrieri despre educație și învățământ*. Antologie. Ediție îngrijită de Dumitru MUSTER, Editura Academiei, București, 1992, p. 216. Simion Mehedinți, cel mai mare geograf român, trebuie socotit și unul dintre cei mai mari pedagogi pe care i-a avut țara noastră. A fost nu numai un savant ci și un creștin autentic și un naționalist în cel mai bun sens al cuvântului. La instalarea comunismului pe meleagurile noastre el nu s-a “aliniat”, asumându-și cu demnitate toate privațiunile prin care a trecut din această cauză. Notăm, fie și în treacăt, câteva dintre cele mai cunoscute scrieri pedagogice ale sale: *Poporul (Cuvinte către studenți)*, București, 1921; *Altă creștere. Școala Muncii*, București, 1929 (vezi și ultima ediție, a 9-a!, Edit. Axia, Craiova, 2003, prefătată de pr. V. Gordon); *Apropierea de Iisus prin Biserica noastră, prin*

geograf, dublat de profesorul-pedagog, Simion Mehedinți, îi consacră aprecieri de mare frumusețe, dintre care spicuim: "Într-un sat din Galileea, s-a ivit acum vreo două mii de ani un tânăr care purta pe fruntea sa lumina unui mare ideal. Încă din pruncie pribeag prin Egipt, el simțise toate disonanțele vieții și nenumăratele scăderi ale oamenilor... Nazarineanul cel inimos se simțea atras nu spre cărturari, farisei și toată oligarhia care înconjură Templul din Ierusalim, ci pentru robii care lucrau în arșița soarelui, flămânzi, bătuți și schingiuiți, pentru paraliticii din Vitezda, pentru orbi, leproși, schilozi și alți dezmoșteniți ai sorții. Pe toți aceștia voia El să-i ridice din mizeria fizică și morală. Iar ca metodă de urmat, în nemărginita Lui milă față de scăderile omenești, a pus înainte una singură: *iubește pe aproapele tău, ca pe tine însuși*... fie acela cine va fi și cum va fi, deoarece chiar în cea mai păcătoasă faptură omenească tot se poate să găsești măcar un sâmbure de omenie și, cine știe, o privire prietenească, un cuvânt bun sau un sprijin cât de mic, la timp potrivit, va fi în stare să-l ridice din înjosirea în care se află... Greutatea cea mare pentru tânărul Nazarinean era deci să schimbe întâi sufletul dascălilor, adică al oamenilor maturi, înainte de a îndruma în alt chip creșterea copiilor..."¹⁷

Mesager al noii porunci ("Poruncă nouă vă dau vouă: să vă iubiți unul pe altul, **precum Eu v-am iubit pe voi...**", Ioan 13, 34, adică ***total, până la jertfă dacă este nevoie...***), Mântuitorul a folosit, de fapt, *o singură și supremă metodă*: a iubirii depline, jertfelnice, susținută cu dumnezeiasca Sa smerenie ("S-a smerit pe Sine, făcându-Se ascultător până la moarte - și încă moarte pe cruce!" Filipeni 2, 8). Dacă am face o analiză comparativă între pedagogia Mântuitorului și a filozofilor mari ai antichității, am observa fără greutate că filozofii erau promotori ai rațiunii, în detrimentul evident al iubirii. Bunăoară Socrate (470-399), socotit îndeobște cel mai mare filozof antic, excela în exerciții raționale, în silogisme și finețuri

---

alegerea educatorilor, București, 1935; *Creștinismul românesc*, București, 1995; *Parabole și învățături din Evanghelie*, București, 1925 (reeditată în 2002, cu o prefață semnată de pr. V. Gordon).

¹⁷ *Ibidem*, p. 215.

dialectice, dar nu s-a priceput deloc să intre în sufletele contemporanilor, pentru că-i trata de sus, fără smerenie și dragoste, fapt care i-a atras în final dezaprobarea generală, exceptând atașamentul câtorva ucenici fanatici. În cazul său și al multora ca el se confirmă adevărul că *rațiunea îngâmfă, pe când dragostea smerește*. Rațiunea suficientă este soră bună cu mândria, iar iubirea deschisă cunoașterii și acceptării părerii celuilalt - soră bună cu smerenia. Așadar, nu cu rațiunea a operat Mântuitorul, ci cu iubirea, căci silogismele raționale, oricâtă admirație ar stârni din partea ascultătorilor, nu mișcă inima și nu determină, în final, săvârșirea faptelor bune. De aceea Mântuitorul ne-a învățat și ne-a dat pildă că apelul la partea emotivă a sufletului omenesc este *pârghia cea mai puternică a oricărui învățământ*. Iar pentru cel care cumpănește bine realitățile este limpede că, de fapt, nu ideile conduc lumea, ci simțămintele. Evident, bune sau rele. Însă, dacă Socrate n-a putut avea Modelul Suprem, fiind scuzabil, așadar, pedagogii care au cunoscut Evanghelia nu mai pot face abstracție acum de *cel mai prețios izvor al celei mai înalte și eficiente pedagogii*. O confirmare aparte în acest sens o reprezintă atașamentul față de Evanghelie al celui socotit *cel mai mare pedagog modern, Johann Pestalozzi (1746-1827)*. Cu prioritate, două elemente, dovedite esențiale, a desprins el din pedagogia divino-umană a Mântuitorului Iisus Hristos: iubirea nețărmurită și utilizarea maximă a intuiției. “O mare predică în cunoașterea adevărului, mărturisește Pestalozzi, este știința de vorbe, de care nu se leagă, însă, o cunoaștere reală a lucrurilor... Când pasărea cântă... Când viermele se târăște pe o frunză, atunci tu, învățătorule, curmă lecția de vorbe, deoarece pasărea și viermele învață pe copil mai mult și mai bine. Taci!”¹⁸. *Tăcerea*, ne amintim, era , de fapt, una din metodele utilizate de Mântuitorul în anumite împrejurări (“Și din nou a intrat în pretoriu – Pilat, n. n. - și I-a zis lui Iisus: De unde ești Tu?...**Dar Iisus tăcea...**” – Ioan 19, 9).

---

¹⁸ *Ibidem*, p. 219.

În literatura pedagogică românească laică, Iisus Hristos a fost recunoscut în mod constant ca Supremul Pedagog, exceptând perioada de tristă amintire 1945-1989, exceptând, de asemenea, cazuri izolate ale unor “pedagogi” atei. Exemplul cel mai strălucit din perioada anterioară comunismului îl avem în scrierile pedagogice ale lui Simion Mehedinți, din care am citat deja în prelegerea de față. Interesant este că și în anii comunismului au fost minți luminate din acest domeniu care au avut curajul recunoașterii în scris a lui Iisus, ca neîntrecut Învățător. Iată un exemplu: “Hristos a fost un vorbitor cu totul peste nivel, iar parabolele Sale, chiar în traducere, impresionează și pe cel mai adânc adversar al creștinismului...”¹⁹. Și să luăm aminte că afirmația este făcută în anul 1973, în plină epocă ceaușistă!

După anul de grație 1989, pedagogii laici creștini au ieșit din “catacombe” și au scris nestingheriți, acordându-I Mântuitorului locul pe care L-a avut din totdeauna în pedagogia românească autentică. Între aceștia în ultima vreme s-a remarcat în chip aparte profesorul de psihologie și pedagogie de la Universitatea din Iași, Constantin Cucos, care, în cel mai recent volum al său cu privire la educația religioasă, consacră 15 pagini referitoare la pedagogia Mântuitorului, “hristică” - după cum o numește domnia sa²⁰. Dincolo de unele stângăcii de exprimare prea “laică” C. Cucos merită o atenție aparte, în acest demers deloc ușor al *observării impactului actual și concret al catehezei Învățătorului nostru suprem*. Iată, bunăoară, un fragment al descrierii consacrate Mântuitorului: “Iisus Hristos este norma fundamentală, paradigma esențială de la care se va inspira adevăratul creștin în acțiunile sale. În măsura în care noi ne livrăm Lui, și Dumnezeu coboară la noi. *Fiți dar următori ai lui Dumnezeu, ca niște fii iubiți* (Efeseni 5, 1) - ne cheamă Sfântul Apostol Pavel. Și acest travaliu se cere a fi făcut pe cont propriu și în mod liber, *până vom ajunge la unitatea credinței și a cunoașterii Fiului lui*

---

¹⁹ Vasile FLORESCU, *Retorica și neoretica*, Editura Academiei RSR, București, 1973, p. 91.

²⁰ Constantin CUCOȘ, *Educația religioasă. Repere teoretice și metodice*, Edit. “Polirom”, Iași, 1999, p. 75-90 (începând cu § *Iisus Hristos ca învățător suprem*, p. 75-78).

Dumnezeu, la starea bărbatului desăvârșit, la măsura vârstei deplinătății lui Hristos (Efeseni 4, 13). Iisus Hristos este modelul formator prin excelență. Tradiția ne îndeamnă să-L imităm pe El, să-I urmăm exemplul și nu să fim egali Lui. Hristos este un model care transcede omul; acesta din urmă pretinde și caută să-L egaleze, fără însă a atinge statutul Său. Vom face în acest punct următoarea precizare: observăm că modelul hristic îngăduie o perfecționare a atributelor umane reale și nu ne sperie prin intangibilitatea Lui. Spre El au acces toți indivizii, indiferent de slăbiciunile și căderile de circumstanță. Nimeni nu este împiedicat de nimic în acest urcuș..."²¹ Iar la sfârșitul paragrafului, prof. Cucos conchide: "Hristos ne oferă *chipul* cu generozitate, dragoste și înțelegere. Dar oamenii rămân responsabili de calitatea *asemănării*."²²

Așadar, făcând abstracție de anumiți termeni mai puțin compatibili cu limbajul teologic, prezentarea făcută Învățătorului Suprem de către acest tânăr profesor neteolog, ca de altfel și câtorva sfinți părinți mai cunoscuți²³, este o dovadă exemplară a reîntoarcerii pedagogiei laice spre valorile perene ale catehezei creștine.

---

²¹ *Ibidem*, p. 76.

²² *Ibidem*, p. 78.

²³ *Ibidem*, p. 47-57.

III. CATEHEZA ÎN PRIMELE VEACURI CREȘTINE

1. CATEHEZA SFINȚILOR APOSTOLI. Formați la “Școala Catehetică” a Mântuitorului Iisus Hristos, Sfinții Apostoli, ascultători poruncii Sale “*Mergând, învățați toate neamurile...*” (Matei 28,19), au continuat misiunea Sa catehetică, rânduinind, totodată, episcopi, preoți și diaconi etc., pentru împlinirea slujirii învățătoresci. Factorul esențial în demersul catehetic apostolic nu se leagă, însă, de o anumită știință pedagogică, cu toate că ei erau înțelepți prin firea lor și *înțelepțiți* prin harul Sfântului Duh, ci de o nețărmurită dragoste față de Hristos și *Evangelia Sa, totodată față de cei cărora le făceau catehizare*. Așa se explică râvna lor jertfelnică, știut fiind faptul că numai iubirea totală poate determina sacrificiul. De aceea Sfinții Apostoli, în slujba lor învățătorescă, s-au dus la moarte ca la nuntă! Sf. Ap. Pavel exprimă în mod admirabil acest temei al iubirii de Hristos, ca mobil suprem al râvnei lor nelimitate: “Cine ne va despărți pe noi de dragostea lui Hristos? Necazul, sau strâmtorarea, sau prigoana, sau foametea, sau lipsa de îmbrăcăminte, sau sabia? Precum este scris (*în Ps. 43, 24, n. n.*): “Pentru Tine suntem omorâți toată ziua, socotiți am fost ca niște oi de junghiere”... Căci nici moartea, nici viața, nici îngerii, nici stăpânirile, nici cele de acum, nici cele ce vor fi... nu vor putea să ne despartă pe noi de dragostea lui Dumnezeu, cea întru Hristos Iisus, Domnul nostru...” (Rom. 8, 35-39).

Înarmați cu această dragoste și întăriți cu puterea Sf. Duh, primit la Cincizecime, Sfinții Apostoli au cutreierat trei continente (Asia, Europa și Africa), propovăduind *Evangelia* și întemeind peste tot Biserici creștine. O dată cu întemeierea Bisericilor, ei rânduiiau episcopi și preoți, cărora le porunceau să vegheze la păstrarea nealterată a învățăturii evanghelice. Misiunea catehetică s-a desfășurat parte în scris (consemnată parțial în cele 27 de cărți ale Noului

Testament), parte oral (consemnată sporadic în alte scrieri decât cele neo-testamentare).

Scopul prioritar al catehezei apostolice era pregătirea “catehumenilor” pentru Taina Sf. Botez. **Obiectul** catehizării: *cuvântul Domnului, Sfânta Evanghelie*. Mărturisirea Sf. Ap. Pavel este programativă, în acest sens, pentru toate timpurile, de altfel: “Căci nu ne propovăduim pe noi înșine, ci pe Hristos!” (II Cor. 4, 5).

Metodele și formele catehizării erau adaptate corespunzător situațiilor concrete. Bunăoară, **Sf. Ap. Pavel, în convorbirile catehetice cu iudeii folosea argumente din Legea Veche, iar cu păgânii argumente raționale (uneori filozofice), intuitive etc., desprinse din viața, obiceiurile și gândirea lor.** Învățământul catehetic se desfășura gradat, de cele mai multe ori *inductiv (de la simplu la complex)* așa cum mărturisește același Sf. Ap. Pavel, atunci când le scrie corintenilor: “V-am hrănit cu lapte, iar nu cu bucate (tari, n.n.), căci încă nu erați în stare; și nici chiar acum nu sunteți în stare, fiindcă sunteți încă trupești...” (I Cor. 3, 2-3). Cu același înțeles le scrie, de asemenea, conaționalilor săi evrei: “Fiindcă voi, cei ce de multă vreme ar fi trebuit să fiți învățători, încă mai aveți nevoie ca cineva să vă învețe întâiile gânguriri ale cuvintelor lui Dumnezeu; și ați ajuns să aveți nevoie de lapte, nu de hrană tare. Căci tot cel ce se hrănește cu lapte e un nepriceput în cuvântul dreptății, fiindcă e prunc; iar hrana tare e pentru cei desăvârșiți, care prin obișnuință au simțurile deprinse să deosebească binele și răul” (5, 12-14).

Râvna și tactul pedagogic al Sf. Ap. Pavel se vădesc, de altfel, din propria-i mărturisire, atunci când spune: “Tuturor toate m-am făcut, pentru ca-n orice chip să-i mântuiesc...” (I Cor. 9, 22). Metodele și formele de catehizare ale Sf. Ap. Pavel, cunoscute mai bine decât în cazul celorlalți apostoli, datorită scrierilor neo-testamentare, sunt, de altfel, emblematice pentru toți apostolii și ucenicii lor. Toți, fără excepție, s-au făcut *tuturor toate* pentru a-și împlini mandatul încredințat.

2. SLUIREA HARISMATICILOR. Împreună cu Sfinții Apostoli, în Biserica primară au făcut misiune *profeții* și *didascalii*, ca purtători ai unor harisme speciale, specifice râvnei incandescente a slujirii apostolice. Mărturie despre acești misionari-cateheți depune Sf. Ap. Pavel, în Epistola I-a către Corinteni: “Și pe unii i-a pus Dumnezeu în Biserică: întâi **apostoli**; al doilea, **profeți**; al treilea, **învățători...**” (12, 28). Că aceștia aveau un har misionar special ne încredințează tot Sf. Ap. Pavel, atunci când întreabă retoric: “Oare toți sunt apostoli? Oare toți sunt profeți? Oare toți sunt învățători? Oare toți fac minuni?...” (I Cor. 12, 29).

Dintre harismatici, cei care s-au ocupat în mod expres de catehizare au fost *didascalii*. Ilustrul nostru profesor de teologie, regretatul Teodor M. Popescu, le-a consacrat un studiu cu totul excepțional, intitulat *Primii didascoli creștini*, apărut mai întâi în revista “Studii Teologice”²⁴, iar relativ recent în volumul “Biserica și cultura”²⁵. Iată cum distinge domnia sa slujirile celor trei harisme: “Pe când Apostolul era misionarul profesionist, iar Profetul organul inspirat, care prezice, revelează, ceartă și sfătuiește, Didascalul este, așa cum îl arată și numele, învățătorul propriu-zis al comunității, cel care o instruiește mai de-a-proape în cele ale credinței și moralei creștine, purtător al cunoștinței și înțelepciunii. În triada de slujitori ai cuvântului dumnezeiesc, el este factorul special al învățământului creștin. Numai el are ca funcție determinantă învățătura. Pentru istoria teologiei creștine, didascalul are, de aceea, o importanță pe care n-au avut-o evanghelistul misionar și profetul...”²⁶. Misiunea apostolilor și a profeților s-a stins de timpuriu, dar a didascalilor a continuat până prin secolul al V-lea, după cum ne încredințează istoricul bisericesc Socrate²⁷. Cum lesne se poate deduce, didascalii erau rânduiți de

---

²⁴ Nr. 2/1932 (și în Extras)

²⁵ Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1996, p. 79-182. Pentru importanța deosebită pe care o prezintă acest studiu, cursanții au obligația să-l citească, urmând a fi examinați din el la colocvii.

²⁶ *Biserica și cultura...*, p. 86-87.

²⁷ *Ibidem*, p. 124.

către Sfinții Apostoli în comunitățile în care așezau preoți. Astfel, în timp ce preoții se ocupau cu precădere de săvârșirea cultului divin, didascalii aveau în grijă explicarea învățăturilor evanghelice propovăduite de Sfinții Apostoli. Tot ei erau cei care protejau aceste învățături de interpretări greșite, de atacurile ereticilor etc. Funcția didascalilor a fost preluată încet-încet de bărbați instruiți, care vor întemeia școli catehetice și alte instituții de învățământ. Toate, bineînțeles, cu binecuvântarea și sub ascultarea Bisericii.

3. LITERATURA CATEHETICĂ ÎN PRIMELE VEACURI. Câteva repere. Pe lângă cărțile Noului Testament, care ne dau știri foarte importante privitoare la cateheza primelor veacuri, literatura creștină beneficiază de câteva scrieri deosebit de prețioase în acest subiect. Prezentarea noastră va fi selectivă, având doar scopul de a semnală câteva dintre ele, în vederea stimulării unei lecturi individuale din partea cursanților. Astfel, precizăm mai întâi că literatura catehetică a primelor veacuri poate fi clasificată în trei categorii: **a. perioada Părinților Apostolici; b. perioada apologetică-polemică; c. perioada post-apologetică.** Facem de asemenea precizarea, chiar dacă faptul s-ar subînțelege de la sine, că demersul catehetic de astăzi nu poate ignora bogăția informativă și mai ales *formativă* pe care izvoarele patristice le oferă preoților și dascălilor de religie din zilele noastre. Operele Sfinților Părinți, ca o fericită completare și tâlcuire a Sfintei Scripturi, constituie temelia pe care se zidește edificiul trainic al unui învățământ complet, care-și poate împlini scopul, acela de a *forma caractere religios-morale*, ținând în ultimă instanță *desăvârșirea*, în vederea mântuirii. Cunoașterea și utilizarea lor de către noi, cei de azi, urmează, de fapt, sfatului înțelept dat de Sf. Ap. Pavel, atât de potrivit în acest sens: “Aduceți-vă aminte de mai-marii voștri, care v-au grăit vouă cuvântul lui Dumnezeu; priviți cu luare aminte cum și-au încheiat viața și urmați-le credința...” (Evrei 13, 7). Prezentăm, așadar, câteva

dintre cele mai cunoscute repere patristice, scrieri ale unor vrednici “mai-mari” ai noștri, conform perioadelor mai sus enunțate²⁸:

a. Perioada Părinților Apostolici. Se numesc *Părinți Apostolici* scriitorii creștini care au trăit în a doua jumătate a secolului întâi și prima jumătate a secolului al doilea, care au fost ucenici ai Sfinților Apostoli, sau cel puțin i-au cunoscut²⁹. Cele mai însemnate scrieri ale Părinților Apostolici sunt: *Învățătura celor doisprezece Apostoli (Didahia)*, *Epistola Sf. Barnaba*, *Epistola către Corinteni a Sf. Clement al Romei*, *Epistolele Sf. Ignățiu al Antiohiei*, *Epistola Sf. Policarp al Smirnei*, *Păstorul lui Herma*, *Epistola către Diognet* etc.³⁰

Alături de aceste scrieri, de mare importanță sunt și *Constituțiile Apostolice*, operă al cărei autor nu este cunoscut, apărută probabil în sec. III-V, alcătuită din opt cărți, care conțin un rezumat al întregii învățătură dogmatice, morale și cultice creștine a Bisericii primare.

b. Perioada apologetico-polemică a înregistrat opere ale **apologeților greci**, ca: *Quadratus*, *Ariston de Pella*, **Sf. Justin Martirul și Filozoful** (Apologiile I și II, Dialogul cu iudeul Trifon), *Miltiade*, *Apolinarie*, *Meliton de Sardes*, *Tațian Asirianul*, *Teofil al Antiohiei*, *Atenagora*

---

²⁸ Pentru acest capitol utilizăm cu precădere manualele de Catehetică tipărite la Editura Institutului Biblic și de Misiune al BOR: al pr. prof. dr. D. CĂLUGĂR, pentru Institutele Teologice, București, 1976, p. 26-33 și al pr. prof. N. PETRESCU, pentru Seminariile Teologice, București, 1978, p. 33 ș.u.

²⁹ Termenul "Părinți apostolici" nu a fost cunoscut antichității creștine. El a fost pus în circulație în secolul al XVII-lea de primul editor al acestor scrieri, J. B. COTELIER, în lucrarea sa "Patres aevi apostolici", 2 volume, 1672. Vezi vol. *Scrierile Părinților Apostolici*, vol. 1 din colecția PSB, trad. de Pr. D. FECIORU, Editura Institutului Biblic și de misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1979, p. 9.

³⁰ *Ibidem* - în cuprinsul a 350 p.

Atenianul etc.³¹ și ale **apologeților latini**: *Tertulian, Menunciu Felix, Sf. Ciprian* etc.³²

c. **Literatura catehetică de după epoca apologetică**, înregistrează lucrări de adâncă erudiție, precum: *Pedagogul* (autor: Clement Alexandrinul), *Catehezele Sf. Chiril al Ierusalimului, Marele cuvânt catehetic* (al Sf. Grigorie de Nyssa) etc.

Asupra acestora din urmă vom zăbovi cu un scurt comentariu, întrucât prezintă un mare interes nu numai pentru istoria catehezei, dar și pentru învățământul nostru religios de astăzi.

- ***Pedagogul***³³ aparține marelui erudit creștin Clement Alexandrinul (sec. II-III), scriitor cu o cultură literară, filozofică și teologică strălucită, la care se adaugă o excelentă elocință. Scrierea se adresează catehumenilor din Alexandria, în sânul cărora se strecuraseră niște deprinderi păgâne. Este compusă din trei cărți și se încheie cu un imn de slăvire al Mântuitorului. De fapt, El este Pedagogul Suprem, după cum însuși Clement mărturisește: “Pedagogul nostru, însă, este Sfântul Dumnezeu Iisus, Cuvântul, Care conduce întreaga omenire. Însuși iubitorul de oameni Dumnezeu ne este Pedagog”³⁴. Tot în același capitol (*al VII-lea, Cartea I*), Clement propune și o “definiție” a Pedagogiei creștine: “Pedagogia este credință în Dumnezeu; este învățătură a slujirii lui Dumnezeu; este instruirea spre cunoașterea adevărului; este viețuire dreaptă, care duce la cer...”³⁵.

---

³¹ *Apologeți de limba greacă*, vol. 2 din colecția PSB, trad. de Pr. T. BODOGAE, Pr. Olimp CĂCIULĂ și Pr. D. FECIORU, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1980, 390 p.

³² *Apologeți de limbă latină*, vol. 3 din PSB, trad. Nicolae CHIȚESCU, Eliodor CONSTANTINESCU, Paul PAPADOPOL, David POPESCU, Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1981, 508 p.

³³ A se vedea CLEMENT ALEXANDRINUL, “*Scrieri – Partea întâia*”, vol. 4 din colecția PSB, Editura Institutului Biblic și de Misiune al BOR, trad. Pr. D. FECIORU, București, 1982, p. 165-362.

³⁴ *Ibidem*, p. 198.

³⁵ *Ibidem*, p. 196.

- **Catehezele Sf. Chiril al Ierusalimului**, constituie și astăzi, la fel ca în sec. al IV-lea când au fost rostite, un izvor deosebit de prețios pentru Catehetica creștină³⁶, mult apreciate de teologii români, dovadă fiind studiile și articolele consacrate lor³⁷. Sunt în număr de 24: *Procateheza, 18 cateheze către catehumeni (care urmau să fie botezați) și 5 cateheze mistagogice, adresate celor de curând botezați (neofiților)*.

- **Procateheza** este un prolog al catehezelor, în care se dau sfaturi celor care voiesc să intre în creștinism. Ea începe cu o revărsare a bucuriei din partea autorului pentru cei care au fost chemați a fi pregătiți pentru Botez: “Acum suflă asupra voastră, care aveți să fiți luminați, mireasma fericirii! Acum adunați florile cele duhovnicești, ca să împlețiți cununile cerești! Acum a adiat mireasma cea bună a Sfântului Duh! Acum ați ajuns la porțile palatului împărătesc! Să dea Dumnezeu ca să fiți luați înăuntru chiar de Împăratul! Acum s-au arătat florile pomilor! Să dea Dumnezeu ca și rodul să fie desăvârșit!”³⁸.
- **Cateheza I** se dezvoltă pe textul de la Isaia 1, 16: “Spălați-vă și vă curățiți și scoateți vicleșugurile din inimile voastre dinaintea ochilor Mei”;
- **Cateheza a II - a** tratează despre pocăință, despre iertarea păcatelor, despre cel potrivit etc., având drept călăuză un text din Iezechiel: “Dreptatea dreptului peste el va fi și fărâdelegea celui fără de lege peste el

---

³⁶ Sf. CHIRIL al Ierusalimului, *Catehezele*, trad. Pr. D. FECIORU, București, partea I, 1943 (*Procateheza și primele 12 Cateheze*) și partea a II - a, 1945 (următoarele 12 *Cateheze*), Colecția “Izvoarele Ortodoxiei”, numerele 6 și 7.

³⁷ A se vedea *Bibliografia Generală*, atașată la sfârșitul Cursului, în care am notat câteva dintre aceste studii și articole.

³⁸ *Partea I*, vol. 6, p. 37.

va fi. Dacă cel fără de lege se va întoarce de la toate fărădelegile lui, va trăi negreșit și nu va muri!” (18, 20);

- **Cateheza a III-a** este un fel de “lecție” despre Botez, pe baza textului de la Romani 6, 3-4: “Sau nu știți că oricâți ne-am botezat în Hristos Iisus, ne-am botezat într-o moarte Lui? Deci ne-am îngropat cu El, în moarte, prin Botez...”
- **Cateheza a IV-a** tratează despre zece dogme, cuprinse, de fapt, în Simbolul Credinței: *despre Dumnezeu, despre Hristos, despre Cruce, despre Înviere* etc.
- **Cateheza a V-a** vorbește despre virtutea credinței, pornind de la textul din Evrei 11, 1: “Credința este adevărarea celor nădăjduite, dovedirea lucrurilor nevăzute...”;
- **Cateheza a VI-a** se ocupă cu explicarea primului articol din Simbolul Credinței;
- **Cateheza a VII-a** conține învățătura despre Tatăl și atributele Sale, pornind de la cuvintele: "Pentru aceasta îmi plec genunchii înaintea Tatălui, din care se numește tot numele părintesc, în cer și pe pământ..." (Efeseni 3, 14-15);
- **Cateheza a VIII-a**, plecând de la citatul din Ieremia 32, 18-19 (*Dumnezeule mare și puternic, Doamne mare în sfat și puternic în lucruri, atotputernice...*), explică atributul atotputerniciei lui Dumnezeu-Tatăl;
- **Cateheza a IX-a** explică expresia din Crez “Făcătorul cerului și al pământului, al tuturor celor văzute și nevăzute...”, pe baza citatului din Iov 33, 4;

- **Cateheza a X-a** explică primele cuvinte din articolul al II-lea al Simbolului de Credință: “Și întru Unul Domn Iisus...”, pe baza textului din I Cor. 8, 5-6;
- **Cateheza a XI-a** explică în continuare cuvintele din Crez “Fiul lui Dumnezeu, Unul născut, Carele din Tatăl S-a născut...”
- **Cateheza a XII-a** tâlcuiește articolul al III-lea din Simbolul Credinței, citând textele din Isaia 7, 10-13, cu scopul de a combate pe eretici și pe iudei;
- **Cateheza a XIII-a** vorbește despre Cruce, răstignirea și îngroparea Domnului, îndemnând la cinstirea Sf. Cruci, a face semnul ei etc.;
- **Cateheza a XIV-a**, ținută în ziua Sf. Paști, explică articolele V și VI din Crez, despre *Înviere* și *Înălțare*;
- **Cateheza a XV-a** vorbește despre venirea întru slavă a Domnului nostru Iisus Hristos, ca să judece viii și morții (*articolul al VII-lea din Crez*);
- **Cateheza a XVI-a** explică articolul al VIII-lea din Crez, vorbind despre Duhul Sfânt, combătând, totodată, ereziile lui Simon Magul și a lui Manes (gnostic din secolul al III-lea);
- **Cateheza a XVII-a** continuă explicațiile despre Sf. Duh;
- **Cateheza a XVIII-a**, ultima din cele “pentru cei care au să se lumineze”, vorbește despre Biserică (*articolul al IX-lea din Crez*).

Facem mențiunea că toate aceste 18 cateheze au fost ținute înainte de Sfintele Paști, iar în ziua praznicului, după ce au fost botezați, catehumenii au purtat numele de “luminați” sau “neofiți”. În săptămâna luminată, Sfântul Chiril le ține alte 5 cateheze, numite “mistagogice” (*kathchvseij mustagogikaiv*):

- **Cateheza I-a mistagogică (XIX)** explică ritualul Tainei Sf. Botez;
- **Cateheza a II-a mistagogică (XX)** continuă explicarea începută în cateheza anterioară;

- **Cateheza a III-a mistagogică (XXI)** vorbește despre Taina Sf. Mir și despre ungerea propriu-zisă, pe care Sfântul Părinte o numește “crivisma”;
- **Cateheza a IV-a mistagogică (XXII)**, vorbește despre Taina Sfintei Euharistii;
- **Cateheza a V-a mistagogică (XXIII)** explică momentele mai însemnate din Sfânta Liturghie, o dată cu simbolismul lor.

• *Marele Cuvânt Catehetic al Sfântului Grigorie de Nyssa (Lovgo" kathchtiko" o mevga")* este cea mai importantă lucrare a sa³⁹. Scrisă pe la anul 385, lucrarea cuprinde 40 de capitole și are mai mult un conținut dogmatic, fiind adresată dascălilor creștini din acea vreme (între care și didascalii, despre care am vorbit mai sus). În accepțiunea de azi, această lucrare ar putea fi inclusă în categoria catehismelor, dar depășește cu mult nivelul mediu al acestora. Scrierea este structurată în trei părți, precedate de un prolog în care vorbește despre rolul pe care îl are învățământul catehetic. *Prima parte* tratează despre Sfânta Treime; *a doua parte* despre păcat, întrupare și mântuirea prin Hristos; *a treia* despre Botez și Euharistie.

*

Dintre autorii de literatură catehetică ai primelor veacuri din Apus evidențiem doi Părinți:

---

³⁹ Vezi vol. Sf. Grigorie de NYSSA, *Marele cuvânt catehetic*, trad. de T. CRISTESCU și N. BARBU, București, 1947; ediția a II-a = 1998 (edit. "Sofia"). Pentru teologia Sf. Grigore de Nyssa, mai ales cu privire la om și la mântuire, a se vedea teza de doctorat a pr. Vasile RĂDUCĂ, *Antropologia Sfântului Grigore de Nyssa*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1996, 403 p.

- **Sfântul Niceta de Remesiana**⁴⁰, cu lucrarea *Catechismus sive instructionis libelli sex* (Catehismul, sau șase cărțile de învățătură), publicată în anii 374-381, cu învățături pentru candidații la Botez (*competentes*). S-au păstrat în întregime numai cărțile a 3-a și a 5-a. Între preocupările principale se numără combaterea păgânismului, a politeismului, ocultismului și astrologiei.
- **Fericitul Augustin**⁴¹ cu scrierea *De catechisandis rudibus* (Despre trebuința de a-i învăța pe cei simpli), scrisă aprox. pe la anul 400, în 27 de capitole, adresată unui diacon din Cartagina, Deogratias, la cererea acestuia, pentru a-i fi îndrumar în munca lui de catehizare. Această lucrare este considerată **primul manual de catehetică al Bisericii primare apusene**, după cum *Pedagogul* lui Clement Alexandrinul este socotit primul “manual catehetic” din Orient. Este structurată în trei părți: prima tratează despre *materia* învățământului catehetic, a doua despre *procedeele* (metodele) adecvate învățământului, iar a treia despre *ținuta catehetului*. Amintim, de asemenea, că Fericitul Augustin a lăsat, între altele, o altă lucrare din domeniul catehetico-pedagogic, *De Magistro* (Despre Învățător), tradusă și în limba română⁴². Această lucrare se prezintă sub forma unui dialog cu fiul său Adeodatus (fruct al unei iubiri nelegitime, de dinainte de convertire, mort la vârsta de 17 ani, copil de o inteligență precocă, care-l speria uneori pe tatăl său). Linia călăuzitoare a

---

⁴⁰ Pentru viața și opera Sf. Niceta de Remesiana, vezi Pr. Ștefan ALEXE, *Sfântul Niceta de Remesiana și ecumenicitatea patristică din sec. IV și V*, Teză de doctorat, ST XXI, 1969, nr. 7-8, p. 453-587;

⁴¹ Fer. AUGUSTIN, *De catechisandis rudibus*, MIGNE, P.L. XXXX, col. 309-348; (vezi și Oeuvres complètes de Saint Augustin, text bilingv, Trad. par PERONNE, VINCENT & comp., Paris, 1869, Tom. XXI (*Sur la manière d'enseigner la doctrine chrétienne aux ignorants*), p. 394-443. Trad. rom. de George Bogdan Țăra, *Prima cateheză. Inițiere în viața creștină*. Ediție bilingvă, Polirom, București, 2002;

⁴² Idem, *De magistro*, P.L. XXXII, col. 1193-1220; trad. rom. Eugen MUNTEANU, Institutul European, Iași, 1995 (ediție bilingvă).

lucrării este Dumnezeu, "Unicul Învățător", Care se află în ceruri și pe Care, după opinia Fericitului Augustin, în măsura în care vom învăța mai mult, Îl vom iubi mai mult. "A-L iubi și a-L cunoaște" înseamnă adevărata fericire pe care pretind toți că o caută, dar puțini sunt aceia cărora le este dată bucuria de a o fi găsit cu adevărat...

4. C A T E H U M E N A T U L . Sub acest nume se cuprinde perioada dintre jumătatea secolului al II-lea și secolul al V-lea, în care, sub o formă organizată, s-a desfășurat catehizarea iudeilor și a păgânilor în scopul încreștinării. Ca formă neorganizată didactic putem vorbi de catehumenat chiar de pe vremea Sfinților Apostoli, întrucât era firesc ca înainte de Botez candidații să fie instruiți, pentru a putea da dovadă, apoi, despre credința lor. Cu timpul s-a simțit însă nevoia unui învățământ catehetic cu un program coerent, pe o anumită durată, în funcție de situațiile specifice. Primele dovezi despre organizarea catehumenatului le avem în jurul anului 150, în scrierile Sf. Justin Martirul și Filozoful. Astfel, în *Apologia I-a*, notează între altele: "Toți cei care s-ar încredința a crede că lucrurile acestea învățate și propovăduite de noi sunt adevărate și care făgăduiesc că vor putea trăi așa, sunt învățați să se roage și să ceară de la Dumnezeu, postind, iertarea păcatelor pe care le-au săvârșit mai înainte, în timp ce noi, la rândul nostru, ne rugăm și postim laolaltă cu ei. Apoi, ei sunt conduși de noi undeva, unde este apă și sunt renăscuți acolo, în același fel în care noi înșine am fost renăscuți; ei primesc atunci o baie în apă, în numele Părintelui tuturor și Stăpânului Dumnezeu și al Mântuitorului nostru Iisus Hristos și al Sfântului Duh..."⁴³ Iar puțin mai încolo: "...Iar baia aceasta se numește *luminare*, întrucât cei care primesc toate cele în

---

⁴³ În vol. 2 PSB, *Apologeți de limbă greacă*, trad. de pr. D. BODOGAE, pr. D. FECIORU și pr. O. CĂCIULĂ, Editura Institutului Biblic și de Misiune al BOR, București, 1980, cap. LXI, p. 66.

legătură cu ea devin apoi *luminați la minte...*”⁴⁴. Observăm, așadar, că înainte de baia Botezului, avea loc un anumit instructaj, fiind învățați să se roage, să postească etc., iar după “baie” se numeau “luminați”, termen pe care îl întâlnim și în alte scrieri din perioada catehumenatului, cum am văzut mai sus, de exemplu, în *Catehezele Sf. Chiril al Ierusalimului*.

Instrucția catehetică, aflăm tot de la Justin Martirul, era asigurată de cateheți. Iar catehumenii au fost împărțiți inițial în două categorii: *instruiți elementar* și *învățați*.

Conținutul instruirii îl constituia învățătura de bază a Bisericii, cuprinsă îndeosebi în Simbolurile de Credință, cu precădere cel niceo-constantinopolitan. Evident, era explicată doctrina despre Sfânta Treime, Biserică, Taine, moarte, înviere, viața veșnică etc., alături de învățăturile morale, necesare unei conduite creștine autentice.

Durata catehumenatului a crescut progresiv (aflăm din *Constituțiile Apostolice*, în special *Cartea a VII-a*): 3 luni, 1 an, 2 și chiar 3 ani.

Treptele catehumenatului erau trei: *ascultătorii* (participau la Sfânta Liturghie până la “câți sunteți chemați...”); *îngenunchetorii* – catehumeni mai avansați (participau până la *Heruvic*); *luminații*, numiți și *competenți*, erau catehumenii înscriși deja pe listele pentru Taina Botezului, cu 40 de zile înaintea Sfintele Paști.

Inițial, Botezul se săvârșea numai în sâmbăta Paștilor. Noii botezați se numeau “luminați” sau “neofiți” și umblau îmbrăcați într-o haină albă toată Săptămâna Luminată (de la Paști la Florii). Mai apoi Botezul s-a săvârșit și-n ajunul altor Praznice Împărătești: *Nașterea*, *Botezul*, *Rusaliile*, *Floriile*. Ca o reminiscență (și dovadă) a acestui fapt este cântarea la Liturghie “Câți în Hristos v-ați botezat, în Hristos v-ați și-mbrăcat...”, în loc de Trisaghion.

---

⁴⁴ *Ibidem*, p. 67.

*

Concluzii. La finele acestui mic excurs în slujirea catehetică a primelor veacuri creștine se impun câteva observații generale:

- fiecare dintre cele patru paragrafe tratate ar fi meritat, având în vedere importanța lor, un număr mult mai mare de pagini, în care să fie prezentate și alte aspecte decât cele menționate. Din rațiuni metodologice, am procedat, însă, la această restrângere asupra strictului necesar, în special pentru a nu încărca excesiv cursul;
- informațiile sumare incluse în această prelegere pot fi completate prin aprofundarea bibliografică, cu deosebire prin analizarea lucrărilor mai importante, semnalate atât în interiorul capitolelor, cât și la notele de subsol. După cum lesne se poate observa, am semnalat cu precădere lucrările traduse din operele Sfinților Părinți, pentru gradul ridicat de accesibilitate, dar studenții pot apela și la altele, netraduse încă, fie în text original, fie în variantele unor limbi moderne, de largă circulație, cum sunt cele din cunoscuta colecție "Sources Chrétiennes";
- precizăm, de asemenea, că unele dintre lucrările catehetice importante, din aceeași perioadă a primelor veacuri creștine, vor fi menționate în capitolul următor, în cadrul școlilor catehetice, context în care au slujit părinții și scriitorii bisericești.

IV. ȘCOLILE CATEHETICE

La fel ca în capitolele precedente, nici aici nu ne propunem să intrăm în prea multe detalii istorice, pe care cei interesați le pot afla în manualele de specialitate, ci să punctăm doar care au fost marile centre ale catehizării, reprezentanții mai de seamă, operele lor principale în acest subiect (inclusiv tematica acestora), totodată ce anume din aceste opere poate sluji demersului catehetic actual.

ALEXANDRIA. În acest centru vestit al antichității au călcat picioarele Sfântului Marcu, unul din cei șaptezeci apostoli, autor al Evangheliei a 2-a. Iată ce spune Eusebiu de Cezareea în privința lui: “Despre Marcu se spune că a fost cel dintâi trimis să predice Evanghelia în Egipt, așa cum a compus-o, și tot el a întemeiat acolo primele biserici”⁴⁵. Iar în *Cronică* spune că Marcu a evanghelizat și Alexandria, știre preluată probabil de la Dionisie, episcopul Alexandriei, ucenic al lui Origen, la care Eusebiu se referă deseori în *Istoria sa*⁴⁶.

Ei bine, în acest centru evanghelizat deja, pe la jumătatea secolului al II-lea s-a deschis o importantă școală catehetică, al cărei prim conducător a fost **Panten** (pe la anul 180). Interesant este faptul că școala alexandrină este cunoscută sub nume diferite: *școala cuvintelor sau învățăturilor sacre (didaskalei`on tw`n iverw`n lovgon)*; *școala catehizării (to; th`" kathchvsew" didaskalei`on)*; *adunarea (pentru învățătură) a credincioșilor (hj tw`n pistw`n diatribh)v* sau, simplu, *Școala din Alexandria (to; kat jAlexavndreian didaskalei`on)*. După Panten, cei mai valoroși cateheți vor fi **Clement Alexandrinul** (150-217) și **Origen** (185-245). La început această școală nu a fost întreținută de Biserică, ci prin mijloace particulare. Origen, de pildă, pentru a putea trăi vindea manuscrise ale unor autori profani pe care le

---

⁴⁵ Vezi EUSEBIU DE CEZAREEA, *Scrieri – Partea I*, PSB, vol. 13, Editura Institutului Biblic..., trad. pr. T. BODOGAE, București, 1987, p. 82.

⁴⁶ *Ibidem*, nota 84.

poseda, sau dădea lecții particulare. Însă erudiția profesorilor alexandrini avea să se răsfrângă benefic asupra prestigiului școlii, în special prin studierea și interpretarea Sfintei Scripturi. *Metoda prioritară de interpretare în această școală este cea alegorică*⁴⁷. Această tendință mistică de abordare a textelor sfinte va fi temperată, în plan general, prin interpretarea *literală* pe care se va axa Școala din Antiohia, despre care vom vorbi mai jos. De la Clement ne-au rămas trei lucrări mai importante: *Pedagogul*, *Protrepticul* și *Stromatele*. Dintre acestea, în ceea ce privește Catehetica, cel mai mult ne interesează *Pedagogul*⁴⁸, despre care am făcut deja câteva remarci în prelegerea anterioară⁴⁹. Ca și alți mari și conștiincioși dascăli creștini, Clement urmărea întemeierea unei științe creștine care să contracareze și să învingă orgoliul “științei” păgâne. El nu respinge, de fapt, filozofia păgână, pe care o aseamănă oarecum cu Vechiul Testament, care pregătește receptarea Noului Testament. El apreciază știința în general, însă pe cea creștină în mod cu totul special, pe care o consideră, de fapt, *prima treaptă a mântuirii*. “Pedagogul” este considerat, astfel, primul tratat științific de pedagogie din care s-a alimentat tradiția creștină privind educația în toate timpurile.

Origen s-a impus posterității în domeniul doctinar-catehetic în special prin lucrarea *Despre Principii (Peri; jArcw`n)*, adică "Despre Începuturi", în patru cărți, în care se ocupă cu învățătura creștină despre: *Sfânta Treime, îngeri, lume, om*,

---

⁴⁷ Paradoxal, se pare că Origen a interpretat **literal** un text scripturistic semnificativ, Matei 19, 12, în care se vorbește despre fameni. Este posibil, așadar, ca această interpretare să-l fi determinat să se castreze, fapt care i-a atras o sumedenie de necazuri, inclusiv post-mortem (condamnarea de către sinodul al V-lea ecumenic). Am folosit, însă, expresiile "se pare" și "probabil", pentru că nu este exclus ca alte motive să fi fost determinante, între care și încercarea de a contracara acuzațiile că ar umbla cu femei, după cum menționează istoricul Eusebiu de Cezareea (*op. cit.*, cap. VIII, p. 231).

⁴⁸ Observații pertinente asupra personalității lui Clement și a lucrării “Pedagogul” face C. CUCOȘ, în *Educația religioasă. Conținut și forme de realizare*, Editura “Didactică și Pedagogică”, București, 1996, 29-31. De asemenea, în volumul *Educația religioasă. Repere teoretice și metodice*, "Polirom", 1999, p. 47-48.

⁴⁹ Menționăm, totodată, că face parte din bibliografia obligatorie pentru examen, fapt care obligă pe cursanți să o citească în particular și să remarce elementele constitutive, în special cele cu aplicabilitate actuală.

suflet, înviere, libertate, Sfintele Scripturi etc.⁵⁰. Om de mare căldură sufletească și de adâncă profunzime a convingerilor religioase, în același timp dascăl de strălucită erudiție, în special în domeniul biblic și dogmatic, el a fost considerat, totodată, “cel mai popular catehet al veacului al III-lea, care și-a petrecut toată viața în câmpul învățaturii și al predicii”, cum se exprimă un cercetător francez pe la începutul secolului al XX-lea⁵¹. Scopul lucrării nominalizate mai sus, este cel mărturisit de Origen însuși: “Am scris această lucrare, pe de o parte, pentru aceia dintre credincioșii noștri care caută explicarea în haina rațională a principiilor de credință; dar pe de alta parte, am vrut să dau și un răspuns împotriva ereticilor care mereu ne provoacă la discuții neplăcute...”⁵².

ANTIOHIA. Este vorba de capitala provinciei romane Siria⁵³, în care , după moartea martirică a Sf. Arhidiacon Ștefan de la Ierusalim, s-au refugiat mulți dintre creștinii de aici de teama represaliilor. Aici va propovădui și Sf. Ap. Pavel împreună cu Barnaba (Fapte 11, 26) și cu alți “prooroci și învățători” (Fapte 13, 1). De reținut, de asemenea, că *în Antiohia ucenicii lui Hristos s-au numit prima oară creștini* (Fapte 11, 26-27).

Aici va fi înființată, astfel, o puternică școală catehetică, cei mai de seamă reprezentanți ai ei fiind următorii: *Lucian de Samosata* (preot martir), *Diodor de Tars*, **Sf. Ioan Gură de Aur** († 407). Linia prioritară de interpretare a Sfintei Scripturi a fost *cea literală, sau istorico-gramaticală*, cum se poate observa foarte

---

⁵⁰ Vezi trad. rom. ORIGEN – *Scrieri alese*, vol. 8 PSB, Editura Institutului Biblic..., trad. pr. T. BODOGAE, București, 1982, 297 p.

⁵¹ J. G. BARDY, *Un prédicateur populaire au III-e siècle*, în “Revue pratique d’apologetique”, Toulouse, 1927, p. 515.

⁵² ORIGEN – *Scrieri alese*, vol. 8 PSB, Editura Institutului Biblic..., trad. pr. T. BODOGAE, București, 1982, p. 14.

⁵³ Facem această precizare, pentru a nu se confunda cu *Antiohia Pisidiei*, oraș din provincia romană numită “Galatia” (vezi Fapte 13, 14-44); cf. Pr. dr. Ioan MIRCEA, *Dicționar al Noului Testament*, Editura Institutului Biblic..., București, 1984, p. 29.

bine îndeosebi la Sf. Ioan Gură de Aur, reprezentantul cel mai renumit al acestei școli. De aceea, în cele ce urmează vom creiona câteva aspecte legate de preocupările sale catehetice. Opinii cu privire la educație aflăm în mai toate predicile sale (în special omilii), dar cele mai accentuate convingeri pedagogice le găsim în “Despre gloria deșartă și cum trebuie să crească părinții pe copii”⁵⁴. În ceea ce privește catehumenatul și amănunte legate de școala propriu-zisă, găsim date remarcabile în *catehezele baptismale*, 12 în total, dintre care cele mai relevante sunt *a doua și a treia*, traduse și editate alături de alte șase de Antoine Wenger, în cunoscuta colecție *Sources chrétiennes*⁵⁵. Menționăm mai întâi faptul că Sf. Ioan Gură de Aur, hirotonit preot în Antiohia în anul 386, de către episcopul Flavian, avea calitatea de predicator al catedralei episcopale (386-398), funcție care includea și sarcina de a pregăti catehumeni pentru primirea Botezului, lucrare ce se făcea de regulă în timpul Postului Paștilor. Așa se face că Sf. Ioan a rostit o serie de *cateheze baptismale*, dintre care din nefericire ni s-au păstrat foarte puține. Am pomenit de catehezele 2 și 3, pentru faptul că în ele se descriu cel mai explicit ritualul botezului. Un studiu deosebit de valoros asupra catehezelor baptismale, în general, face regretatul părinte profesor Ene Braniște, fost titular al catedrei de Liturgică la Facultatea noastră⁵⁶. Desigur, părintele Braniște reliefează aspectele

---

⁵⁴ Vezi Sf. IOAN GURĂ DE AUR, *Despre creșterea copiilor*, în vol. "Puțul și împărțire de grâu", Bacău, 1995, p. 410-431. Interesant este faptul că această lucrare este considerată prima cu caracter educativ din învățământul rusesc, în traducere slavonă (Șt. BÂRSĂNESCU + colectiv, *Istoria Pedagogiei*, București, 1969, p. 51). Menționăm că asupra conținutului acestei scrieri vom face anumite remarci într-o altă prelegere, în care vom vorbi despre *familie – factor al educației*.

⁵⁵ Paris, 1957, vol. 50, 284 p. Notăm că volumul se găsește și la Biblioteca Facultății noastre de Teologie.

⁵⁶ *Explicarea Botezului în catehezele baptismale ale Sf. Ioan Gură de Aur*, în S.T. nr. 7-8 / 1970, p. 509-527. Studiul are și un capitol critic comparativ între Sfântul Ioan Gură de Aur și Sf. Chiril al Ierusalimului, *ca interpreți ai Botezului*, p. 524-527. Se arată, astfel, că în timp ce Sf. Chiril este mai didacticist, înclinat spre argumentări raționale, Sf. Ioan Gură de Aur se adresează cu precăderii inimii, insistând mai mult pe sfaturi morale, reliefându-se, de fapt, calitatea lui de orator și nu cea de profesor. Oferă, în schimb, multe amănunte legate de ceremonialul Tainei Botezului, deosebit de prețioase pentru reconstituirea cultului baptismal. Cei doi sfinți părinți au, totuși, multe preocupări comune în aceste scrieri, între care aceea de a-și întemeia argumentările pe Sfânta Scriptură. Ca o particularitate interesantă, comună de asemenea,

liturgice ale referirilor Sf. Ioan Gură de Aur, foarte prețioase pentru noi, dar studiul P. C. Sale le scoate în evidență și pe cele care țin de *conștientizarea importanței Tainei, atât pentru cel botezat, cât și pentru săvârșitor*, conștientizare care trebuie și astăzi mereu actualizată. Căci *săvârșitorul* nu era doar un simplu tipicar și ceremonialist, ci și un *învățător* capabil să predea, să explice doctrina Bisericii, să examineze, să îndemne etc., iar *neofitul*, născut prin har, a dobândit cea mai mare cinste, aceea de a fi creștin. De aceea, Sf. Ioan Gură de Aur se adresează astfel neofitilor: “Fiți deci vrednici de această mare cinste! Fugiți de toate ispitele diavolului, împodobiți-vă cu zelul pentru virtute, cercetați biserica, petreceți-vă ziua în rugăciune și mulțumire, în lectură și zidire sufletească, în convorbiri duhovnicești... Căci Botezul nu folosește la nimic, dacă după primirea lui continuăm a duce o viață nedemnă!”⁵⁷.

În general, învățătura catehetică hrisostomică, în forma ei de expunere, poartă pecetea personalității marelui orator, orientată mai mult spre eforturile ascetice și progresul în virtute decât spre speculația asupra învățăturilor de credință, orientare întru-totul valabilă și pentru cateheții din zilele noastre.

IERUSALIM. Nu se cunosc anii de început ai școlii catehetice din această cetate. Abia în secolul al IV-lea ne este cunoscută activitatea ei, datorită **Sf. Chiril al Ierusalimului**, care în anii 347-348 și-a rostit aici celebrele sale cateheze, despre care am vorbit într-un capitol anterior.

CEZAREEA PALESTINEI. Începuturile acestei școli se leagă de numele lui **Origen**, care, în urma unor neînțelegeri cu episcopul Demetrius din Alexandria, se

---

menționăm ideea despre trecerea evreilor prin Marea Roșie, după izbăvirea din robia egipteană, ca simbol preînchipuitor al izbăvirii din robia diavolului prin Botezul creștin (Sf. Chiril, *Cateheza III*, 5 și Sf. Ioan, *Cateheza III*, 24-25);

⁵⁷ *Ibidem*, p. 524.

refugiază aici. Între elevii săi se numără Pamfil, Sf. Grigorie de Nazianz și Eusebiu de Cezareea. Sf. Grigorie lasă posterității, între alte opere, *Cele cinci cuvântări teologice*, care, pe lângă valoarea lor dogmatică, au și o mare importanță catehetică. Cei interesați pot beneficia de traducerea românească⁵⁸. Trebuie să notăm și contribuția însemnată a lui Pamfil în această școală, el înzestrând-o cu o bibliotecă impresionantă, totodată prestigiul de care s-a bucurat Eusebiu, *cel mai învățat episcop al Cezareii Palestinei*, căruia istoria bisericească îi datorează atât de mult pentru informațiile din primele secole ale creștinismului⁵⁹.

EDESA SIRIEI. Școala de aici își datorează începuturile învățatului *Protoгене*, pe la sfârșitul veacului al II-lea. Între cateheții mai însemnați amintim pe *Efrem Sirul* († 378), cunoscut imnolog și orator bisericesc, numit și “liră a Sfântului Duh”, pentru vorbirea sa frumoasă. În interpretarea Sfintei Scripturi a ținut calea de mijloc, între cea alexandrină și cea antiohiană.

ȘCOALA APUSEANO-AFRICANĂ include cetățile *Roma, Milanul, Cartagina, Hippo-Regius* etc. La Roma s-au remarcat *Sf. Justin Martirul și Filozoful*⁶⁰ și *Hipolit*. La Milan a activat *Sf. Ambrozie* (cu scrieri preponderent dogmatice și morale). La Cartagina – *Tertulian* (*De baptismo, De anima, De poenitentia* etc) și *Sf. Ciprian*, care-și avea aici reședința episcopală (*De dominica oratione*= *Despre Rugăciunea Domnească, Tatăl nostru*). La Hippo (nordul Africii) își avea reședința episcopală *Fericitul Augustin*, despre ale cărui lucrări s-a vorbit mai sus.

---

⁵⁸ Vezi Sf. GRIGORIE DE NAZIANZ, *Cele cinci cuvântări despre Dumnezeu*, trad. de pr. Gh.TILEA și N. BARBU, C. de Argeș, 1947 (retrad. de Pr. D. STĂNILOAE, *Anastasia*, 1993).

⁵⁹ Vezi vol. 13 și 14 din colecția PSB: *Istoria Bisericească*, 1987 și *Viața lui Constantin cel Mare*, 1991, ambele apărute la Editura Institutului Biblic din București.

⁶⁰ Despre lucrarea sa, *Apologia I*, care ne interesează cel mai mult, s-a vorbit mai sus.

ȘCOLILE MĂNĂSTIREȘTI. După ce creștinismul a dobândit libertate de manifestare, în secolul al IV-lea se pun bazele monahismului organizat. Între inițiatori amintim pe Pavel de Teba († 341) , Antonie cel Mare († 356) Pahomie cel Mare († 346). Organizator strălucit al monahismului răsăritean este, de asemenea, Sf. Vasile Cel Mare (330-379), care dă între altele și *Regulile mari și mici* pentru monahi, alături de alte scrieri ascetice⁶¹ . Din opera sa din câmpul omiletic și catehetic recomandăm în chip special *Omilia către tineri*, în care Sfântul Vasile sfătuiește pe tinerii creștini din vremea sa ce atitudine trebuie să aibă față de scrierile profane. Această omilie catehetică impresionează în primul rând prin erudiția în câmpul profan de care autorul dă dovadă, citând cu o dexteritate debordantă din mai toți scriitorii și filozofii antichității: Homer, Hesiod, Pericle, Socrate, Platon, Pitagora, Euripide, Solon etc. Departate de a respinge scrierile lor, le recomandă cu sinceritate, dar atrage atenția că trebuie extras din ele numai ceea ce folosește vieții, dând exemplul albinei, care zăbovește asupra tuturor florilor, dar nu de la toate culege mierea: “Trebuie, deci, și voi să citiți scrierile autorilor profani, așa cum fac albinele; acelea nici nu se duc fără nici o alegere la toate florile, nici nu încearcă să aducă tot ce găsesc în florile peste care se așează, ci iau cât le trebuie pentru lucrul lor, iar restul îl lasă cu plăcere... Noi, dacă suntem înțelepți, să luăm din cărți cât ni se potrivește nouă și **cât se înrudește cu adevărul** (subl. n.), iar restul să-l lăsăm. Și după cum atunci când culegem flori de trandafir dăm la o parte spinii, tot așa și cu niște scrieri ca acestea; să culegem atât cât este de folos și să ne ferim de ceea ce este vătămător. Așadar, chiar de la început se cuvine să cercetăm pe fiecare dintre învățături și să le adaptăm scopului urmărit, potrivit proverbului

---

⁶¹ Lista completă a lor poate fi consultată în vol. 17 PSB, București, 1986, p. 40-41, grație osteneții exemplare a pr. prof. dr. D. FECIORU.

doric: **să potrivim piatra după fir**”⁶². Această recomandare este întru-totul valabilă și pentru tinerii din zilele noastre, care sunt, de altfel, mult mai expuși capcanelor de tot felul pe care unele cărți profane le ascund, decât erau tinerii din vremea Sf. Vasile. De aceea socotim că este locul aici să amintim și sfatul Sf. Ap. Pavel, care consună armonios cu linia călăuzitoare pe care se axează omilia Sf. Vasile: “Toate-mi sunt îngăduite, dar nu toate de folos” (I Cor. 6, 12). Reținem în final că Sf. Vasile, cu toată prudența pe care o recomandă, sfătuiește totuși răspicat: “Trebuie să stăm de vorbă cu poeții, cu scriitorii, cu oratorii și cu toți oamenii de la care am putea avea vreun folos oarecare pentru cultivarea sufletului...”⁶³

În Apus, întemeietorul școlilor mănăstirești este considerat *Benedict de Nursia*, care a înființat ordinul călugăresc al Benedictinilor (529), la mănăstirea de pe Monte-Casino (Italia). Treptat, au luat ființă școli în tot Apusul Europei, în care religia nu era obiect de învățământ separat, ci interferată cu celelalte materii, întrucât toate cele *septem artes liberales*⁶⁴ se predau în spirit religios. “Manuale” de bază erau: Sfânta Scriptură, cărțile de cult și scrierile lui Aristotel (“încreștinate”). Limba de predare-ascultare era latina, metoda prioritară – memorizarea. Călugării ajung cu timpul și preoți parohi, ființând astfel așa-numitele *Școli parohiale*, în care erau ajutați de cântăreți și paraclisieri, singurii “intelectuali” ai comunităților și, implicit, singurii luminători ai celor dornici de învățătură. Materialul didactic se reducea la citirile din cărțile pomenite mai sus, la care se adăuga memorizarea *Simbolului de credință, a rugăciunii Tatăl nostru, a celor zece porunci* etc.

---

⁶² Omilia XXII-a Către Tineri - Cum pot întrebuința cu folos literatura scriitorilor eleni, în vol. 17 PSB..., p. 569-570

⁶³ *Ibidem*, p. 568.

⁶⁴ Înnotul, călăria, aruncarea lancei, scrima, vânătoarea, jocul de societate (*un fel de șah*), arta versificației. Vezi Șt. BÂRSĂNESCU & co, *Istoria Pedagogiei*, București, 1969, p. 42.

V. ÎNVĂȚĂMÂNTUL CATEHETIC ROMÂNESC. Repere ale unui scurt excurs istoric - catehetic.

Din darul lui Dumnezeu, evenimentele din decembrie 1989, cu jertfele a sute de tineri, ne-au oferit posibilitatea de a reășeza Religia ca obiect de învățământ în programele școlare, la toate nivelele. Biserica însăși a putut ieși din “ghetoul” în care sistemul totalitar comunist-ateu o izolase aproape un sfert de veac, pentru a-și desfășura nestingherită misiunea lăsată ei de Dumnezeu-Mântuitorul nostru Iisus Hristos. Trebuie să menționăm, însă, că a fost necesară o asiduă muncă de lămurire din partea slujitorilor Bisericii, în special a membrilor Sfântului Sinod, dusă cu factorii politici și cu anumite persoane cu funcții din învățământ, în rândurile cărora mulți reprezentanți au rămas tributari unei mentalități ante-decembriste atee, care vedeau în reintroducerea religiei o “siluire” a libertății copiilor, ignorând, conștient sau nu, faptul că numai credința și trăirea în adevăr oferă deplină libertate, după cuvântul Mântuitorului “Adevărul vă va face liberi!” (Ioan 8, 32). *Adevărul* fiind, de fapt, Dumnezeu Însuși, precum El a spus-o: “Eu sunt Calea, Adevărul și Viața...” (Ioan 14, 6). *Așadar, liber este numai cel ce crede în adevăr, în Adevărul Suprem, de fapt.*

Din punct de vedere legislativ a fost necesară trecerea câtorva ani buni până când Parlamentul a votat acele articole în favoarea predării religiei în școală ca materie obligatorie, de importanță egală cu... educația fizică, biologia, istoria, geografia etc.⁶⁵... Obstrucția a venit, însă, și din partea unor părinți neduși la

---

⁶⁵ Astfel, din anul 1991 când s-a prevăzut în *Constituției României* art. 32, alin. 7, în care se precizează: *Statul asigură libertatea învățământului religios, potrivit cerințelor specifice fiecărui cult. În școlile de stat, învățământul religios este organizat și garantat prin lege,* a trebuit să așteptăm până în anul 1995, când prin *Legea nr. 84* din 24 iulie, art. 9, s-a stipulat obligativitatea religiei pentru clasele I-IV, dar pentru gimnaziu doar *opțională* și pentru licee și școli profesionale *facultativă*. A se vedea și “Protocolul Ministerului Învățământului”, nr. 9715/10.04. 1996, încheiat cu Secretariatul de Stat pentru Culte, nr. 8159 din 11.04.1996, alin. 6. În completare, “Ordonanța de urgență a Guvernului”, nr. 36/1997, pentru

biserică, totodată din partea unor cadre didactice cu orizontul limitat de aceeași educație materialist-dialectică, pe deasupra și cu pretenție de “științifică”... Până la urmă, însă, buna-credință a biruit, mai ales după o mediatizare mai intensă a *istoriei tradiției educației religioase la români*, necunoscute până atunci de sărmanii oponenți, făcându-se apel totodată și la opiniile unor mari bărbați ai țării, ale căror nume obstrucționistii le rosteau cu zeloasă admirație, dovedind în schimb o mare ignoranță cu privire la dreapta-credință mărturisită de ei. În acest sens, este suficient, credem, să evocăm un singur exemplu. Nicolae Iorga, personalitate uriașă a culturii noastre, recunoscută unanim ca atare, pe vremea când era Ministru al Cultelor și Artelor, a rostit în Parlament aceste memorabile cuvinte: “Învățământul religios în școala primară chiar, este în aceste timpuri, când moralitatea laică se dovedește incapabilă de a da cheagul sufletesc societății, o necesitate de neînlăturat... De aceea am primit idea de a se face învățământul religios în însăși școala primară...”⁶⁶.

În cele ce urmează ne propunem să întreprindem un mic excurs istoric cu privire la strădaniile depuse pentru propovăduirea religiei creștine, cu precădere pe linie școlară, pentru ca, învățând din experiența trecută să avem mai multă râvnă în demersul catehetic actual, împlinind, astfel, porunca Mântuitorului “Mergând,

---

modificarea și completarea Legii înv. 84/1995; art. 9 (1) precizează: *Planurile-cadru ale învățământului primar, gimnazial, liceal și profesional includ Religia ca disciplină școlară, parte a trunchiului comun. Elevul, cu acordul părinților și al tutorelui legal instituit, alege pentru studiu religia și confesiunea. (2): La solicitarea scrisă a părinților sau a tutorelui legal instituit, elevul poate să nu frecventeze orele de religie. În acest caz, situația școlară se încheie fără această disciplină. În mod similar se procedează și pentru elevul căruia, din motive obiective, nu i s-au asigurat condițiile pentru frecventarea orelor la această disciplină*, "Monitorul Oficial al României", Partea I, nr. 370/3.VIII. 1999.

⁶⁶ Nicolae IORGA, Cuvântul rostit în Adunarea Deputaților, publicat în "Monitorul Oficial" nr. 69 din 13 aprilie 1932. Tot el, după mărturia părintelui Mihail BULACU, făcută într-una din prelegerile ținute la Universitatea din București în ciclul "Școală și cultură", a afirmat că "școala pleacă tot de la creștinism, de la lecția de catehism din pridvor, de la educația celor "chemăți", a "catehumenilor", care trebuiau firește, să învețe patru lucruri: dogma, simbolică, ritualul, morala"... Vezi *Cătiheții de odinioară și colindele religioase*, în vol. *Cuvinte din Evanghelie pentru sufletul românesc*, București, 1943, vol. I, p. 118.

învățați toate neamurile!...” (Matei 28, 19)⁶⁷ și luând aminte, totodată, la sfatul unui ales slujitor al Lui, Sfântul Apostol Pavel: “Aduceți-vă aminte de mai-marii voștri, care v-au grăit cuvântul lui Dumnezeu; priviți cum și-au sfârșit viața și urmați-le credința!” (Evrei 13, 7)⁶⁸.

Se cunoaște din paginile Istoriei Bisericii Române că până la înființarea școlilor propriu-zise și la organizarea învățământului, la noi se făcea carte în și pe lângă sfintele lăcașuri, îndeosebi tinda bisericii ținând multă vreme loc de “sală de clasă”. Mai înainte, însă, de a se ține lecții în “tindă”, învățăturile de bază ale credinței drept-măritoare au fost “predate”, *cu timp și fără timp*, prin cultul însuși, prin reprezentarea iconografică și, mai ales, prin predică. Se știe că o bună bucată de timp slujbele se oficiau în alte limbi decât cea vorbită de popor (latină, greacă pe alocuri, slavonă), *dar cel puțin la spovedanie și la predică se utiliza limba înțeleasă de cei mulți, graiul autohton*. Această realitate, cunoscută direct de către slujitorii consacrați, este recunoscută și de către pedagogii laici, unii asumându-și curajul s-o mărturisească chiar în plină perioadă a comunismului. Amintim în acest sens lucrarea “Învățământul oral prin predică – cel dintâi sistem de învățământ de durată la români”, elaborată de pedagogul Ștefan Bârsănescu⁶⁹, care scrie, între altele: “În istoria poporului român a existat pe plan de învățământ un moment deosebit de important: apariția învățământului oral prin predică, care a cunoscut atât o largă rază de acțiune, cât și o durată mare în timp. Toate aceste aspecte au făcut ca el să joace un rol însemnat în viața poporului român... Această statornicire

---

⁶⁷ Trebuie să remarcăm faptul că termenul “învățați” din porunca Mântuitorului în original este *faceți ucenici* = *maqhtheuvsate* (vezi, de ex. *H KAINH DIAQHKH*, Atena, 1995, p. 131, col. I) ceea ce sugerează depășirea simplă a instruirii pe linie informativă, “învățați” având astfel sensul de *formați sufletele ucenicilor, faceți-i ucenici ai lui Hristos!*

⁶⁸ Utilizăm, ca reper principal de orientare în studiul nostru, prelegerea Pr. prof. dr. Constantin GALERIU, *Ora de religie în trecut și astăzi*, din “Îndrumări metodologice și didactice pentru predarea religiei în școală”, Editura Institutului Biblic și de Misiune al BOR, București, 1990, p. 5-12.

⁶⁹ În vol. “Pagini nescrise din istoria culturii românești, sec. X-XVI”, Editura Academiei RSR, București, 1971.

și organizare a vieții sociale reclamau și un sistem de norme de viață. **Factorul principal care își asuma acest rol atunci a fost Biserica**, dispusă ca, o dată cu procesul de creștinare a populației și de răspândire a credinței creștine, să desfășoare un învățământ oral prin predică, în cadrul căruia să predea poporului și norme de conduită a vieții...”⁷⁰. (sub. n.). Acest fenomen nu este singular, nici specific doar nouă, românilor. Cu anumite particularități, desigur, este întâlnit în toate țările care au îmbrățișat creștinismul. Șt. Bârsănescu evocă, bunăoară, exemplul Franței și cercetările lui E. Durkheim, concretizate în lucrarea “L’évolution pédagogique en France”⁷¹. Pentru spațiul românesc este prezentată, apoi, *baza documentară a învățământului oral prin predică*, făcându-se apel la câteva izvoare istorice deosebit de importante pentru noi: *Legenda sancti Gerhardi* (care semnalează faptul că la începutul secolului al XI-lea un anume episcop Gerhard predica în părțile Aradului și că a întemeiat o mănăstire de rit apusean la Cenad, unde adusesse mai mulți călugări, cărora, printre altele li se prevedea obligația de *a predica învățătura creștină*), *Bula papală din anul 1235* (în care se pomenește de niște “pseudo-vlădici schismatici” localnici, care trebuie combătuți... În fapt este vorba de episcopi ortodocși care predicau dreapta-credință), *Actele sinodale din 1359 și 1369 ale patriarhiei de Constantinopol* (documente în legătură cu recunoașterea Mitropoliei Ungro-Vlahiei), *hrisoave* etc. Trecând cu vederea inerentele neînțelegeri confesionale, reținem, așadar, că se predica învățătura creștină, în esență aceeași, în Răsărit și Apus, iar *a predica* - spune E. Durkheim- *înseamnă a preda, a învăța pe alții, a instrui pe alții... Căci predica, necunoscută în antichitate, se impune în creștinism drept principala armă de luptă, ca astfel să-și difuzeze ideile, combătându-le pe cele păgâne* ⁷². Reținem, totodată, că *Cenadul*

---

⁷⁰ *Ibidem*, p. 32.

⁷¹ Vol. I, Paris, 1938; apud Șt. BÂRSĂNESCU, *op. cit.*, p. 34, nota 19.

⁷² *Ibidem*.

este consemnat în istoria pedagogiei noastre ca reper pentru prima școală atestată documentar pe teritoriul românesc.

Desigur, documentele invocate mai sus sunt târzii față de începuturile creștinismului la noi, care este de origine apostolică și care s-a conturat o dată cu formarea poporului însuși. De aceea se cuvine precizarea că ceea ce lapidar se pomeniște în mărturiile de mai sus, se va fi desfășurat secole de-a rândul, episcopii și preoții predicând, adică *predând* învățătura creștină. Terenul pe care au semănat primii predicatori creștini la noi a fost providențial pregătit de credințele și ideile religioase specifice spațiului carpatic-dunărean. De altfel, se recunoaște unanim, religia și educația religioasă s-a născut odată cu crearea omului, altfel spus, potrivit formulării savantului Mircea Eliade, "sacru nu este un stadiu în istoria conștiinței, el este element în structura acestei conștiințe... La nivelurile cele mai arhaice ale culturii, a trăi ca ființă umană este în sine un act religios. Căci **a fi, sau mai degrabă a deveni om, înseamnă a fi religios**" ⁷³ (sub. n.).

Potrivit acestui postulat, înțelegem mai bine importanța spiritualității strămoșilor noștri, cu fondul ei *monoteist* (adorarea lui Zalmoxis), cu *credința în nemurire* și cu admirabila putere de *jertfă*, trăsături evidențiate mai ales pe vremea preotului Deceneu († 44 î. Hr.) și a regelui Burebista (70-44 î. Hr.), când, nu întâmplător, între altele, s-a luat măsura arderii unor mari suprafețe de viță de vie, pentru a se evita decăderea morală prin consumul exagerat de vin. Iar după cucerirea romană (106) se poate vorbi chiar despre existența unor școli de grad elementar, întrucât din această perioadă datează *tăblițele cerate* (*tabulae ceratae*) descoperite în Scythia Minor și în Dacia romană, folosite pentru învățarea scrisului.

---

⁷³ Mircea ELIADE, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, vol. I, trad. Cezar Baltag, București, 1981, p. IX.

O dată cu aceste tăblițe s-au descoperit și mai mulți “stili” din metal și os, cu ajutorul cărora școlarii din acel timp scriau pe acele tăblițe⁷⁴.

După răspândirea creștinismului, o dată cu învățământul religios, cultic și predicatorial, promovat prin bisericile din cetăți și sate, un rol important l-a avut misiunea creștină din așezările mănăstirești. Cu toate că nu putem vorbi la noi de un monahism organizat până la Sf. Nicodim de la Tismana († 1406)⁷⁵, călugări și pustnici au viețuit pe teritoriul țării noastre dintru început. Aceștia, la fel ca și preoții de mir, au predicat și au învățat poporul dogmele credinței creștine, cu râvnă, cu pricepere și cu eficiență. Luând apoi o formă organizată, mănăstirile devin adevărate școli ale învățământului religios, aici promovându-se totodată, ca nicăieri altundeva, scrierea și mai târziu tipărirea de cărți. În tratatele de istorie pedagogică românească aceste școli sunt consemnate cu titlul “mănăstirești”, ca de exemplu la *Ieud*, *Peri*, *Vad*, *Tismana*, *Cozia*, *Neamț* etc. La *Peri* a apărut și o *Bucoavnă* în limba slavonă între anii 1663-1669 (a doua în ordine cronologică, după cea de la Râmnic din anul 1651⁷⁶).

Începând cu secolul al XVI-lea ne vom întâlni cu tot mai multe tipărituri religioase românești, deosebit de importante și în plan catehetic, dintre care vom consemna și noi câteva, deodată cu amintirea unor școli și a unor nume de cărturari, clerici și mireni.

În ordine cronologică, consemnăm deschiderea, la anul 1490 a școlii din ***Șcheii Brașovului***, pentru românii ortodocși de aici, cu două cicluri: *elementar* – pentru pregătirea negustorilor și meseriașilor și unul *mai avansat* (“superior” să-i

---

⁷⁴ Prof. dr. doc. Șt. BĂRSĂNESCU & colectiv, *Istoria Pedagogiei*, Editura didactică și pedagogică, București, 1969, p. 39.

⁷⁵ De numele Sf. Nicodim se leagă și copierea unui *Tetraevanghel slavon*, scris probabil la Prislop; vezi Pr. prof. dr. Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Române*, Manual pentru Seminariile Teologice, Ediția a IV-a, Galați, 1996, p. 87.

⁷⁶ Onisifor GHIBU, *Din Istoria literaturii didactice românești*, Ediție îngrijită de Octav Păun, Editura didactică și pedagogică, București, 1975, p. 247.

zicem) care pregătea preoți. *Este prima școală românească ortodoxă atestată documentar.*

La începutul secolului al XVI-lea, domnitorul **Neagoe Basarab** (1512-1521) va scrie, în slavonă, *Învățăturile către fiul său Teodosie*, lucrare în care expune anumite norme de conduită pentru viitorul domn. Din conținutul său se desprinde faptul că ea nu era adresată exclusiv lui Teodosie și celorlalți fii, ci și “altor domni”, având, astfel, un caracter educațional normativ general. Chiar titlurile unor fragmente precizează acest fapt, cum este, de exemplu, al VI-lea: “Învățătură a lui Io(an) Neagoe Voievod către copiii săi și către alți unși ai lui Dumnezeu, când vor cârmui sau vor așeza pe dregătorii și marii boieri ori le vor lua dregătoria după faptele lor...”⁷⁷. Întreaga lucrare este pătrunsă de adânci simțăminte creștine, tot timpul sfătuitoare raportându-și învățăturile la preceptele evanghelice, iar cuvintele *Dumnezeu, Biserică, sfinți* etc., apar aproape în fiecare pagină. În acest sens, următorul pasaj este concludent, credem: “De aceea, te sfătuiesc, fiul meu, mai întâi să nu uiți niciodată frica lui Dumnezeu, **pentru că frica lui Dumnezeu este mumă tuturor binefacerilor și îndreptărilor**” (subl. n.)⁷⁸.

În anul 1544, Filip Moldoveanul (zugrav, dar și tipograf, cunoscător al mai multor limbi străine) va tipări la Sibiu *Catehismul românesc*, din păcate astăzi pierdut⁷⁹, iar prin anii 1551-1553 va da la lumină *Tetraevangelul* slav-român, *prima carte în limba română păstrată*.⁸⁰

În aceeași vreme istoria consemnează strădaniile altui tipograf însemnat, Diaconul Coresi, deopotrivă cărturar, iscusit traducător, din osteneala căruia notăm:

---

⁷⁷ Basarab, NEAGOE, *Învățăturile lui... către fiul său Teodosie*, Versiune originală, (transcriere, traducere în limba română și studiu introductiv de prof. dr. G. MIHĂILĂ), cu o prefață de Dan ZAMFIRESCU, Editura “Roza Vânturilor”, București, 1996, p. 429.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 321.

⁷⁹ Amănunte despre acest catehism ne oferă Nicolae IORGA în *Istoria Bisericii Românești și a vieții religioase a românilor*, Vol. I, Editura Ministerului de Culte, București, 1928, p. 170-171.

⁸⁰ Pr. prof. dr. Mircea PĂCURARIU, *Op. cit.*, p. 147.

Întrebare Creștinească (Brașov, 1560), un mic Catehism în limba română (așadar, ***primul în românește***, păstrat), sub formă de întrebări și răspunsuri, cuprinzând Cele 10 porunci, Crezul, Tatăl nostru, câteva învățături sumare despre rugăciune, botez, împărtășanie etc.; ***Evangelhia cu învățătură*** sau *Cazania*⁸¹, cea mai importantă tipăritură a sa (Brașov, 1581), care cuprinde tâlcuirea Evangheliilor din toate duminicile și sărbătorile de peste an, începând cu Duminica Vameșului și a Fariseului . Merită reținut și faptul că tipărirea acestei Cazanii este rodul unei colaborări transilvano-muntene, prin câțiva cărturari, ierarhi și mireni, ce reprezintă cu cinste cele două provincii românești: cheltuiala tipăririi a făcut-o judele Brașovului, *Lucas Hirscher*, care a și adus exemplarul slavon de la *mitropolitul Serafim al Ungrovlahiei*, binecuvântarea pentru tipărire o dă *mitropolitul Ghenadie al Transilvaniei*, iar traducerea aparține lui *Coresi* și învățaților preoți brașoveni *Iane* și *Mihai* de la biserica Sf. Nicolae din Șcheii Brașovului. O mențiune aparte facem în legătură cu termenul “cazanie” care în slava veche înseamnă “învățătură” (*kazanie*)⁸², fapt care indică rolul acestor cărți în actul catehetic propriu-zis, care trece granițele utilității omiletice, fiind receptate ca un fel de “manuale” pentru învățarea poporului.

Un eveniment deosebit în literatura catehetică îl constituie ***Mărturisirea de credință a lui Petru Movilă***, primul catehism dezvoltat din spațiul ortodox, structurat pe cele trei virtuți teologice (sau *cardinale*), credința, nădejdea și dragostea, aprobat de sinodul de la Iași din anul 1642, ca normativ pentru întreaga ortodoxie, recunoscut drept *a treia Mărturisire de credință a Bisericii Ortodoxe*, după *Simbolul Credinței* și *Dogmatica* Sf. Ioan Damaschin. S-a tipărit mai întâi la Amsterdam, în limbile latină (1643) și greacă (1667), iar în românește a fost

---

⁸¹ Pentru studiul critic recomandăm ediția tipărită de Sextil PUȘCARIU și Alexie POPOVICI, cu numele *Carte cu Învățătură*, Atelierele Grafice Socec & Co, București, 1914.

⁸² Vezi I. D. NEGRESCU, *Limba slavă veche. Perioada slavonă la români, texte paleoslave și româno-slave. Glosar slavo-român*, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 1961, p. 335, col. I.

tradusă de logofătul Radu Greceanu, cu sprijinul fratelui său Șerban și al lui Constantin Cantacuzino Stolnicul (Buzău, 1691). Această Mărturisire va fi reeditată de mai multe ori, ultima diortosire mai însemnată făcându-se pe vremea patriarhului Justinian Marina (București, 1952), ediție care păstrează structura celei originale, dar va beneficia de unele îmbunătățiri și adaosuri.

Cazania lui Varlaam (Iași, 1643) se prezintă ca un monument al culturii noastre religioase și literare, o expresie a unității de neam, credință și limbă a românilor din Moldova, Muntenia și Transilvania. Intitulată *Carte românească de învățătură la dumenecile de preste an și la praznice împărătești și la svănți mari*, Cazania beneficiază de două impresionante prefețe, una a domnitorului Vasile Lupu, alta a mitropolitului Varlaam, nu doar lămuritoare cu privire la demersul tipăririi, ci adevărate mărturisiri ale crezului ortodox-național. Iată, bunăoară, cum se exprimă domnitorul (reproducem textul cu ortografia originală): “Prea luminat întru pravoslavie, și credinciosu întru părin’tele nenăscut, și întru fiul dela părin’tele născut mainte de toți veacii. și întru dhul’ svânt’ dela părintele purcedzătoriu, și pre fiul odihnitoriu. svânta troiță unul’ adevărat’ dmdzău ziditoriu și făcătoriu tuturor vădzutelor și nevădzutelor.

Io Vasilie Voevod. Cu darul’ lui dmdzău țiiitoriu, și biruitoriu, și domnu atoată țara moldovei dar’ și milă, și pace și spăsenie a toată seminția românească pretutindenea ce să află pravoslavnici într’aceasta liîmbă. cu toată inima cearem’ dela domnul dmdzău și izbăvitoriu nostru Is Hs.

Dîintrucât s’au îndurat’ dmdzău dîintru mila sa de ne-au dăruit’ dăruim’ și noi acest’ daru limbii românești, carte pre limba românească întâiu de laudă lui dmdzu, după aceea de învățătură și de folos’ sufletelor pravoslavnici. să iaste și de puțin’ preț’ iară voi să o priimiți nu ca un lucru pemntesc’ ce ca un odor

ceresc'. şiprînsă cetind' pre noi pomeniţi şiîntru ruga voastră pre noi nu uitareţi şihiţi sănătoşi”⁸³.

Iar mitropolitul Varlaam mărturiseşte, între altele, simţămintele sale de ierarh român conştiincios, care doreşte ca învăţăturile Sfintei Scripturi să fie date pe limba cea înţeleasă de mulţi: “...cum' ca să nu greşascâ hieş'tecine mar'ginea şisăvrăşitulu acela spre carele-I făcut'. cătr'aceea ş'altâ usteniînţă s'au adaos acelu bărbăţi purtători de dhulu svânt' căci câ mărgându de susu în gios, şiîn puţinându-se diîn oameni înţelesul' sventelu scripturi, le-au căotat' a pogoră şisvânta scriptură tot' mai pre înţelesulu oameniloru păn'au început' a scoate aşeaş' **cineş' pre limba sa pen'tru ca să înţeleagă hie cine să sa înveaşe.** şi să mărturisească minunate lucrurile lui dmdzău cu multu mai vrătos limba noastră românească ce n'are carte pre lim'ba sa. cu nevoe iaste a înţeleage cartea alţii lim'bi. şipentru lip'sa dascalilor ş'a învăţăturei, căt' au fost' învăţându mai multă vreme, acmu nice atăta nime nu învaţă, pentr'aceea de nevoe mi-au fost ca un' datornic' ce sint' lui dmdzău cu talanutulu ce mi-au dat' să-mi poci' plăti datoria macaru de căt' până nu mâ duc' în casa cea de lut' a moşiloru miei, adunat-am' diîntoţi tălcovnicii sventei Evgliei dascalii besearicii noastre şideac'-am' scris. arătat-am' măriei sale pravoslavniculu domnu Io Vasilie Vovodul' cu mila lui dmdzău Domnulu ţării moldovei...”⁸⁴.

Aceste mărturisiri, cu valoare de testament, au găsit un ecou deosebit în sufletele românilor, vlădici, preoţi şi simpli credincioşi, Cazania cunoscând cea mai largă răspândire pe teritoriul românesc, fiind retipărită (desigur, cu unele adaosuri şi îmbunătăţiri) în mai multe rânduri. Un alt reper al ostenelilor mitropolitului Varlaam este *Răspunsul la Catehismul calvinesc* (Iaşi, 1645), o luare demnă de atitudine ortodoxă faţă de erorile doctrinare cuprinse în Catehismul calvinesc tipărit

---

⁸³ Textul este reprodus după ediţia tipărită în anul 1943, la Editura pentru literatură şi artă.

⁸⁴ *Ibidem*, p. 31.

la Alba Iulia în anul 1642, aducând lumină asupra învățăturilor despre Sf. Scriptură, credință și faptele bune, Biserică, Taine, cinstirea sfinților, a icoanelor etc. Minunat exemplu de atitudine misionară, care se cere mereu înnoită, mai ales în zilele noastre, când otrăvurile sectare de tot felul intoxică sufletele creștinilor, tineri și vârstnici, mai puțin întăriți în dogmele credinței drept-măritoare.

Este momentul să amintim în continuare de două tipărituri cu totul excepționale: *Noul Testament de la Bălgrad*, prima ediție românească integrală a *Noului Testament* (1648), rod al ostinelilor mitropolitului Simion Ștefan (1643-1656) și al ieromonahului Silvestru, fost egumen la Govora, în prefața căruia mitropolitul scrie acele cuvinte memorabile despre folosul utilizării limbii înțelese de toți: “...Bine știm că cuvintele trebuie să fie ca banii, că banii aceia sunt buni carii umblă în toate țările, așa și cuvintele acelea sunt bune care le înțeleg toți...”⁸⁵; **Biblia de la 1688**, prima ediție integrală a Sfintei Scripturi în limba română, numită și *Biblia lui Șerban Cantacuzino*, la tipărirea căreia au semnat, alături de domnitor, episcopul Mitrofan de Huși, frații Radu și Șerban Greceanu, învățatul moldovean Nicolae Milescu Spătaru etc⁸⁶. Textul românesc tipărit al Sfintei Scripturi a reprezentat un salt considerabil și în misiunea de catehizare, preoții și învățătorii având la îndemână acum cuvântul lui Dumnezeu în limba neamului, spre a-l face cunoscut cu mai mare râvnă, căci necunoașterea acestui izvor al Revelației dumnezeiești este *pricină a tuturor relelor*, după cum opinează Sf. Ioan Gură de Aur⁸⁷ Iar despre folosul mântuitor al Bibliei, același sfânt părinte spune: “Cunoașterea Scripturilor întărește duhul, curăță conștiința, smulge patimile înrobitoare, seamănă virtutea, ne ridică deasupra săgeților diavolului, ne face să locuim aproape de cer, eliberează sufletul de legăturile trupului, dându-i aripi

---

⁸⁵ Vezi ediția critică tipărită la Alba Iulia, cu binecuvântarea P. S. Episcop Emilian BIRDAȘ, 1988, p. 116

⁸⁶ A se vedea ediția jubiliară tipărită la 300 de ani de la prima apariție, la Editura Institutului Biblic și de Misiune al BOR, București, 1988.

⁸⁷ *Omilia IX-a la Coloseni*, P.G. LXII, 361.

ușoare și face să intre în sufletul cititorilor tot ceea ce s-a putut spune vreodată mai bine”⁸⁸.

Tot în acest veac, în binecuvântata cetate a Iașului, **mitropolitul Dosoftei** (1671-1686) va scoate la lumină prima încercare de versificare în limba noastră: *Psaltirea în versuri*, tipărită la mănăstirea de la Uniev din Polonia în anul 1673⁸⁹. Psalmii, atât de prezenți în cultul public, dar și în cel particular, vor fi fost utilizați și ca “bucăți de lectură”, alături de cele din Ceaslov și celelalte cărți de cult, în orele ținute în tinda bisericii. Versificați, au fost desigur mult mai atractivi pentru copiii dați la școli ca să învețe cititul, scrisul etc.

Pășind în veacul al XVIII-lea, se impune zăbovirea pentru câteva momente asupra personalității mitropolitului cărturar **Antim Ivireanul** (1708-1716), unul din cei mai mari tipografi și traducători pe care i-a avut Țara Românească, cel căruia îi datorăm, între altele, introducerea definitivă a limbii române în cultul Bisericii noastre. Între cărțile care interesează direct învățământul catehetic, alături de cunoscutele *Didahii*, amintim *Învățătură pe scurt pentru taina pocăinții* (Râmnic, 1705), cu scurte explicații asupra Tainei Mărturisirii și *Învățătură bisericească la cele mai trebuincioase și mai de folos pentru învățătura preoților* (1710, Târgoviște), un mic catehism în trei părți, folositor preoților în misiunea lor de catehizare⁹⁰.

O mențiune aparte se cuvine despre cărțile propriu-zise, de școală. Amintim mai întâi *Bucoavnele* sau *Bucvariile*, cu lecții în care se cuprind învățături de bază ale credinței, enunțate chiar din titluri⁹¹. De pildă, *Bucoavna de la Bălgrad* (Alba

---

⁸⁸ *Omilia X-a*, P.G. LXIII, 485.

⁸⁹ Dosoftei a fost nevoit să apeleze la serviciile acestei tipografii, întrucât cea veche, din timpul lui Vasile Lupu, nu mai funcționa. Vezi Pr. prof. M. PĂCURARIU, *op. cit.*, p. 201.

⁹⁰ Pr. prof. dr. Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Române* pentru Facultățile de Teologie, ediția II-a, Editura Institutului Biblic și de Misiune al BOR, vol. II, București, 1994, p. 150.

⁹¹ Pentru amănunte recomandăm lucrarea prof. Onisifor GHIBU, *Din istoria literaturii didactice românești: I. Bucoavnele; II. Abecedarele; III. Cărțile de cetire din Transilvania*, București, 1916.

Iulia, 1699) este intitulată după însuși cuprinsul ei: “Bucoavna ce are în sine deprinderea învățaturii copiiloru la carte și simbolulu credinții creștinești, diece porunci ale legii vechi și ale celei noue șiepte taine ale bisericii răsăritului, iproci”⁹². Iar bucoavna de la Râmnic (1726) este tipărită cu titulatura următoare: “Întâia învățătură pentru tineri (în slavonește și românește)... cu litere și silabe într’însa. Scurtă tâlcuire a legii celor zece Cuvinte, Rugăciunea Domnului, Simbolului credinței și a celor nouă fericiri...”⁹³. În principal, *Bucoavnele* cuprindeau alfabetul chirilic, exerciții de silabisire și texte pentru lectură cu conținut creștin.⁹⁴ Onisifor Ghibu (1883-1972), profesor de pedagogie al Universității din Cluj (iar din 1941 al Seminarului Pedagogic Universitar din Sibiu), în excepționala lucrare *Din istoria literaturii didactice românești* (1916), notează următoarele despre cuprinsul acestei Bucoavne: “...Partea de lectură propriu-zisă consta exclusiv din lecturi de ordin pur religios și anume: rugăciunea când va să înceapă copilul a învăța, rugăciunile dimineții (Împărate ceresc, Prea Sfântă Treime, Tatăl nostru și Din somn sculându-mă); apoi: Simbolul credinței și simbolul Sf. Atanasie, Cele zece porunci de căpetenie ale legii vechi și cele șase desăvârșiri ale legii noi. De la p. 36 la 62 se tratează pe larg despre cele șapte taine, prin întrebări și răspunsuri, arătându-se și locurile din Sf. Scriptură și dându-se și începuturile rugăciunilor corespunzătoare din Molitvelnic. Sfârșitul îl formează: cele trei fapte bune ale bogosloviei, cele șapte daruri și cele douăsprezece roduri ale Duhului Sfânt, cele șapte lucruri ale milei trupești și cele șapte faceri de bine împotriva acestora și, în fine, cele patru lucruri mai de apoi ale omului”.⁹⁵ Conținutul eminamente creștin al acestei

---

⁹² I. Bianu, N. HODOȘ, *Bibliografie românească veche*, Tom. I, p. 369 (*iproci* = etc.).

⁹³ *Ibidem*, Tom. II, p. 29.

⁹⁴ *Istoria Literaturii Române*, Editura Academiei RSR, Ediția II-a, București, vol. I, 1970, p. 316.

⁹⁵ Am notat aceste informații din ediția 1971, p. 34. O. GHIBU arată că și abecedarele apusene din această vreme aveau conținut eminamente religios, unele chiar și un astfel de titlu. De exemplu, abecedarele franțuzești se numeau *Croix de par Dieu* sau *Croix de Jésus*, nume inspirat de icoana Răstignirii de pe copertă... *Ibidem*, p. 35.

Bucoavne dezvăluie intenția unei educații profund religioase, avându-se în vedere *formarea caracterului religios moral*, țel întru-totul valabil și astăzi în cadrul educației religioase din școli. De altfel, scopul tipăririi este mărturisit chiar în *Predoslovie*: ”Primiți dar această cărticică și citind-o înțelegeți pietatea cuvântului, pentru ca să fiți în stare a VĂ ÎNDREPTA VIAȚA VOASTRĂ ȘI A VA PURTA DUPĂ PORUNCILE LUI DUMNEZEU, PRECUM SE CUVINE ORICĂRUI CREȘTIN PRAVOSLAVNIC”⁹⁶.

O altă *Predoslovie* care merită a fi evocată este a Bucoavnei Mitropolitului Iacob Putneanul (1755), în care întâlnim sfaturi asemănătoare cu ale Sfântului Ioan Gură de Aur din cuvântările sale cu privire la creșterea copiilor: “Toată obișnuința vieții omenești stă spre hrană, o iubitorilor de Hristos. Creșterea prunciască atârnă și de ce fel de copil iaste, aceiașiu și dacă se face mare, de iaste învățatu, din copilărie întru învățătură cinstită și întru frica lui Dumnezeu (care iaste începutul înțelepciunii), se cade a nădăjdui că acela va fi cu bună creștere și dacă va fi mare... Dinu creșterea copiilor ca dintr-o rădăcină bună și rea, pentru toată viața curge... Cum daru vei nădăjdui de bine, unde nu iaste hrană bună copiilor? Care văzând noi lipsiți copiii de hrana ce li se cade, bolind cu inima de nenorocirea învățăturii lor, am dat în tipar această cărțulie, începând de la azbuchi, cu toată rânduiala, precum se vede ca să poată după buchii ceti și cu sloguri întru întărirea cetirii sale, și după aceste rugăciuni de seară și de dimineață și rânduiala pentru masă și după masă...”⁹⁷.

---

⁹⁶ I. BIANU, N. HODOȘ, *op. cit.*, p. 31.

⁹⁷ *Ibidem*, p. 131. Vezi și lucrarea Ț TEOCTIST, Mitropolit al Moldovei și Sucevei, *Mitropolitul Iacob Putneanul*, Mănăstirea Neamț, 1978, p. 77-78. A se vedea, totodată, Sf. Ioan Gură de Aur, *Despre creșterea copiilor*, în vol. "Puțul și împărțire de grâu", Bacău, 1995. Bunăoară, în “Cuvântul 44”, întâlnim un avertisment ferm pentru părinții care neglijează educația creștinească a copiilor: “Pe acești părinți eu - și să nu socotească cineva că ceea ce se grăiește este de mânia - și decât ucigașii de copii zic ca sunt mai răi. Pentru că aceia despart trupul de suflet, iar aceștia și pe suflet și pe trup ducându-l îl aruncă în focul gheenei. Și pe moartea aceea nevoie este să o primească negreșit de la fire. Iar de aceasta se putea și să scape dacă neluarea aminte a părinților nu o ar fi adus pe ea asupra...”, în cap. “Pentru creșterea copiilor”, p. 416. Iar în “Cuvânt pentru ce fel de clironomii (*bogății, n. n.*) trebuie să lăsăm copiilor noștri”, Sf. Ioan

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea își fac apariția câteva lucrări de pedagogie propriu-zisă: ***Pedagogia*** lui Iosif Mesiodax (numele grecesc al lui Iosif, *dacul din Moesia*, potrivit precizărilor lui N. Iorga din lucrarea “Un pedagog moldovean pe la 1800”), carte ce se ocupă cu educația copiilor, publicată la Veneția în anul 1789⁹⁸; ***Pedagogia Creștină*** sau *Tratat despre buna conducere, educarea și formarea pe care copiii trebuie să o primească de la părinți pioși și dascăli virtuoși, alcătuită de umilul monah Grigorie din Țara Moldovei și cu îngrijire revăzută de către unul din cei mai buni dascăli Domn Nicodem de Naxos, pentru folosul a tot poporul ortodox*, “umilul monah din Țara Moldovei (*de la Neamț, n. n.*)” fiind de fapt mitropolitul de mai târziu al Ungro-Vlahiei, Grigorie al IV-lea Dascălul (1823-1834). Meritul aparte al acestei *Pedagogii* este că se oferă copiilor un catehism mult mai accesibil decât psaltirea sau alte cărți de cult. În conținutul său autorul insistă asupra importanței principiului intuiției, crez exprimat așa: “Conduceți-i la Biserici, arătați-le icoanele Domnului Iisus Hristos, ale Sfintei Fecioare și ale Sfinților și învățați-i a face semnul Sf. Cruci, cu plecările și metaniile. Să se aplece până la pământ și să zică: Iisuse Mântuitorule, Fiul lui Dumnezeu, ai milă de mine!”⁹⁹.

Secolul al XIX-lea va înregistra un număr tot mai mare de catehisme, o dată cu deschiderea unor importante școli, inclusiv instituții de nivel universitar, al căror baze s-au pus, de fapt, încă din secolele precedente. Este cazul să privim în urmă, fie și lapidar, la *Academia domnească din Iași* (1640) de pe vremea lui Vasile Lupu, *Școala greacă-latină de la Târgoviște* (1646), *Academia domnească de la*

Gură de Aur îndeamnă: “Deci să nu ne sârguim să adunăm bani și pe aceștia să-i lăsăm copiilor, ci sa-i învățăm pe ei fapta cea bună... În consecință, de voiești să lași bogăție multă copiilor tăi, lasă-le lor purtarea de grijă a lui Dumnezeu!”, *Ibidem*, p. 428, 429.

⁹⁸ Pr. prof. dr. Constantin GALERIU, *op. cit.*, p. 7.

⁹⁹ Apud Pr. Mihail BULACU, *Spiritul catehezei patristice din școala românească*, Tipografia cărților bisericești, București, 1937, p. 36.

București (1694, pe vremea domnitorului martir Constantin Brâncoveanu, *Școlile deschise în Transilvania prin legiuirile date de împărăteasa Maria Tereza* pe la 1764 etc. Bunăoară, în Transilvania școlile elementare se împărțeau în trei grupe: *comunale* (sau “triviale”, numite așa după cele trei materii: religie, citire, aritmetică), *capitale* și *normale*, acestea din urmă pregătind învățători. În toate cele trei școli religia avea loc privilegiat, fiind stabilit și faptul că trebuia să fie predată numai de către preoți¹⁰⁰. Revenind asupra importanței *Catehismelor*, se cuvine subliniat rolul lor preponderent în lucrarea de catehizare. Ediția de bază, mult răspândită la noi, a fost *Mărturisirea Ortodoxă a lui Petru Movilă*, despre care am amintit deja, care, după traducerea ei în românește a cunoscut 17 ediții¹⁰¹, fiind citită în toate provinciile românești. După ea s-au inspirat apoi celelalte catehisme, inclusiv din secolul al XX-lea. Ne referim la cele semnate de Pr. Ioan Mihălcesu (mai apoi Arhiepiscop și Mitropolit), Arhim. Iuliu Scriban, Pr. prof. Petre Vintilescu, Pr. prof. Toma Chiricuță, și alții. Un fapt cu totul remarcabil este că *lecțiile de religie pentru școala primară erau incluse în Cartea de citire*¹⁰².

În Țara Românească un eveniment deosebit îl constituie începuturile învățământului de nivel superior, datorate în mare măsură lui **Gheorghe Lazăr**, conducător al Școlii de la Sf. Sava (1818), școală a cărei programă prevedea, alături de cursurile de inginerie și de filozofie, predarea Catehismului și a Istoriei “vivlicești” a Vechiului și a Noului Testament. Chemarea tinerilor la studii a făcut-o cu râvnă apostolică Gh. Lazăr prin “Înștiințarea către de toată cinstea vrednică tinerime” (august, 1818). După o muncă epuizantă de trei ani, acest apostol al

---

¹⁰⁰ Pr. prof. dr. Mircea PĂCURARIU, *Doua sute de ani de învățământ Teologic la Sibiu, 1786-1986*, Sibiu, 1987, p. 13-14.

¹⁰¹ 10 la București, 2 la Neamț, 3 la Sibiu, 1 la Buzău, 1 la Iași; vezi † JUSTINIAN, *Cuvânt înainte la Învățătura de credință creștină ortodoxă*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al BOR, București, 1952.

¹⁰² Pr. prof. dr. C. GALERIU, *op. cit.*, p. 8.

învățământului românesc se întoarce grav bolnav la Avrig – Sibiu, unde se născuse în anul 1779 și unde va închide ochii la numai 44 de ani (1823)...

Un alt moment însemnat în afirmarea învățământului catehetic îl constituie înființarea și organizarea *Seminariilor Teologice*: 1803 la Socola-Iași, cu binecuvântarea mitropolitului Veniamin Costachi, care a avut grijă să rânduiască aici “dascăli procopsiți”; 1811 la Sibiu, prin purtarea de grijă a episcopului Vasile Moga, seminar la care va predă o vreme și Gheorghe Lazăr; 1836 este anul în care se vor deschide Seminarii la București, Buzău și Argeș, iar în 1837 și la Râmnic. Iar cu privire la înființarea *Facultăților de Teologie* notăm: 1850 la Sibiu (sub păstorirea mitropolitului Andrei Șaguna), 1860 la Iași (pe vremea lui Cuza), 1881 la București (mitropolit Calinic Miculescu). Chiar dacă unele au trebuit să-și închidă temporar porțile (ca de exemplu cea din capitala Moldovei în 1864), aceste facultăți au pecetluit reușita mult dorită de înaintași de a avea un învățământ teologic superior în Țările Române. Fie și în treacăt, trebuie să amintim faptul că dintre toți ierarhii ortodocși care au militat pentru promovarea învățământului românesc, **Andrei Șaguna** s-a remarcat într-un chip aparte. El înființează școlile elementare, numite “poporale”, care, sub oblăduirea Bisericii, beneficiau de prestația învățătorilor școliți la Institutul pedagogic din Sibiu. Directori ai școlilor populare erau preoții parohi, iar protopopii aveau misiunea de inspectori în raza protopopiatului. La sfârșitul arhipăstoririi sale, numai în Arhiepiscopia Sibiului funcționau aproape 800 de astfel de școli, dintre care mai mult de jumătate înființate de el. Alături de cărțile de cult și manualele școlare, tipărite cu binecuvântarea sa, un rol catehetic major l-a avut *Telegraful Român*, **cu apariție neîntreruptă din anul 1853 până azi**.¹⁰³

În rândul școlilor cu impact pozitiv deosebit în veacul al XIX-lea trebuie pomenită și *Preparandia* de la Arad (1812) cu limba de predare română, pentru

---

¹⁰³ De notat, așadar, că “Telegraful Român” este ziarul românesc cu cea mai veche apariție neîntreruptă.

pregătirea viitorilor învățători ai școlilor confesionale din Arad, Crișana și Banat, propriu-zis un *Institut Pedagogic*, care va pregăti terenul pentru deschiderea în același oraș a unei *școli teologice* cu doi ani de studii, iar din 1824 cu durata de trei ani.

Râvna promotorilor învățământului religios ortodox a avut în decursul istoriei nenumărate piedici, mai ales în Ardealul pluriconfesional, despre care se pomenește destul de des în izvoare și asupra cărora nu insistăm acum. Semnalăm, însă, că unele tulburări s-au produs de multe ori și datorită unei altfel de “râvne”, cea *fără pricepere*, în genul celei de care vorbește Sf. Ap. Pavel în Epistola către Romani (10, 2). Ne referim, concret, la anumite influențe pedagogice externe exagerate, cum este cazul celei herbartiene, venită în Ardeal prin studenții români aflați în Germania, anume un caracter prea intelectualist-rațional sub care s-a asimilat și predat chiar și Teologia. Iar “povestirea liberă”, de altfel metodă clasică a predării învățământului, a alunecat în etalare subiectivă de “talente”, prin îndepărtarea peste limitele admise de textele sacre, biblice. De aceea, pentru astfel de probleme și altele asemenea, s-au convocat și ținut două *congrese catehetice*, la Sibiu (1922) și Mănăstirea Dealu (1933)¹⁰⁴.

O contribuție însemnată la precizarea statutului religiei în școală l-a avut, desigur, *legislația cu privire la învățământ*. Ar fi deosebit de interesant un studiu amănunțit asupra evoluției în timp al acestei legislații, care este foarte sugestiv pentru încercările de limpezire a normelor actuale. Fiecare moment important în istoria școlilor românești s-a bazat, firește, pe o anume legislație, dar *primul cod modern de legislație școlară* îl datorăm ilustrului pedagog **Spiru Haret** (1851-1912), profesor universitar, inspector general și ministru al învățământului¹⁰⁵. Cu

---

¹⁰⁴ Pr. prof. dr. Dumitru CĂLUGĂR, *Catehetica*, Manual pentru Institutele Teologice, Editura Institutului Biblic și de Misiune al BOR, București, 1976 p. 56.

¹⁰⁵ Doctor în matematici la Paris, a ocupat prin concurs o catedră universitară, pe care a slujit-o în mod exemplar.

privire la subiectul nostru, legea care ne interesează este cea din 1898: “Legea asupra învățământului secundar și superior”. Până în anul 1948, când religia a fost suprimată din programele școlare, această materie a fost considerată prioritară și, o dată cu apariția cataloagelor, figura în fruntea tuturor celorlalte materii.

Secolul al XX-lea, până la venirea tăvălugului comunist, a înregistrat prestația unor pedagogi de mare valoare, care s-au preocupat, deodată cu problemele pedagogiei moderne în general, și de educația religioasă, cu totală dăruire și solicitudine. În primul rând trebuie să avem în vedere mulțimea de preoți-profesori care și-au consacrat timpul și energia vieții pentru învățământul religios, atât la nivel primar și mediu, cât și la cel universitar. O dată cu ei la pedagogii laici trecuți în veșnicie, profund trăitori ai creștinismului ortodox: Vasile Băncilă, G. G. Antonescu, Constantin Narly, Simion Mehedinți și Teodor M. Popescu, cu preocupări remarcabile și în câmpul învățământului religios românesc, ignorați în perioada comunismului din motive politice, din păcate foarte puțin cunoscuți și astăzi, la zece ani după “Revoluție”.

Din prima categorie s-a evidențiat cu vigurozitate părintele **Mihail Bulacu** (1898-1985), profesor de religie la Seminarul Pedagogic Universitar, titular al catedrei de Omiletică și Catehetică al Facultății de Teologie din București (1936-1952), autor de cărți și studii omiletice și catehetice, propriu-zis *cel mai prolific publicist român din domeniul catehetic din toate timpurile*¹⁰⁶. Este în general cunoscut în mediul teologic, de aceea nu insistăm cu amănunte bio-bibliografice. Facem, însă, precizarea că lucrarea de căpetenie din domeniul catehetic-pedagogic, *Pedagogia creștină ortodoxă*, monumentală ca formă și conținut (571 p.) se impune a fi reeditată, întrucât, din anul apariției (1935), literatura catehetică românească n-

---

¹⁰⁶ Amintim câteva din cărțile reprezentative: *Studiu introductiv în Catehetica ortodoxă*, Teză de doctorat, Oradea, 1928; *Pedagogia creștină ortodoxă*, București, 1935; *Spiritul catehezei patristice în școala românească*, București, 1937; *Conștiința creștină după Catehezele Sf. Chiril al Ierusalimului*, București, 1946.

a mai cunoscut un astfel de compendiu pedagogic creștin, mai ales că exemplarele sunt foarte rare¹⁰⁷. Evident, o astfel de reeditare, întru-totul binevenită, presupune anumite aduceri la zi, dar numai în spiritul conținutului original, desigur.

În aceeași categorie a preoților-profesori cu preocupări catehetice deosebite se înscrie și părintele **Dumitru Călugăr** (1907-1988)¹⁰⁸, strălucit titular al catedrei de Omiletică și Catehetică al Facultății de Teologie Ortodoxă din Sibiu (1968-1978), care a lăsat, între altele, cel mai recent manual de *Catehetică* de nivel universitar (București 1976; ediția a II-a, 1984). Conținutul manualului este în mare măsură valabil și astăzi, fiind necesare doar câteva actualizări sub aspectul tematicii și al bibliografiei. Îl recomandăm în special pentru următoarele capitole: *Psihologia religioasă*, *Educația religioasă*, *Materia învățământului religios*, *Principiile didactice ale catehezei* și *Anexa* care cuprinde cateheze sau lecții practice. Pentru predarea religiei în școală, părintele Călugăr ne-a lăsat și *Cele șapte cărți de religie*¹⁰⁹, care, chiar dacă sunt pe alocuri depășite ca limbaj și tematică, constituie un veritabil punct de plecare pentru alcătuirea manualelor de religie de astăzi¹¹⁰.

Începem acum șirul pedagogilor creștini ortodocși laici cu **Vasile Băncilă** (1897-1979), scriitor și filozof creștin, reprezentant strălucit al elitei interbelice¹¹¹, necunoscut de marea masă a cititorilor români decât după trecerea câtorva ani de la evenimentele din decembrie '89, prezent acum în bibliotecile noastre prin două cărți deosebit de valoroase, editate de "Anastasia": *Duhul sărbătorii* și *Inițierea*

---

¹⁰⁷ Bunăoară, cel de la Biblioteca Facultății de Teologie din București lipsește de aprox. 3-4 ani din raft, cu toate că figurează în fișier.

¹⁰⁸ Face studii de specializare la Universitatea din Jena (1937-1938); doctor în teologie al Facultății din București, cu teza *Characterul religios-moral creștin*, publicată la Sibiu în 1955.

¹⁰⁹ Reeditate de Episcopia Romanului și Hușilor în 1990.

¹¹⁰ Prezente deja, pentru primele clase, pe băncile școlilor prin osteneala părintelui profesor dr. Ioan Sauca.

¹¹¹ Născut la 1 ian. 1897 la Brăila, licențiat al Universității din București, Facultatea de Filozofie, specializat la Paris în același domeniu, profesor la liceul "Mihai Viteazul" din București și, un timp, la clasa Marelui Voevod Mihai. Se înțelege că din acest motiv, la venirea comunismului a devenit "dușman al poporului"... Vezi Vasile BĂNCILĂ, *Aforisme și para-aforisme. Omul și existența*, Ediție îngrij. de Ileana BĂNCILĂ, Editura "Marineasa", Timișoara, 1993, p. 1.

religioasă a copilului, ambele apărute la București în anul 1996. Pentru *Metodica predării religiei* ne interesează, desigur ambele lucrări, dar cea de-a doua fiind mai apropiată preocupărilor noastre¹¹² facem o scurtă zăbovire asupra ei. Cartea are șapte capitole: *Importanța religiei pentru copil, Metoda religioasă și idea concretismului, Metoda afectivă și sentimentul spiritualizat, Credință și sinceritate, Iubire, seriozitate și doctrină, Decalogul atmosferei, Formalism și povestire*. Pentru demersul catehetic actual, aceasta lucrare este de importanță capitală. Autorul pledează în mod inteligent și cu dovada unei înalte conștiințiozități pentru educația religioasă timpurie a copilului: “Cel dintâi lucru pe care trebuie să-l știe cu putere un educator, este că vârsta copilăriei este cea mai însemnată pentru a întreprinde formarea religioasă a omului. Un adevăr care, de altfel, se aplică la orice fel de educație căci, vorba lui Comenius, creanga trebuie îndoită cât e verde... Să învățăm o dată, în chip definitiv și efectiv, adevărul vechi și de bun simț că dacă nu se introduce omul în religie de când e copil, el va risca să nu cunoască niciodată farmecul și binefacerea religiei. Dacă nu plouă primăvara, degeaba va ploua mai târziu. Plugarii știu că grânele trebuie să fie crescute înainte de a veni căldurile verii, ca să nu le vatăme. La fel și în formarea religioasă. Planta de preț a religiei să fie adânc înrădăcinată în solul sufletului, pentru ca secetele vieții să nu-i poată face nici un rău...”¹¹³. După o impresionantă pledoarie pentru educarea religioasă a copiilor, autorul mărturisește convins: “Așadar, un copil crescut cu religie va fi mai

---

¹¹² De altfel și în *Duhul sărbătorii* întâlnim aprecieri strâns legate de educația copiilor prin intermediul sărbătorilor creștine. Iată un exemplu: “Sărbătoarea nu implică numai o metafizică și o morală, ci și o pedagogie. S-a spus că nu viața este pentru școală, ci școala pentru viață. Dar maximul vieții este sărbătoarea, deci școala trebuie să fie pentru sărbătoare... Din fericire, valorificarea sărbătorii în școală e înlesnită de două împrejurări. Cea mai însemnată este copilul însuși. Acesta, întrucât nu este pervertit, e o ființă însetată de sărbătoare – ceea ce am văzut că este ceva plin, iar nu o simplă zi liberă: o zi de lucru poate fi sărbătoare, iar o zi liberă poate fi negația sărbătorii; **copilul are o mare capacitate festivă. Copilului îi place natura, trăiește divinul, se dăruiește, jubilează...**” (subl. n.), p. 90.

¹¹³ Vasile BÂNCILĂ, *Inițierea religioasă a copilului*, Editura “Anastasia”, București, 1996, p. 20-21.

spiritualizat și deci mai serios **la toate obiectele din școală**, precum și în toate manifestările lui “¹¹⁴.

În ultima parte a lucrării, V. Băncilă își exprimă opiniile în legătură cu persoana profesorului de religie, prezentate sub un titlu sugestiv, *Dodecalogul atmosferei*, vorbind despre elementele *sine qua non* ale desfășurării lecției de religie, un fel de *logistică* obligatorie: *mediul fizic și decorul*, *pragul lecției* (atitudinea profesorului la intrarea în clasă), *pregătirea* (aperceptivă, n. n.), *aliații firești* (adică susținerea lecției cu ajutorul celor mai dotați și receptivi elevi), *natura exemplelor* (tactul de a prezenta ilustrări potrivite, nu din cele care produc dubii sau ilaritate), *grija de a înlătura oboseala*, *pedagogia preventivă* (menținerea unei atmosfere plăcute, ideale, pe tot parcursul lecției) și, în fine, **atitudinea educatorului**. Am subliniat această ultimă dimensiune, pentru că ea sintetizează toate eforturile recomandate anterior. Iată cum se exprimă autorul: “Felul prezenței sufletești a educatorului hotărăște soarta educației... Elevii vor trăi în cercul de efluvii invizibile care pornesc din ființa lui, că obștea de școlari, pe către e chemat s-o păstorească va trăi și va respira neîncetat în aura lui, în ectoplasma lui spirituală, ca să aplicăm, metaforic, un termen luat din metapsihică. Fiecare om sugerează o anume atmosferă. Sunt oameni care îmbălsămează totul în jur ca un trandafir de soi și sunt alții care infectează totul ca un dihor. Unii liniștesc prin simpla lor prezență, alții neliniștesc chiar fără să spună un cuvânt; unii înalță atmosfera, alții o coboară; unii purifică, alții întinează tot ce ating. Unii produc o atmosferă sfințitoare încât în vecinătatea lor te simți mai bun și mai tare, alții demonizează ori deprimă...”¹¹⁵.

Aceste câteva ilustrări ale gândirii distinsului pedagog Vasile Băncilă sunt suficiente, credem, pentru ca fiecare profesor de religie să fie convins a-și face timp

---

¹¹⁴ *Ibidem*, p. 29.

¹¹⁵ *Ibidem*, p. 115.

pentru a citi integral *Inițierea religioasă a copilului* spre marele folos în străduința de a-și îmbunătăți propria persoană, deodată cu îmbogățirea conținutului actului catehetic.

Un alt reprezentant strălucit al pedagogiei creștine românești este **G. G. Antonescu** (1882-1953), profesor de Pedagogie la Universitatea din București, o vreme și la Seminarul Nifon din același oraș, autor al unor lucrări de prestigiu în domeniu¹¹⁶, înlăturat de la catedră de către comuniști în anul 1948, sub acuzația de “fideism” și “naționalism”, acuzații care constituie în fond mai degrabă recunoașterea unor merite, decât stigmatizarea propriu-zisă: “fideist” înseamnă credincios (lat. *fides-i = credință*), iar “naționalist” românul ce ține la identitatea neamului, la caracterul “național” al Statului Român. Lucrarea ce ne interesează în chip aparte este *Educația morală și religioasă în școala românească* (București, 1937), structurată în trei mari capitole: *I. Educația morală în școala românească; II. Psihanaliză și educație; III. Educația religioasă în cadrul educației integrale*. Chiar dacă au trecut un număr de ani buni de la data publicării acestei cărți, conținutul ei este în cea mai mare parte actual. Întrucât prelegerea de față se adresează în primul rând viitorilor profesori de religie, vom face o mică ilustrare din ultimul capitol al cărții cu referire la această importantă misiune: “În ceea ce privește pe profesorul de religie considerăm că acesta trebuie să aibă o serioasă pregătire filozofică... fiindcă dacă în sufletul seminariștilor sau al tinerilor teologi apar față în față concepția științifică deoparte și cea teologică de alta, ele nu pot rămâne izolate, căci nu putem împărți sufletul elevilor noștri în compartimente. Aceste două concepții se vor ciocni și din ciocnirea aceasta, sau iese armonie, și atunci înseamnă că am ajuns la rezultatul pe care-l preconizăm adineori:

---

¹¹⁶ Semnalăm câteva dintre ele: *Din problemele pedagogiei moderne*, București, 1924; *Pedagogia Generală*, București, 1930; *Curs de pedagogie*, București, 1925-1926; *Istoria Pedagogiei. Doctrinile fundamentale ale pedagogiei moderne*, București, 1939; *Educația morală și religioasă în școala românească*, București, 1937 (ultima subliniată de noi pentru interesul aparte în cadrul disciplinei *Metodicii predării religiei*).

conlucrarea armonică între educația religioasă și intelectuală; sau iese contradicție, iar în cazul când aceasta este mărturisită, ajungem la scepticismul religios, iar în cazul când este ascunsă ajungem la ipocrizia religioasă. Pot să vă spun că atunci când am fost profesor la Seminarul Nifon, am găsit elevi sceptici, care au trecut apoi la alte facultăți, după ce și-au mărturisit îndoiala, pe când alții, care aveau îndoieli, dar voiau să se facă preoți, le-au ascuns și au trecut la facultatea de teologie, - aceștia sunt ipocriții. N-avem nevoie nici de sceptici nici de ipocriți; avem nevoie de credincioși adevărați...”¹¹⁷. Observăm, așadar, că G. G. Antonescu pledează pentru “o serioasă cultură filozofică”, pe care viitorii profesori de religie să o dobândească în cadrul Facultății de Teologie. Acest deziderat poate fi exprimat și astăzi, constatându-se în plus că nici acum nu avem o catedră de filozofie propriu-zisă, deși anumite incursiuni în acest domeniu se pot face la câteva din disciplinele de bază, cum ar fi, spre exemplu, dogmatica, morala, istoria religiilor etc. Ceea ce nu se parcurge, însă, în cadrul programei, trebuie suplimentat prin lecturi individuale, în așa fel încât orice teolog să posede cunoștințe, fie și generale, în legătură cu gândirea marilor filozofi ai lumii, antici, moderni și contemporani. Această preocupare, întâlnită de altfel la mulți dintre studenții noștri, trebuie făcută cu discernământ, în sensul propus de Sf. Vasile cel Mare în cunoscuta “Omilie către tineri”¹¹⁸, totodată fără neglijarea gândirii Sfinților Părinți, care ne-au lăsat, de fapt, “filozofia” cea mântuitoare.

Constantin Narly (1896-1956) este un alt mare pedagog al perioadei interbelice¹¹⁹, rămas în conștiința educatorilor mai ales prin lucrarea *Pedagogia*

---

¹¹⁷ *Op. cit.*, p. 136-137.

¹¹⁸ Sf. VASILE CEL MARE, *Omilia către tineri*, trad. pr. D. FECIORU, București, 1986 (vol. nr. 17 din colecția P.S.B)

¹¹⁹ Născut la Tecuci, face liceul la Focșani și Facultatea de Litere și Filozofie la Iași. Aici se va apropia de I. Găvănescu, între ei legându-se o strânsă prietenie. Așa se explică faptul că una dintre cărțile lui C. Narly se intitulează *Opera pedagogică a profesorului I. Găvănescu* (București, 1929). În 1923 C. Narly pleacă la studii în Germania, la Göttingen, unde, în anul următor va obține titlul de doctor în filozofie cu teza *Die soziale Schichtung Rumäniens (Stratificarea socială a României)*. Întors în țară, va fi numit pe rând,

generală, publicată întâia oară în anul 1938, reeditată în 1996, cu 528 de pagini și următorul cuprins: I. *Problema posibilității educației*; II. *Problema idealului pedagogic*; III. *Problema mijloacelor educației*; IV. *Problema comunității pedagogice*. În această ultimă parte la p. 490-493 găsim referiri la religie, în subcapitolul *Concretizarea (educației n. n.) în Instituții* despre care afirmă: “Religia este poate cea mai activă formă, sub care valoarea de devotare s-a înfățișat în omenire... Prin etica pe care o susține, religia exercită o influență totală asupra omului...” (p. 490). La un moment dat, C. Narly atrage atenția că de multe ori, printr-o predare nepedagogică a religiei sentimentul religios se poate pierde în fața multelor date impuse a fi memorate: “Frumusețea și înălțimea etică a religiei creștine, este întunecată de amănuntul istoric și sistematic. Rezultatul este indiferența religioasă sau ateismul pe care îl promovează adesea, fără să vrea și fără să știe, însuși învățământul religios. Dacă în locul instrucției religioase s-ar face cu precădere educația sentimentului religios, și aceasta mai puțin în școală și mai mult în Biserică, religiozitatea ar spori...” (p. 492).

Credem că observațiile profesorului Narly sunt în mare măsură valabile, dar ne îngăduim observația că necesitatea indiscutabilă a cultivării sentimentului religios în Biserică trebuie făcută în paralel cu instrucția religioasă la clasă, în mod progresiv și echilibrat.

Simion Mehedinți (1869-1962) a fost nu numai un mare geograf, ci și unul dintre cei mai mari pedagogi ai României, dăruit de Dumnezeu cu o viață bogată,

---

asistent la Facultatea de litere din Iași, profesor la Facultatea de Filozofie a Universității din Cernăuți și, în fine, de la 1 oct. 1940, la București, profesor de Pedagogie și Istoria Pedagogiei la Facultatea de litere și filozofie, unde va predă până în anul 1947, când, din motive politice, postul său va fi “comprimat”. Trece în veșnicie în anul 1956, fiind înmormântat în cimitirul Belu. Dintre lucrările sale mai amintim: *Problema idealului pedagogic*, 1925; *Educație și ideal*, 1927; *Tolstoi educator*, 1929; *Misiunea educației românești*, 1941; *Misiunea educatorului*, 1943; (vezi prefața la C. NARLY, *Pedagogie generală*, București, 1996, alcătuită de Viorel NICOLESCU).

atât ca număr de ani (93) cât și ca activitate oferită în slujba neamului¹²⁰. A fost profund credincios, mărturisind public convingerea că Iisus Hristos este nu numai Mântuitorul lumii ci și *cel mai mare educator al omenirii*¹²¹, avertizând tineretul că *nu poți fi om deplin fără să fii creștin și că un om, ca și un popor, atâta prețuiește cât a înțeles din Evanghelie...*¹²². Scrisul său din câmpul pedagogic este atât de pătruns de duhul evanghelic, încât instrucția religioasă de astăzi ar suferi o gravă pierdere ignorând-i cărțile, în care, fără excepție, se observă fără greutate o împletire armonioasă a convingerilor creștine cu simțămintele unui patriotism exemplar. Căci Simion Mehedinți n-a slujit doar poporul român cu o conștiinciozitate ieșită din comun, ci a fost un mare admirator al virtuților sale strămoșești. În *Creștinismul românesc* exemplifică a aceste virtuți, nominalizându-le chiar ca titluri de capitole: *Lipsa războaielor confesionale; Neutralitatea față de certurile dogmatice; Primatul sufletului; Arhaismul creștinismului românesc; Simbioza între Biserică și Stat; Lipsa ereziilor și a ereticilor; Prezența lui Iisus în folclorul național; Absența pornirii spre răzbunare; Acceptarea suferinței ca mijloc de purificare morală; Încrederea în biruința binelui asupra răului; Prioritatea frumuseții morale asupra justiției formale*.¹²³ Cu toate că știa foarte bine și anumite scăderi ale conaționalilor, n-a pregetat o clipă să le evidențieze doar virtuțile, cu tact pedagogic și mare optimism, așa cum se recomandă mai ales în zilele noastre, când exemplele pozitive pot avea un rol întăritor, sursă de nădejde și

---

¹²⁰ Născut în Soveja – Vrancea, orfan de mamă de la 9 ani și de tată înainte de terminarea liceului. Licențiat al Facultății de filozofie și litere din București (cu teza *Ideile lui J. J. Rousseau despre educație*), doctor în geografie al Universității din Leipzig (cu teza *Die kartographische Induktion*), profesor la catedra de geografie a Universității din București, membru al Academiei Române (1915), autor de cărți fundamentale din domeniul geografiei (cea mai reprezentativă: *Terra. Introducere în geografia ca știință* - 2 volume) și al pedagogiei (*Altă creștere. Școala muncii, Creștinismul românesc, Poporul – cuvinte către studenți, Poți să fii om deplin fără să fii creștin? etc.*). Însmormântat în cimitirul Belu din București.

¹²¹ S. MEHEDINȚI, *Scrieri despre educație și învățământ. Antologie*, ediție îngrij. de D. MUSTER, Editura Academiei Române, București, 1992, p. 216.

¹²² Idem, *Poți fi om deplin fără să fii creștin ?*, Cartea românească, București, f. a. (vezi coperta).

¹²³ Idem, *Creștinismul românesc*, Fundația “Anastasia”, București, 1995, p. 235.

inspirație. Iată, bunăoară, cum se exprimă Simion Mehedinți în legătură cu “Absența pornirii de răzbunare la români”: “Poporul român este lipsit de orice înclinare spre răzbunare. Sentimentul acesta presupune calcularea la rece a suferinței altuia. Violența, ca fapt individual, este cu puțință oriunde. Dar de o aplecare a neamului românesc spre ură calculată împotriva cuiva, evident că nu poate fi vorba. Cum se explică această pornire spre iertare? Unii observatori superficiali s-au grăbit să dea o explicație simplistă: românul nu se răzbună, fiindcă nu simte suferința! Așa să fie? Cine își dă osteneala să privească traiul de toate zilele al țăranului român, acela va ajunge la o concluzie cu totul deosebită. Va vedea că ceea ce deosebește pe plugarul sau păstorul român de neamurile vecine este o mare cumpătare în judecată și o foarte delicată rezervă față de alții. Din fire, românul adevărat este discret, nu dă buzna în viața altuia și nu se coboară niciodată la nivelul vulgului...”¹²⁴. O explicație de bun simț și prețuire față de poporul pentru slujirea căruia a consacrat cu generozitate toată energia vieții sale îndelungate.

Teodor M. Popescu (1893-1973)¹²⁵ este un nume de referință din galeria profesorilor teologi laici, care, deodată cu preocupările de strictă specialitate din domeniul pe care l-a slujit cu devotament total, Istoria bisericească și Patrologia, este prezent și în literatura noastră catehetică, îndeosebi prin lucrarea *Primii*

---

¹²⁴ *Ibidem*, p. 84.

¹²⁵ Născut în Boteni – Dâmbovița, licențiat al Facultății de Teologie din București, doctor în teologie al Facultății de Teologie din Atena (cu teza *Cauzele persecuțiilor din punct de vedere istoric și psihologic*), titular al catedrei de Istorie și Patrologie al Facultății de Teologie din București (1948-1959), deținut politic în închisorile comuniste (1959-1964). Î. P. S. Bartolomeu ANANIA al Clujului îi face următorul portret: “A fost unul din cei mai mari profesori ai Facultății de Teologie din București. Gerațiile de studenți ai anilor 40, din care fac și eu parte, îl numeau “Domnul Tudor”, sau, chiar mai simplu. “Tudor”, cu acea respectuoasă familiaritate ce care se spune “Regele”. Era admirat și iubit, dar și foarte temut. Un examen la Istoria Bisericii Universale era o probă de foc, iar un 8 cu distincție, constituia un triumf... Înalt, uscățiv, cu mustața tunsă englezește, avea o mână osoasă pe al cărei deget mijlociu, la dreapta, se statornicise o bățătură enormă, cât o ghindă, urmă a creionului muncit pe hârtie...” (“Prefața” la *Biserica și cultura*, p. 5).

didascalii creștini ¹²⁶. Acest studiu este foarte important pentru observarea etapelor catehizării în Biserica primară, *didascalii* făcând parte din triada slujitorilor harismatici de care amintește Sf. Ap. Pavel: “Și pe unii i-a pus Dumnezeu în Biserică: întâi **apostoli**; al doilea **profeți**; al treilea **învățători** (*didavskalo*)...” (I. Cor. 12, 28). Acești învățători aveau misiunea să explice dogmele credinței creștine neofiților și să-i apere, totodată, de influențele ereticilor. Despre ei se pomenește chiar și în veacul al V-lea. Propriu-zis, didascalii sunt predecesorii profesorilor de la școlile catehetice din secolele III-IV, totodată ai profesorilor de religie și teologie, în general, din timpurile ulterioare. În timp ce apostolii predicau kerigmatic *vestea cea bună*, profeții își manifestau sporadic harisma prorociei, iar preoții și episcopii se ocupau cu oficierea liturgică a slujbelor, didascalii erau slujitorii care catehizau cu timp și fără timp, astfel că importanța misiunii lor depășește granițele slujirii convenționale, întrucât, așa cum afirmă autorul, “în planul învățaturii, didascalul harismatic depășește pe episcop și cu competența și cu învățătura...”¹²⁷. Înainte de a încheia această scurtă semnalare a personalității și scrisului prof. Teodor M. Popescu, se impun câteva cuvinte despre conferința *Biserica și cultura*, ținută la Primul Congres de Teologie Ortodoxă (Atena, 1936), în care se cuprind câteva principii programative pentru relația religie-cultură din zilele noastre. Ceea ce Popescu M. Teodor a spus atunci este într-un tot valabil și astăzi: pe de o parte, Biserica trebuie să fie deschisă culturii, se înțelege – celei autentice, așa cum a fost dintru început, căci marii bărbați ai ei au fost și mari oameni de cultură, pe de altă parte ea trebuie să ofere culturii miezul fără de care aceasta riscă să cadă în derizoriu. Iată cum răspunde autorul la întrebarea “ce trebuie să ofere Biserica pentru cultură?”: “Forța morală a religiei, legea mântuitoare a lui Iisus Hristos, spiritul și virtuțile Evangheliei, moravurile și

---

¹²⁶ Vezi "Studii Teologice", an. III, 1932, p. 140-211 și în volumul *Biserica și cultura*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al BOR, București, 1996

¹²⁷ *Biserica și cultura...*, cap. “Autoritatea didascalilor”, p. 138.

instituțiile creștine, fără de care nu se poate edifica pentru societate o casă solidă și sigură; idea autorității divine, ierarhia valorilor, simțul moral, un ideal care depășește contingentul. Tocmai datorită faptului că rămâne legată de pământ, cultura noastră este atât de relativă, imperfectă, de schimbătoare, de neputincioasă în a ne asigura pacea, încrederea, împăcarea, bucuria de a trăi...”¹²⁸. Iar concluzia este pe cât de concisă și fermă, pe atât de realistă: “Biserica trebuie să creștineze din nou cultura!”¹²⁹, dar pentru împlinirea acestui deziderat și slujitorii Bisericii, preoți și profesori, trebuie, se înțelege, să iasă în întâmpinarea culturii, cu deschidere plină de sollicitudine.

*

În actualitate, *Metodica predării religiei* beneficiază de osteneala câtorva reprezentanți remarcabili, atât din rândurile clerului, cât și ai laicatului, prin cărțile și studiile publicate, totodată prin activitatea practică din biserici și școli. În rândurile clericilor trebuie amintiți mai întâi profesorii de la Seminariile și Facultățile de Teologie, titulari ai catedrelor de Catehetică, iar alături de ei și cei care predau Religia în școli. “Decan” de vârstă și preocupări este părintele **Constantin Galeriu** (1918-2003), fost titular al catedrei Facultății de Teologie din București (1978-1994), după aceea îndrumător de doctorate pentru Omiletică și Catehetică, autorul unui curs de *Metodică* și a câtorva studii fundamentale în domeniu¹³⁰. Convingerile puternice asupra folosului indiscutabil al predării religiei în școli le-a exprimat îndată ce s-au redeschis porțile libertății, după decembrie 1989, dar vocea P. C. Sale a fost auzită cu pregnanță și astăzi, în pofida vârstei octogenare, nu numai în biserică, ci și în mas-media, fiind preotul cu cea mai mare popularitate în București, în întreaga țară (prin conferințele susținute în ultimii ani

---

¹²⁸ *Ibidem*, p. 224.

¹²⁹ *Ibidem*, p. 223.

¹³⁰ Catedra de omiletică - catehetică cu noțiuni de Pedagogie, în S.T. 7-10 /1981; Mântuitorul Iisus Hristos, Învățătorul nostru suprem, Ortodoxia, nr. 1 / 1983; Revelația și educația, în " Ortodoxia", nr. 3-4 / 1993; Ora de religie în trecut și astăzi, în " Altarul Banatului", 4-6/1995.

în diferite orașe), totodată în străinătate. Convins că “educația este un dar, o acțiune specifică omului, căci numai omul se educă, animalul se dresază”, opinând, totodată, că “credința religioasă nu reprezintă o achiziție evolutivă în istoria omenirii, ci un dat original, căci ea începe o dată cu omul...”, părintele Galeriu conchide: “Astfel, educația religioasă a copiilor este o necesitate fundamentală. Asupra noastră apasă o răspundere grea în fața lor și a lui Dumnezeu, a Mântuitorului Care a spus: “Lăsați copiii să vină la Mine și nu-i opriți, că a unora ca aceștia este împărăția cerurilor” (Matei 19, 14)¹³¹.

Un alt nume de referință în ogorul catehetic românesc contemporan este al p. cv. arhimandrit **Veniamin Micle** (n. 1939), în prezent duhovnic la Mănăstirea Bistrița – Vâlcea, care a publicat studii catehetice deosebit de consistente, cuprinse mai apoi într-un singur volum, *Inițieri catehetice* ¹³², volum cu importanță specială și pentru faptul că semnalează peste 500 de repere bibliografice, în limbile română, franceză, germană, engleză, italiană, spaniolă și portugheză.

O mențiune aparte se cuvine pentru manualele de *Metodică* pentru predarea religiei în școală, chiar dacă denumirea de “manual” este improprie pentru unele dintre ele. Având în vedere, însă, faza de pionierat în care ne găsim, fiecare dintre aceste cărți merită aprecierea noastră, pentru că ele constituie un instrumentar concret în mâinile profesorilor de religie, mai ales că și munca lor este, de asemenea, temerară, în această perioadă confuză de “tranziție”, când educatorii conștiincioși au încă de luptat cu anumite mentalități și concepții din afara Bisericii. De aceea, Metodicile propuse de prof. **Rodica Șendroi**, pr. **Ioan Popescu & co**, prof. **Letiția Leonte**, prof. **Ana Danciu** etc., sunt extrem de utile, în situația

---

¹³¹ *Ora de religie în trecut și astăzi*, în “Îndrumări metodologice...”, p. 12.

¹³² Bistrița-Vâlcea, 1993. Iată titlurile studiilor cuprinse în volum: *Importanța catehezei în Biserica Ortodoxă, după învățătura și practica primelor veacuri creștine*; *Principii catehetice în Catehezele Sfântului Chiril al Ierusalimului*; *Sfântul Atanasie cel Mare, învățător al unității creștine*; *Preotul catehet, după cărțile de învățătură din secolul al XIX-lea*; *Cateheza romano-catolică, în secolul al XX-lea*; *Activitatea învățătoarească a preotului pentru promovarea credinței ortodoxe*; *Psihologia catehumenilor*.

penuriei quasi-generale a materialului catehetic bibliografic actual. Ne îngăduim, însă, observația că unele dintre ele, la o eventuală nouă ediție, vor trebui revizuite și completate, cu sprijinul unor profesori-teologi de specialitate, pentru a corespunde exigențelor de formă și conținut.

Dintre profesorii laici, un loc special în bibliografia “Metodicii predării religiei” l-a câștigat **Constantin Cucos**¹³³, specialist în Pedagogie, Psihologie și Filozofie, de la Universitatea din Iași, prezent în bibliotecile noastre, între altele, cu două lucrări strâns legate de domeniul catehetic: *Educația religioasă, conținut și forme de organizare*¹³⁴ și *Educația religioasă. Repere teoretice și metodice*¹³⁵, aceasta din urmă reluând-o, cu adaosuri și completări, pe cea dintâi, de fapt. Salutăm cu admirație preocuparea atât de intensă a unui *laic* pentru domeniul educației religioase, care vine în sprijinul teologilor cu un bagaj impresionant de cunoștințe psiho-pedagogice și care dovedește, deopotrivă, în cuprinsul celor două cărți nominalizate, o serioasă cultură teologică, îndeosebi din domeniul biblic și patristic. Ediția 1999, pe care o recomandăm (cu unele foarte mici rezerve), prezintă 7 capitole, așezate într-o succesiune logică, iar la sfârșit cu un adaos bibliografic, cu lucrări de actualitate în domeniu. Micile noastre rezerve sunt legate de limbaj, care se cere pe alocuri “îmbisericit”¹³⁶ (de aceea, pentru o viitoare ediție a cărții este bine ca manuscrisul să fie lecturat de un profesor-teolog), totodată cu privire la opinia autorului în legătură cu predarea religiei în liceu. Domnia sa este de părere că în liceu religia să fie cuprinsă în cadrul unei discipline numite “Cultura

---

¹³³ Născut în 1958, absolvent al Facultății de Filozofie a Universității “A. C. Cuza” din Iași, doctor în științele educației, cu studii în străinătate la Salonic (Grecia), Lille (Franța), Bologna (Italia), în prezent titular al catedrei de Științele Educației, Universitatea din Iași, autor al câtorva cărți în domeniu, singur și în colaborare: *Pedagogie și axiologie*, București, 1995, *Pedagogie*, Iași, 1996, *Psihopedagogie* (colab.), Iași, 1994 etc.

¹³⁴ București, 1996.

¹³⁵ Iași, 1999.

¹³⁶ Vezi de ex. p. 77, în care se face deseori o asociere nepotrivită de termeni (*Hristos este ghid care conduce lumea... Comandant al oștilor cerești...etc.*).

și istoria religiilor” (ceea ce, principial, n-ar fi rău), dar *predată și de licențiați ai Facultăților de istorie și filozofie* (fapt care, iarăși, n-ar fi rău în sine), dar - și aici ne exprimăm rezerva – noi știm cam ce fel de istorie și filozofie se făcea pe vremea comunismului, încât din partea anumitor profesori, școliți înainte de 1989, există riscul promovării unor idei și principii impregnate de ateism. Aceste mici inadvertențe nu afectează, însă, valoarea de fond a lucrării. De fapt, cartea este girată de Î. P. S. Daniel al Moldovei care o prefățează, apreciind nivelul academic al conținutului: “Tipul de discurs avansat de autor se înscrie pe o linie modernă, de factură universitară, la care este bine să se raporteze dascălul de religie... Felicităm pe autor și binecuvântăm pe toți cei care vor citi cu folos această carte.”¹³⁷. Lucrarea este străbătută de credința mărturisită deseori că numai o conlucrare strânsă între clerici și laicatul specializat poate da rezultate pozitive în actul catehetic contemporan (vezi, de exemplu, § *Complementaritatea laicat-clerical în realizarea educației religioase*, p. 299). Reținem, de asemenea, exemplara conștiinciozitate de abordare a problemei: “Predarea religiei în școală trebuie asumată cu maximum de atenție și seriozitate. Miza este prea mare și este posibil să pierdem totul dacă greșim... Numai solidaritatea de concepție și de metodă a specialiștilor, pedagogi, dar și teologi, ne poate feri de alunecarea pe panta improvizației și a derizoriului. Conlucrarea dintre laici și clerici se impune mai mult decât oricând...”¹³⁸. Autorul, în calitatea lui de “laic” se ține de cuvânt: multe dintre paragrafele cărții dovedesc receptivitate față conținutul teologic al educației, ocupându-se, astfel, cu educația în gândirea patristică (p. 47 ș.u.), *Iisus Hristos ca învățător suprem* (p. 75) etc. Rămâne ca și profesorii-teologi să-și însușească fără urmă de rezervă sau complexe îndrumările psiho-pedagogice care umplu zeci de pagini din acest volum. Dintre acestea un pronunțat caracter practic, așadar de

---

¹³⁷ *Ibidem*, p. 10.

¹³⁸ *Ibidem*, p. 29.

utilitate imediată, apreciam a fi următoarele paragrafe ale cap. al 6-lea (p. 181-292): *Principii și reguli de realizare a educației religioase; Metode de predare-învățare; Evaluarea cunoștințelor și atitudini religioase; Proiectarea lecției de religie; Limbaj și comunicare la ora de religie.*

Am acordat prof. C. Cucuș un spațiu preferențial în studiul de față, pentru că lucrările domniei sale răspund în chipul cel mai potrivit exigențelor demersului catehetic actual, totodată pentru că în conținutul prezentat valorifică tot ce s-a scris mai bine în trecutul mai îndepărtat și mai apropiat, atât din spațiul teologic, cât și din cel laic. Terminologia utilizată, chiar dacă dă uneori impresia unui stil prolix și afectat de prețiozități, este de nivel universitar, în care, o dată cu noțiunile clasice, întâlnim termeni noi, intrați de altfel în circuitul limbajului pedagogic universal, ca *brainstorming, feed-back, proiectare curiculară* etc., de care nici *Metodica predării religiei* nu mai poate fi străină.

Anul 2000 a înregistrat două cărți noi în bibliografia Metodicii, ambele cu girul Ministerului Educației Naționale, totodată cu binecuvântări din partea Bisericii: *Metodica predării religiei*, editată de Arhiepiscopia Albei-Iulia¹³⁹ și *Metodica predării religiei în învățământul preuniversitar*, apărută la Editura "Gheorghe Alexandru" Craiova¹⁴⁰. Amândouă sunt deosebit de utile pentru profesorii de religie, atât sub raportul conținutului, cât și al bibliografiei menționate la sfârșit. Conținutul fiecăreia se prezintă sub formă dublă: teoretică și practică, prin descrieri detaliate ale noțiunilor metodice de bază și, în partea a doua, prin propuneri de proiecte didactice pentru toate nivelele. Principial nu se depărtează prea mult de structura cărții prof. Cucuș (care este citat frecvent în ambele), dar au un limbaj mai accesibil și mai apropiat de cel catehetic.

*

---

¹³⁹ Autori: Pr. prof. dr. Sebastian ȘEBU, prof. Monica OPRIȘ și prof. Dorin OPRIȘ, 302 p.

¹⁴⁰ Autori: Nicolae IORDĂCHESCU, Gheorghe ALEXANDRU, Alina VÂLCU, Ovidiu Gheorghe IONESCU, Ion DRĂGUȘIN, Iuliana GHEORGHE.

Încheind aici acest succint periplu istorico-analitic în spațiul catehetic românesc, suntem cuprinși de o mare admirație față de râvna dascălilor și preoților predecesori, nu mai puțin a celor contemporani, precum odinioară poetul nostru cel de toate zilele, Eminescu, care mărturisește la începutul poeziei “Epigonii”: “Când privesc zilele de-aur a scripturilor române / Mă scufund ca într-o mare de visări dulci și senine...”. Simțim, totodată, cum fiecare dintre ei ne cheamă să le urmăm pilda, rostind parcă o dată cu Marele Pavel: “Fiți mie următori precum și eu sunt lui Hristos” (I Cor. 11, 1).

VI. *IMPORTANȚA PRINCIPIILOR DIDACTICE ÎN CATEHIZARE*

Intenții. Materialul de față se adresează, deopotrivă, preoților tineri și profesorilor de religie începători, cu nădejdea că le va fi de folos în osteneala deloc ușoară, pe de o parte de a transmite ascultătorilor-ucenici în chip eficient învățăturile Sfintei Ortodoxii, iar pe de altă parte de a le modela sufletele, după chipul lui Hristos, Modelul nostru Suprem. Această modelare sau *zidire*, se aseamănă, într-un anumit fel, cu zidirea unei case: dacă se face după un plan bine întocmit și se respectă normele de bază ale construirii, va rezulta o clădire trainică și frumoasă. Dar dacă se construiește la întâmplare, fără a se respecta legile tehnologice, va rezulta, dimpotrivă, o clădire șubredă, nelocuibilă...

Așa se întâmplă și cu rezultatele catehizării, atât în Școală cât și în Biserică. Acolo unde se cunosc și se respectă principiile de bază ale educației, deodată, desigur, cu aplicarea corectă a metodelor și mijloacelor de predare-învățare, finalitatea actului catehetic este optimă. Și, dimpotrivă, când nu se cunoaște metodologia, sau nu se instrumentează corespunzător, rezultatele sunt slabe, catastrofale chiar. S-ar putea obiecta de către unii preoți și profesori, care dau mai puțină importanță principiilor și metodelor pedagogice, că se descurcă foarte bine și fără ele, căci se sprijină, în schimb, pe experiența practică, pe flerul personal, pe observarea directă a realităților etc. Răspundem că în asemenea cazuri este vorba de o falsă strategie didactică. Toți marii pedagogi, clerici sau mireni, mai ales din ultimele două sute de ani, nu doar că au cunoscut și aplicat cu cea mai mare conștiinciozitate metodologia didactică, dar fiecare s-a străduit s-o îmbunătățească și s-o adapteze mereu la realitățile cotidiene. În schimb, "pedagogii" care au ignorat legile misiunii învățătorești, n-au depășit niciodată stadiul mediocrității. La fel se

întâmplă cu cei asemenea lor de azi, iar lipsa de eficiență și slaba lor prestanță la catedră și la amvon se răsfrânge, din păcate, negativ asupra elevilor și credincioșilor, victime sigure ale ignoranței și confuziilor de tot felul. În asemenea cazuri nefericite se creează, de fapt, un cerc vicios: catehetul are impresia (uneori chiar se preface) că predă, ucenicii se prefac că ascultă și înțeleg, cultivându-se, astfel, o relație mincinoasă, a cărei urmare este eșecul sigur.

Pentru o mai bună înțelegere a problematicii, materialul de față nu-și propune doar descrierea principiilor didactice în sine, ci și creionarea câtorva clarificări. De aceea, înaintea abordării subiectului propriu-zis, vom face anumite delimitări, însoțite de precizările etimologice care se impun.

A. DEFINIȚII ȘI DELIMITĂRI. Din examinările studenților la *Catehetică* și *Metodica predării religiei*, precum și a candidaților înscriși pentru *titularizare*, *definitivat* și *gradul II*, ne-am dat seama că mulți dintre ei confundă adesea *principiile* cu *metodele*, *formele* și *mijloacele* didactice. De aceea, socotim necesar să le definim acum, deodată cu nominalizarea lor, fie și parțială:

- ***Principiile didactice*** sunt norme după care se orientează activitatea educatorului. Sau, după o definiție mai cuprinzătoare, *sunt norme generale și fundamentale care orientează activitatea de însușire a cunoștințelor, de formare a priceperilor și deprinderilor la elevi*¹⁴¹. Nominalizarea principiilor se va face mai jos, o dată cu descrierile și ilustrările ce se impun. Trebuie să mai facem, totuși, o delimitare: literatura de specialitate face distincție între "principiile pedagogice", în general, și "principiile didactice", de care ne vom ocupa în studiul de față. Astfel, în timp ce *principiile pedagogice* reprezintă norme cu valoare strategică și operațională, care vizează nivelul proiectării generale, având ca scop optimizarea procesului de învățământ în ansamblul dimensiunilor

---

¹⁴¹ Constantin POSTELNICU, *Fundamente ale didacticii școlare*, Edit. "Aramis", București, 2000.

sale, *principiile didactice* au în vedere eficiența actului didactic în relația directă profesor-elev, prin acțiuni concrete de predare-învățare-evaluare¹⁴²;

- **Metodele didactice/de învățământ** reprezintă *un ansamblu de procedee și căi menite să sprijine realizarea obiectivelor pedagogice*. Etimologic, cuvântul "metodă", provenit din limba greacă, este compus din *meta*; = *spre, către* și *o{do}* = *cale*. Taxonomia metodicii predării-învățării ține seama, în principal, de două criterii: a. Demersul logic care țintește asimilarea (cu metodele: *inductivă, deductivă, analitică, sintetică, genetică*); b. Izvorul principal al învățării (*metode de comunicare orală: expositive și interogative; metode de comunicare scrisă; metode de cunoaștere a realității religioase; metode fundamentate pe acțiune*)¹⁴³.
- **Formele** ... sunt o altă denumire a metodelor, utilizată de către unii cateheți¹⁴⁴. Practic, când spunem "forme" înțelegem "metode" și invers.
- **Mijloacele didactice** reprezintă instrumentarul auxiliar care facilitează transmiterea și asimilarea cunoștințelor, deodată cu înregistrarea și evaluarea rezultatelor obținute. Dăm câteva exemple: *textul biblic, icoana, harta, casetele audio-video, calculatorul etc.*

*

La sfârșitul acestui mic periplu orientativ trebuie să precizăm că *metodele* și *mijloacele* didactice sunt subordonate principiilor, nu invers. Bunăoară, unul dintre principii cere ca învățământul să fie *accesibil*. Pentru-l a-l face accesibil, însă, ne

---

¹⁴²Sorin CRISTEA, *Dicționar de pedagogie*, Grupul editorial "Litera", Chișinău-București, 2000, p. 298.

¹⁴³ Pr. prof. dr. Sebastian ȘEBU, prof. Monica OPRÎȘ și prof. Dorin OPRÎȘ, *Metodica predării religiei*, Editura "Reîntregirea", Alba Iulia, 2000, p. 63-152.

¹⁴⁴ A se vedea, spre exemplu, Pr. prof. Dumitru CĂLUGĂR, *Catehetica*, Manual pentru Institutele Teologice, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1976, p. 173-187. Părintele autor vorbește în același capitol și despre "metode" și despre "forme". Sub această ultimă denumire, p. c. sa menționează: *forma narativă-expozitivă (sau monologică)* și *forma întrebătoare, dialogică (sau interogativă)*, *ibidem*, p. 183-184.

vom servi de câteva *metode* corespunzătoare, între care, spre exemplu, cea *inductivă* (*de la apropiat la îndepărtat, de la simplu la complex, de la cunoscut la necunoscut, de la particular la general*), utilizând, în același timp, *mijloacele* auxiliare cea mai adecvate: o iconiță, participarea la o sfântă slujbă, un pelerinaj la o mănăstire etc.

B. PRINCIPIILE DIDACTICE.

1. **PRECIZĂRI ETIMOLOGICE ȘI ISTORICE.** *Etimologic*, cuvântul "principiu" înseamnă "început" (lat. *principium*-ii)¹⁴⁵. Bunăoară, ediția latină a Bibliei, *Vulgata*, utilizează acest termen chiar în primul verset al ei: ***In principio Deus creavit caelum et terram...*** (Facere 1, 1). Termenul apare, de asemenea, la începutul Evangheliei după Ioan: ***In principio erat Verbum et Verbum erat apud Deum et Deus erat Verbum...*** (Ioan 1, 1), ca de altfel în alte multe locuri vetero și neo-testamentare. Când spunem, așadar, "Principii didactice", ne referim, la normele care stau la *baza* sau *începutul* strategiei învățământului.

Din punct de vedere istoric, principiile au fost utilizate de către toți cei care și-au asumat greaua dar nobila misiune de învățător, între care și învățătorii religiei creștine, începând de la Mântuitorul Iisus Hristos, Învățătorul Suprem, continuând cu Sfinții Apostoli, cu Părinții Apostolici, cu Sfinții Părinți ai veacurilor patristice și post-patristice, până la dascălii de Teologie de astăzi, cu diferitele lor trepte. Nominalizarea, clasificarea și sistematizarea lor aparține, însă, promotorilor pedagogiei moderne. Între aceștia, la acest capitol, s-au remarcat în mod deosebit I. Comenius (1592 -1670), J.J. Rousseau (1712-1778) și I. Pestalozzi (1746-1827). Începutul l-a făcut pedagogul ceh Jan Amos Comenius, în lucrarea *Didactica*

---

¹⁴⁵ La rândul lui, *principium* este direct legat de *princeps*, compus din *primus* (= primul) + *capio* (= a lua, a prinde, a apuca, a alege); vezi Gh. GUȚU, *Dicționar latin român*, Edit. Științifică și Enciclopedică, București, 1983.

Magna, publicată în anul 1657, la Amsterdam¹⁴⁶, în cuprinsul altei lucrări, mai mari, *Opera Didactica Omnia*. Merită a fi reținut, mai întâi, cui adresează celebrul pedagog *Didactica Magna*: "Tuturor diriguitorilor omenești: conducătorilor de stat, păstorilor bisericilor, directorilor de școli, părinților și tuturor copiilor, grație și pace de la Dumnezeu..."¹⁴⁷. Despre principii, propriu-zis, Comenius vorbește de la cap. al XV-lea la cap. al XIX-lea, inclusiv, numindu-le *principii ale prelungirii vieții, ale predării și învățării în așa fel încât efectul să fie sigur, ale predării și învățării lesnicioase, ale predării și învățării temeinice și ale învățării concise și rapide*. Analizând cu atenție această lucrare se observă descrierea următoarelor principii didactice, așa cum sunt ele formulate astăzi: *al învățământului intuitiv, al învățământului conștient, al învățământului sistematic, al accesibilității și al temeiniciei și durabilității*. Întreaga lucrare, ca de altfel întreaga operă a lui Comenius, are imprimată credința în Dumnezeu și propovăduirea valorilor morale. "Viața aceasta nu este decât o pregătire pentru cea eternă"¹⁴⁸, spune el, căci, adaugă, "menirea ultimă a omului este, de bună seamă, *fericirea veșnică în comuniune cu Dumnezeu*"¹⁴⁹. După opinia sa, educația nu se poate face decât prin întreita carte: *natura, Biblia și conștiința omului*. Înălțimea operei sale pedagogice i-a atras, astfel, pe bună dreptate, supranumele de "părintele pedagogiei moderne"¹⁵⁰.

2. AVANTAJELE UTILIZĂRII PRINCIPILOR DIDACTICE.

Complexitatea procesului de învățământ presupune o strategie clară, bine definită.

---

¹⁴⁶ Vezi, de exemplu, Jan Amos COMENIUS, *Didactica Magna*, Traducere, note, comentarii și studii se prof. univ. dr. Iosif ANTOHI, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1970, 197 p.

¹⁴⁷ *Ibidem*, p. 10.

¹⁴⁸ *Ibidem*, p. 23.

¹⁴⁹ *Ibidem*.

¹⁵⁰ Nela STĂNCULESCU, *Educația religioasă în concepția lui Jan Amos Komenski - părintele pedagogiei moderne*, în "Glasul Bisericii", 1/1996, p. 128-133. De observat că numele "Komenski" este cel de origine (ceh), iar "Comenius" este cel latinizat.

Altfel se cade ușor în rutină, derizoriu și amatorism. Unul dintre marile pericole ale ignorării principiilor în timpul predării unei lecții, sau a unui curs, este alunecarea pe panta improvizațiilor spontane, riscându-se, astfel, pierderea firului logic al expunerii. Desigur, orice profesor bun recurge deseori la anumite digresiuni, "paranteze", considerații personale, improvizând *ad-hoc* fraze întregi. Nimic rău în aceasta, mai ales că o lecție trebuie să fie presărată întotdeauna cu anumite "respirații", binevenite atât pentru elevi, cât și pentru profesor. Procentul improvizațiilor nu trebuie să depășească, însă, limitele admise la nici o lecție, care, în structura ei psiho-pedagogică, trebuie să poarte pecetea sobrietății și limpezimii, atât sub raportul conținutului, cât și al modalităților de expunere. Iar împlinirea acestor deziderate nu se poate face decât prin aplicarea inteligentă a principiilor. "Încorsetat" de rigoarea lor, profesorul este ferit, astfel, de riscul îndepărtării de subiectul propriu-zis¹⁵¹. În aceeași ordine de idei, trebuie avut în vedere și faptul că procesul de învățământ se adaptează mereu la condițiile noi ale vieții, în general. Adaptarea nu se face, însă, oricum. Profesorul va ține seama de realitățile cotidiene, adaptându-se cu ajutorul principiilor didactice, astfel că elevul asimilează mai adecvat cele primite, dacă aceste principii sunt respectate.

3. NOMINALIZAREA PRINCIPIILOR DIDACTICE. Manualele, dicționarele și tratatele de pedagogie prezintă diferit ordinea și numărul lor, apărând diferențe, de altfel, chiar și în formulare. Aceste diferențe nu afectează, însă, fondul metodologic. Caracterul normativ precis al lor, nu obligă neapărat la formulări standard, rigide sau "înghețate", căci ele au evoluat în timp, neavând nici astăzi un statut exclusivist și definitiv. Fondul, scopul și utilitatea lor rămân neschimbate, dar numărul, ordinea și enunțurile sunt deschise tuturor îmbunătățirilor posibile. Dintre toate sursele de depozitare, dicționarele ar trebui să le

---

¹⁵¹ Detalii sub acest aspect, la Pr. lect. dr. Vasile RĂDUCĂ, *Curs de Catehetică*, București, 1996, p. 34.

prezintă mai unitar. În realitate, însă, și ele preferă acest statut al autonomiei deschise formulărilor personale, de la autor la autor¹⁵².

Pentru a simplifica cât mai mult posibil lucrurile, în cele ce urmează vom prezenta doar principiile cele mai eficiente, în ordinea stabilită de autorul unui bun și recent tratat de Metodică, din care ne vom inspira parțial și în analizele care urmează¹⁵³: *principiul autonomiei și respectării libertății individuale, principiul respectării particularităților de vârstă și individuale (psihologic), principiul învățământului interesant și plăcut, principiul temeiniciei și durabilității, principiul intuiției, principiul participării conștiente și active*, la care adăugăm cele două principii absolut obligatorii pedagogiei creștine: *hristocentric* și *eclesiocentric*.

Înainte de a le explica pe rând, facem precizarea că nu vom intra în prea multe detalii descriptive, care pot fi întâlnite din abundență în orice tratat de pedagogie laică. Vom face, în schimb, anumite considerații de ordin practic, încercând să le dăm și un conținut biblic și patristic, așadar creștin, recurgând în acest scop atât la texte din Sfânta Scriptură, cât și la sfaturi ale unor Sfinți Părinți. Evident, nu vom renunța în totalitate nici la precizările pedagogilor laici, acolo unde acestea consună cu doctrina și morala ortodoxă.

4. DESCRIEREA PRINCIPIILOR DIDACTICE

---

¹⁵² Iată, bunăoară, două exemple: **1.** Dicționarul de pedagogie editat la București în anul 1979, de către un colectiv de autori, sub redacția lui Viorel NICOLESCU, nominalizează, între altele, următoarele principii, formulate astfel: *p. accesibilității, p. intuiției, p. însușirii conștiente și active a cunoștințelor, priceperilor și deprinderilor, p. însușirii temeinice a cunoștințelor și deprinderilor, p. învățământului activ, p. sistematizării cunoștințelor, p. unității, continuității și consecvenței, p. unității dintre instrucție și educație, p. unității teoriei cu practica etc.*, p. 361-371; **2.** Dicționarul de pedagogie, autor Sorin CRISTEA, București, 2000 (așadar, foarte recent), le prezintă altfel: *p. orientării formative a activității didactice, p. sistematizării activității didactice, p. accesibilității activității didactice, p. participării elevilor în cadrul activității didactice, p. interdependenței necesare în cadrul activității didactice între cunoașterea senzorială și cea rațională, p. interacțiunii necesare, în cadrul activității didactice, între teorie și practică, p. esențializării rezultatelor activității didactice, p. autoreglării activității didactice...*, p. 300.

¹⁵³ Constantin CUCOȘ, *Educația religioasă. Repere teoretice și metodice*, Edit. Polirom, Iași, 1999, p. 189-194.

a. Principiul autonomiei și respectării libertății individuale. Enunțul însuși ne sugerează implicațiile acestui principiu: acela de a ține seama că, în virtutea libertății primită de la Dumnezeu, fiecare om dispune de autonomie (*au[to]* = *însuși*; *no[m]o* = *lege*), adică de posibilitatea de a se conduce singur, după legi proprii. În cazul de față, de a se supune sau nu exigențelor didactice. Căci știința și disciplina, fără de care nu se poate concepe, de altfel, procesul de învățământ, trebuie să fie acceptate liber-consimțit, întrucât nu pot fi impuse dictatorial. Dumnezeu Însuși respectă libertatea totală pe care i-a dat-o omului: "Iată stau la ușă și bat; de va auzi cineva glasul Meu și va deschide ușa, voi între la el și voi cina cu el și el cu Mine..." (Apocalipsă 3, 20). După cum credința religioasă nu are demnitate valorică dacă nu se bazează pe adeziunea liberă a persoanei, actul catehetic nu se împlinește fără atașamentul benevol al învățăcelului, față de conținutul său și față de cel care-l propune. Apropierea față de sufletele copiilor trebuie făcută cu totală precauție și iubire. Sunt întru totul actuale, în această privință, îndemnurile savantului geograf (dar și pedagog) Simion Mehedinți (1869-1962): "Nu te amesteca în conștiința nimănui. E o supremă cruzime să încerci a apăsa pe sufletul cuiva. Între naștere și moarte e o singură viață, nu două. Cu ce drept te amesteci în forul interior al altui suflet? Orice om își are socoteala lui cu eternitatea, dacă sufletul lui e capabil de o astfel de mare socoteală. Crezi oare că poți veni polițienește să robești inima cuiva? Poți să pui pe cineva cu de-a sila pe rug; îi poți sfâșia carnea de pe oase..., poți să-l prefaci în cenușă... Se poate! Dar stăpân pe cugetul și pe simțirea altuia nu poți fi prin silnicie niciodată. Un singur imperativ e valabil: al iubirii. O singură cale poate duce spre reală înduplecare: să nu te atingi de libertatea de conștiință altfel decât prin puterea argumentării. Lasă-l deci pe fiecare cu legea lui. Iar dacă ți se pare că nu-i potrivită cu adevărul, pune-i în față convingerile tale, dar cu toată cumpătarea cuvenită"¹⁵⁴. Așadar, *convingere*,

---

¹⁵⁴ Simion MEHEDINȚI, *Apropierea de Iisus în Biserica noastră prin alegerea educatorilor*, București,

nu *constrângere*, pentru ca, în virtutea deplinei libertăți, copiii să adere cu dragoste la mesajul actului catehetic. Pe de altă parte, nu există, totuși, exercitare a educației fără influențare, direcționare și intenționalitate. Non-intervenția totală este o iluzie, deși este arborată și calmată de către unii "pedagogi". Libertatea absolută a copilului este la fel de inoperantă și periculoasă ca și atitudinea dictatorială. De aceea, trebuie să înțelegem că este indispensabilă o minimă intervenție, însoțită de o dimensionare limpede a scopului și o proiectare inteligentă a traseului de parcurs. Libertatea autentică nu se dezvoltă decât în adevăr, în Adevărul Absolut, de fapt. Mântuitorul Iisus Hristos a spus-o pe înțelesul tuturor: "Adevărul vă va face liberi!" (Ioan 8, 32). Iar Adevărul Absolut este El Însuși, căci tot El a zis: "Eu sunt Calea, Adevărul și Viața" (Ioan 14, 6). În acest context, înțelegem acum, mai adânc, că cel cu adevărat liber se supune de bunăvoie Mântuitorului și Evangheliei Sale, ajungându-se la rostirea tainică a frumoasei sintagme duhovnicești: "Doamne, fă-mă robul Tău, ca să fiu liber!" "Libertate" în afara Evangheliei înseamnă, de fapt, *libertinaj*, cu întreaga suită de atitudini imorale, în care se complac, din păcate, atâția tineri din zilele noastre...

Așadar, *principiul autonomiei și respectării libertății individuale* presupune, pe de o parte, o adeziune benevolă a ucenicilor la valorile religioase, care se câștigă, nu se impune, iar pe de altă parte, că trebuie să-i ajutăm la rândul nostru, pe toți cei încredințați spre educare, să-și armonizeze permanent libertatea cu adevărul.

b. Principiul accesibilității sau *psihologic* (numit și *principiul respectării particularităților de vârstă*). Acest principiu presupune ca desfășurarea procesului de învățământ să fie corelată permanent cu posibilitățile de receptare ale elevului. Progresul științelor și a cunoașterii, în general, a sporit considerabil exigențele

didactice, așa încât elevii sunt supuși unui efort individual din ce în ce mai mare. Ei bine, acest efort sporit nu trebuie totuși exagerat. După cum se cunoaște, mulți dintre elevi sunt predispuși la extreme: fie să încerce să învețe și să asimileze peste puterile lor firești, fie să se complacă într-o atitudine pasivă, de lene și indiferență. Ambele extreme sunt nocive și primul care trebuie să încerce a le înlătura este profesorul. El trebuie să dozeze foarte bine materia pe care o predă, în așa fel încât asimilarea să se facă în condiții optime. Pentru că atât cerințele care impun un efort exagerat, cât și cele care contribuie la reducerea efortului, sau chiar îl anihilează, au urmări negative față de elev, creând fie surmenaj, învățare mecanică ("toceală"), fie dezinteres, indiferență, stagnări în dezvoltarea psihică etc. Să ne amintim că Însuși Mântuitorul a utilizat în permanență principiul psihologic. Dumnezeuiesc cunosător al sufletului omenesc, Mântuitorul S-a adaptat permanent la mentalitatea, cunoștințele și preocupările celor cărora le vorbea. Într-un fel a vorbit cu cei simpli, în alt fel cu Nicodim cel erudit. Autoritar cu Petru cel impulsiv, dar plin de tandrețe cu Zaheu, vameșul cel smerit etc. Principiul psihologic presupune un alt principiu asociat, cel *natural*. Fără să suprasolicite efortul de receptare al ascultătorilor, Mântuitorul, folosind cu tact metoda inductivă, învăța mai întâi cele ușor de reținut, evidențiind cu prioritate ceea ce este esențial pentru a fi urmat: "Căutați mai întâi împărăția cerurilor și dreptatea Lui, și toate celelalte se vor adăuga vouă..." (Matei 6, 33). La rândul său, Sfântul Apostol Pavel, respectând același principiu psihologic, scrie corintenilor: "Și eu, fraților, n-am putut să vă vorbesc ca unor oameni duhovnicești, ci ca unora trupești, ca unor prunci în Hristos. *Cu lapte v-am hrănit, nu cu bucate tari, căci încă nu puteați mânca și încă nici acum nu puteți...*" (3, 1-2).

Din exemplele biblice de mai sus reținem, așadar, că pentru realizarea accesibilității se recomandă, cu prioritate, metode inductivă: de la ușor la greu, de la concret la abstract, de la particular la general. Din păcate, există pe alocuri

tendința unor profesori începători de a fi exhaustivi în lecțiile pe care le predau, străduindu-se să nu le scape nici o informație legată de subiectul respectiv, aglomerând astfel excesiv mintea copiilor. Această râvnă necontrolată duce la saturație și surmenaj, atrăgând, totodată, oprobiul întregii clase. La fel de nocivă este și supra-aglomerarea orarului și al curriculum-ului școlar, în general. Pentru prevenirea tendinței de exhaustivitate, pe de o parte, iar pe de alta a supra-aglomerării programului și programei, considerăm foarte potrivite recomandările lui J. A. Comenius, care insistă îndeosebi pe *principiul conformității cu natura*. Astfel, în capitolul al XVII - lea al Didacticii Magna, intitulat "Principiile predării și învățării lesnicioase", spune la un moment dat: "Natura nu supraîncarcă, ci se mulțumește cu puțin. De exemplu: nu cere doi pui dintr-un ou... Natura nu se precipită, ci procedează lent. Pasărea nu-și aruncă ouăle în foc ca să iasă puii mai devreme, ci le clocește încet, cu căldura naturală. Nici după aceea nu-i îndoapă cu mâncare ca să crească mai repede (*căci așa i-ar sufoca*) ci, din contra, le dă cu încetul și cu măsură, atât cât poate să mistuiască fragilul lor stomac... De asemenea, nici pomicultorul nu cere ca planta să crească în prima lună, sau să dea fructe în primul an... De aceea a fost o tortură pentru tinerime să fie ocupată zilnic 6, 7, sau 8 ore, cu lecții școlare și cu exerciții, la care se adaugă și orele de lecții particulare... *Dacă se toarnă cu forța într-un vas cu deschizătura mică (cu care se poate compara sufletul copiilor), iar nu picătură cu picătură, cât poate intra, cea mai mare parte a lichidului va da, desigur, pe de lături și mult mai puțin va intra înăuntru, decât ar intra dacă s-ar turna picătură cu picătură. Nebun este acela care vrea să predea elevilor atât cât dorește el și nu atât cât pot ei înțelege. Puterile copilului trebuie ajutate și nu apăsate, iar formatorul tineretului trebuie să fie asemenea unui medic, numai slujitorul naturii, nu și stăpânul ei...*"¹⁵⁵.

---

¹⁵⁵ J. A. COMENIUS, *Didactica Magna...*, cap. XVII, p. 73.

Desprindem din această pledoarie că trebuie să ne adaptăm exigențele didactice la vârsta și nivelul de înțelegere al copiilor. Nu-i nimic grav în faptul că nu epuizăm cunoștințele într-o oră, o zi, un an... Nici Dumnezeu, Atotputernic, n-a făcut lumea într-o singură zi, ca să ne arate că trebuie să fim cu rânduială în munca noastră, indiferent de domeniul de activitate. Important este ca ceea ce predăm poată fi înțeles, asimilat, reținut și aplicat în viață cu folos. Pe de altă parte, mulțimea informațiilor nu trebuie să fie descurajatoare, nici pentru profesori, nici pentru elevi. Vom selecta din ele atât cât este necesar pentru moment, iar restul materialului rămâne a fi recuperat pe parcursul vieții, potrivit cu râvna, interesul și nevoile fiecăruia¹⁵⁶.

c. Principiul învățământului interesant și plăcut (= al "motivației").
Afirmăției frecvente că materia X este "neinteresantă" și "displăcută", trebuie să-i facem următoarea corecție: *modul* în care este predată materia X este neinteresant și displăcut... Aceasta pentru că toate materiile sunt interesante și plăcute, dacă prezentarea lor atrage, convinge și zidește. Între ele, desigur, Religia. Pentru a o face, însă, plăcută, profesorul trebuie să convingă prin toate metodele și mijloacele sale didactice: conținut de substanță, limbaj adecvat, ținută morală ireproșabilă, obiectivitate în evaluare etc. Mai presus de toate, să dovedească o dragoste sinceră pentru materia în sine și pentru cei cărora le-o propune. Are dreptate pedagogul I. Nisipeanu când afirmă că "Învățământul religios trebuie să fie afectiv, să trezească în copii sentimente vii și intense de plăcere, de pietate, de compătimire, de

---

¹⁵⁶ Este utilă în acest sens sugestia Sf. CHIRIL al Ierusalimului, făcută sub forma unor întrebări retorice: "Oare pentru că nu pot să beau tot fluviul, să nu iau cu măsură ceea ce îmi folosește? Oare pentru că nu pot să cuprind tot soarele cu privirea, să nu văd nici cât este de ajuns pentru trebuința mea? Sau pentru că nu pot să mănânc toate fructele dintr-o mare grădină, în care am intrat, vrei să ies cu totul flămând?...". *Catehezele (Partea I)*, Cateheza a VI-a, 4, în "Izvoarele Ortodoxiei", vol. 6, trad. Pr. D. FECIORU, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1943, p. 153.

admirație față de Dumnezeu"¹⁵⁷. Cu alte cuvinte, să li se faciliteze o anumită "motivație". Din acest punct de vedere, *motivația reprezintă o sumă de idealuri, interese și mobiluri care capacitează dorința și efortul de asimilare a cunoștințelor*. Motivația mai este numită și "motorul învățării", căci pune în mișcare rațiunea, voința și sentimentul elevului și al credinciosului în general. După cum la predică credincioșii trebuie câștigați prin acel "captatio benevolentiae", tot așa și pentru catehizare, atât în biserică, cât și în școală. Practic, copiii pot fi motivați prin două căi: a. *exterioară (competiția, încurajarea, lauda, recompensa, pe de o parte, iar pe de alta, muștrarea, amenințarea, pedeapsa etc.)*; b. *interioară (curiozitatea de a ști cât mai multe, dorința de a fi competitiv etc.)*. De bună seamă, între mijloacele care țin de calea constrângerii și cele ale convingerii, vom opta întotdeauna pentru cea din urmă, cultivând, astfel, motivația internă, ca suport trainic al educației religioase. Pentru ca învățământul să fie într-adevăr interesant și plăcut, o dată cu respectarea celor menționate până aici, trebuie să evite cu desăvârșire cele două extreme: *expunerile sofisticate*, producții ale unui intelectualism sterp și *alunecarea în dulcegării sentimentaliste*, adică alimentarea unei false și pretinse trăiri duhovnicești. Religia devine interesantă și plăcută atunci când cunoștințele luminează și deschid mintea spre cele de sus, încălzind inima spre iubire sinceră și mobilizând spontan voința spre gânduri, cuvinte, gesturi și, mai ales, faptele mântuitoare.

d. Principiul temeiniciei și durabilității vizează îndeosebi finalitatea actului catehetic: ceea ce s-a predat, iar elevii (credincioșii) și-au însușit, să se concretizeze în cunoștințe temeinice, reprezentative și durabile, care să se reflecte firesc în deprinderi corespunzătoare idealului vieții moral-creștine. Educația religioasă este

---

¹⁵⁷ Ion NISIPEANU, *Religia pentru copii. Învățământul religiei în școala primară*, Edit. Cultura Românească, București, 1924, p. 17.

durabilă dacă se sprijină pe izvoarele ei temeinice: Sânta Scriptură și Sfânta Tradiție. Pe acestea se poate clădi, apoi, tot ce s-a câștigat mai bun și mai frumos în tezaurul pedagogiei moderne și contemporane. Căci "casa științei și a înțelepciunii" trebuie zidită pe "stâncă", nu pe nisip, după îndemnul Mântuitorului (Matei 7, 24-27). Iar "stânca" înseamnă cuvintele Lui, care se cer împlinite. Căci tot El a spus: "Cerul și pământul vor trece, dar cuvintele Mele nu!" (Marcu 13, 31). Pornind de la aceste postulate, prin respectarea principiului temeiniciei și durabilității (*trăinicieii*), din punct de vedere practic, înțelegem, pe de o parte, predarea acelor cunoștințe care țin de esența creștinismului, pe de alta, instrumentarea modalităților optime de predare-învățare. Astfel, o dată cu transmiterea învățăturilor fundamentale, potrivit programei analitice, desigur, se vor stimula corespunzător procesele mnemice (de memorare). Sunt cunoscute două căi: memorare mecanică și logică. Evident, se va opta pentru cea de-a doua, întrucât este întemeiată pe înțelegere. Este adevărat că anumite lucruri se învață uneori mecanic (de exemplu, rugăciunile), dar procesul mnemic poate fi ușurat prin repetări în grup, potrivit dictonului clasic "repetitio, mater studiorum est". O dată cu repetițiile și recapitulările, durabilitatea memorării învățăturilor de bază poate fi favorizată și de exerciții, comparații, eșalonări, examinări etc.

Având în vedere toate acestea, nu trebuie neglijat ceea ce este opus acestui principiu, adică pericolul superficialității și împrăștierii. Altfel spus, al risipirii energiei cu învățături marginale, lipsite de substanță, totodată al neglijării efortului de concentrare, prin împrăștierea minții în chestiuni efemere. Sfântul Vasile cel Mare ne dă câteva sfaturi foarte utile în acest sens: "Dacă mintea noastră se împrăștie la lucruri diferite, nu putem să împlinim desăvârșit nici o poruncă, nici însăși iubirea de Dumnezeu, nici iubirea față de aproapele. Pentru că nu poate să învețe cineva cu precizie vreo artă sau știință, dacă mereu trece de la una la alta, și

nici nu este cu putință să învețe una perfect de la altele, fără să cunoască cele ce sunt cerute pentru împlinirea scopului..."¹⁵⁸.

e. Principiul intuiției presupune realizarea unității dialectice între senzorial și rațional, între concret și abstract, între particular și general. Etimologic, termenul provine din latinescul "intueor" (vb. = *a privi, a lua în considerare, a considera*; adv. "intus" = *înăuntru*). Când spunem, așadar, *material intuitiv*, ne referim la acele mijloace auxiliare pe care le utilizăm în cadrul orelor sau în afara lor (icoane, hărți, pictura unei biserici etc.). Dar nu numai cele care țin de intuiția externă, văzută, ci și cele imaginative, care țin de comunicarea simțămintelor sufletești. Se creează, astfel, o strânsă relație între cuvânt, ca mijloc de comunicare, și materialul intuitiv: cuvântul comunică, materialul intuitiv confirmă. Principiul intuiției facilitează enorm înțelegerea adevărurilor de credință, care, prin natura lor, sunt suprasensibile, iar pentru a fi accesibile trebuie să apelăm mereu la materialul intuitiv. Însuși Mântuitorul a utilizat acest principiu, prin parabolele pe care le-a rostit. Sfinții Părinți, de asemenea, au utilizat cu prisosință acest principiu. Iată, bunăoară cu explică Sfântul Chiril al Ierusalimului pătrunderea harului Duhului Sfânt în ființa omului: "Apa udă pe cel botezat numai pe dinafară; Duhul, însă, botează pe cele mai dinăuntru ale sufletului fără să lase nimic nebotezat. Pentru ce te miri? Să-ți dau un exemplu material, mic și neînsemnat, dar destul de bun pentru cei mai puțin dotați. *Dacă focul pătrunde prin grosimea fierului și-l preface în întregime în foc, dacă ceea ce este rece ajunge fierbinte, dacă ceea ce este negru ajunge strălucitor, dacă focul care este ceva material intră înăuntru materiei fierului și-l aduce în starea aceasta fără nici o piedică, pentru ce te miri dacă Duhul Sfânt intră în părțile cele mai dinăuntru ale sufletului?*" ¹⁵⁹.

---

¹⁵⁸ Sf. VASILE CEL MARE, *Asceticele*, PSB, vol. XVIII, București, 1989, p. 226.

¹⁵⁹ *Catehezele...*, Cateheza a XVII-a, 14.

În pedagogia modernă, principiul intuiției a dobândit chiar o supremație față de celelalte, mai ales prin J. Pestalozzi, considerat nu numai unul dintre cei mai mari pedagogi moderni, dar numit expres și "părinte al intuiției", întrucât el consideră acest principiu drept "bază a instrucției". Iată ce spune el: "Numai intuițiile, observațiile, dau omului forța de a rezista prejudecăților. A vedea și auzi bine, iată primul pas spre înțelepciunea vieții!"¹⁶⁰.

Pentru ca materialul intuitiv să fie eficient, trebuie să îndeplinească trei condiții. Să fie: *tipic* (să evidențieze notele esențiale ale obiectului sau fenomenului respectiv), *concludent* (să elimine dubiile, îndoielile) și *substanțial* (în loc de multe materiale intuitive, care să aglomereze inutil lecția respectivă, sunt preferabile mai puține, dar reprezentative, *substanțiale*).

f. Principiul participării conștiente și active ne atrage atenția asupra faptului că elevii (ascultătorii) nu constituie o masă inertă, aptă doar să primească pasivi niște cunoștințe, ci sunt parteneri de dialog. A participa "conștient și activ" înseamnă, pe de o parte, a urmări cu atenție ceea ce se predă, iar pe de altă parte a pune gândirea în acțiune în așa fel încât o parte dintre noile învățături să fie intuite și chiar exprimate în dialogul din cadrul orei. Lecția de religie nu presupune un monolog invariabil al catehetului, ci dialog, chiar dacă un anumit procent al orei, în general, va fi consacrat expunerii. Dialogul poate avea loc, desigur, în oricare moment al lecției, dar cel mai potrivit loc este după tratare, atunci când se face fixarea cunoștințelor (*momentul logico-psihologic al "recapitulării"*). Aplicarea acestui principiu se face prin metoda "socratică", numită și "maieutică" = a "moștitului" ideilor, numită, de asemenea, "erotematică", sau întrebătoare, de la gr. "**ejrotavo,w**" = a întreba. Pentru activizarea clasei de mare utilitate sunt nu doar întrebările obișnuite, directe, ci și cele retorice, care sugerează, de fapt, răspunsul.

---

¹⁶⁰ Apud Șt. BÂRSĂNESCU & colectiv, *Istoria Pedagogiei...*, p. 125.

Iată, bunăoară, cum a procedat Sfântul Chiril al Ierusalimului într-una din celebrele sale cateheze: "De vreme ce ai auzit că Evanghelia a vorbit despre Iuda, nu se cade oare să primești mărturia acestui fapt? Ai auzit că I s-a împuns coasta cu sulița; nu trebuie să vezi oare dacă și acest lucru este scris? Ai auzit că a fost răstignit în grădină; nu se cade oare să vezi dacă și acest fapt a fost consemnat în scris? Ai auzit că a fost vândut cu treizeci de arginți; nu trebuia oare să cunoști pe profetul care a spus aceasta?"¹⁶¹. Așadar, pe lângă faptul că este sugerat foarte limpede răspunsul afirmativ, catehumenii sunt invitați indirect ca ei să cerceteze singuri locurile scripturistice respective.

Potrivit principiului participării active, profesorul trebuie să valorifice întotdeauna înclinația către activitate, care este ceva natural pentru copii. Propriuzis, *activizarea elevilor la ora de religie presupune menținerea lor într-o stare de trezie intelectuală, de încordare plăcută, de căutare a soluțiilor unor situații problemă pe care profesorul le provoacă. A fi activ la religie înseamnă a gândi, a medita, a raționa, a merge pe firul unui gând, al unei idei etc.*¹⁶².

g. Principiul legării teoriei de practică. Nimic nu trebuie învățat doar pentru cultivarea minții și înnobilarea inimii, ci și pentru a pune voința în mișcare, în așa fel încât cunoștințele teoretice să se regăsească în viața personală de zi cu zi. Bine a spus Seneca (2 î.Hr. - 65 d.Hr.) atunci când a afirmat că "non scholae discimus, sed vitae!"¹⁶³. Adică nu doar pentru moment, pentru a obține note bune, ci pentru a utiliza în practică cunoștințele teoretice. În cadrul acestui principiu urmărim două aspecte, îndeosebi: 1. *Rezolvarea unor probleme pe baza cunoștințelor teoretice*; 2. *Desfășurarea unei activități care reclamă cunoștințele teoretice*.

---

¹⁶¹ *Catehezele...*, Cateheza a XIII-a, 8.

¹⁶² C. CUCOȘ, *Op. cit.*, p. 194.

¹⁶³ *Epistulae*, 86.

În biserică, aplicarea acestui principiu se regăsește cel mai evident în *cultul divin*: ceea ce se învață teoretic se exprimă prin rugăciuni, cântări, gesturi liturgice etc.

h. Principiul hristocentric (teocentric). Cateheza, în strânsă legătură cu predica, are în vedere aceeași temă centrală a propovăduirii: Hristos-Dumnezeu și Evanghelia Sa. Numim acest principiu și "teocentric" pentru a nu se crea impresia greșită că celelalte două persoane ale Prea Sfintei Treimi, Tatăl și Duhul Sfânt, ar fi ignorate. Teologia Dogmatică face anumite deosebiri, desigur, în ceea ce privește lucrările specifice ale persoanelor treimice (*Tatăl este Creator, Fiul - Mântuitor, Duhul Sfânt - Sfințitor*), dar, potrivit perihorezei și aproprierii, fiecare persoană dumnezeiască participă la toate lucrările celorlalte două. De fapt, așa cum se menționează tot în Teologia Dogmatică, opera de mântuire pleacă de la Tatăl, se săvârșește prin Fiul și se desăvârșește prin Duhul Sfânt.

Cateheza, fidelă întru-totul Revelației, trebuie să aibă permanent un accentuat caracter trinitar. Învățământul creștin nu este unul omenesc, ci dumnezeiesc¹⁶⁴. De aceea ne avertizează atât de ferm Sfântul Apostol Pavel: "Nu ne propovăduim pe noi înșine, ci pe Hristos!" (II Cor. 4, 5). Căci Hristos, întrupându-Se, a împlinit pe pământ voia Tatălui, iar Duhul Sfânt, prin energiile dumnezeiești, ne întărește continuu pentru receptarea Revelației.

i. Principiul eclesiocentric. Acest principiu cere catehetului să nu prezinte la ora de religie altă învățătură decât a Bisericii drept-măritoare. Dacă *principiul hristocentric* presupune fidelitate față de Hristos și Evanghelia Sa, *principiul eclesiocentric* obligă la fidelitate față de păstrătoarea Evangheliei, Biserica - Trupul

---

¹⁶⁴ Foarte plastic exprimă Sf. Chiril al Ierusalimului acest adevăr: "Nu era om de rând Cel care a murit pentru noi. Nu era oare necuvântătoare. Nu era un simplu om. Nu era înger numai, ci Dumnezeu întrupat...", *Cateheza a XIII-a*, 33.

Său. Căci Dumnezeu Tatăl, după mărturia inspirată a Sfântului Apostol Pavel, "toate le-a pus sub picioarele Lui (*Hristos, n. n.*) și, mai presus de toate, La dat pe El cap Bisericii, Care este trupul Lui, plinirea Celui ce plinește toate întru toți..." (Efeseni 1, 22-23). Catehizarea se face în Biserică, nu doar în sensul de Lăcaș, ci și în sensul de *comunitate*, care adună la un loc pe cei botezați. Pentru aprofundarea acestui detaliu apelăm iarăși la Sfântul Chiril al Ierusalimului: "Biserica poartă în chip foarte potrivit numele de *Biserică (ejkkhsiva)*, pentru că cheamă și strânge la un loc pe toți oamenii, după cum spune Domnul în Levitic: "Adună (*ejkkhsivason*) toată adunarea la ușa cortului mărturiei (Levitic 8, 3). Trebuie notat că termenul "adună" (*ejkkhsivason*) este întrebuințat acum pentru prima dată în Scripturi cu prilejul instalării lui Aaron ca arhiereu de către Domnul. Iar în Deuteronom spune Dumnezeu lui Moisi: "Adună (*ejkkhsivason*) la Mine poporul să audă cuvintele Mele *ca să învețe să se teamă de Mine*" (Deuteronom 4, 10)..."¹⁶⁵. "Adunarea" nu presupune, așadar, doar strângerea oamenilor într-un spațiu fizic determinat, ci și comuniune în dobândirea aceleiași învățături mântuitoare. De aceea, respectarea principiului eclesiocentric ne va feri de ruperea din această comuniune, rupere care ar însemna, de fapt, pierderea mântuirii. Căci, după cum foarte precis s-a exprimat Sfântul Ciprian, *extra ecclesiam nulla salus*¹⁶⁶. În consecință, catehizare autentică înseamnă propovăduirea credinței autentice, care este a Bisericii celei una. Cine propovăduiește învățături străine Bisericii, este el însuși un înstrăinat și va "înstrăina" și pe cei ce-l ascultă, transformându-i în oi rătăcite de turma cea cuvântătoare a lui Hristos.

Un ultim aspect, foarte important, în cadrul principiului eclesiocentric este transmiterea doctrinei Bisericii *în limbajul Bisericii*. A folosi un alt limbaj înseamnă a prezenta doctrina și morala Bisericii într-o imagine deformată, strâmbă, chiar

---

¹⁶⁵ *Catehezele...*, Cateheza a XVIII, 24 (subl. n.).

¹⁶⁶ *Epistolae*, 73, 21.

contrară conținutului. Eruditul arhimandrit Iuliu Scriban a publicat în 1938 un studiu-testament pentru toți slujitorii români ai Altarelor, valabil și acum (inclusiv pentru slujitorii catedrei) *Datoria preotului către limba bisericească* ¹⁶⁷, în care spune la un moment dat: “Preotul este om cu carte. Pe el îl putem face să înțeleagă mai bine darul frumos pe care Biserica îl are în limba cu care ea a lucrat până acum în sânul neamului. De aceea este o întrebare foarte sănătoasă și la locul ei a sta de vorbă azi despre limba Bisericii. Preotul, având a apăra neamul de multe furișări străine în sânul lui, trebuie să-și dea seama de unele ca acestea și să privească drept sarcină a lui și pe cea privitoare la “limba vechilor cazanii”... Făcând așa, preotul va fi un luptător fără sabie și pușcă, dar apărător deplin și adevărat al acestei duioase moșteniri a trecutului, care este limba noastră de la Traian până azi”¹⁶⁸.

*

Concluzii. Cunoașterea și aplicarea corectă a principiilor didactice reprezintă atât un act de receptivitate față de experiența pedagogilor-cateheți înaintași, cât și o dovadă de profesionalism. A "catehiza" la întâmplare, dimpotrivă, denotă lipsă de conștiinciozitate, amatorism și plafonare profesională. Trebuie avut, însă, în vedere faptul că principiile nu se constituie în norme didactice eficiente dacă sunt aplicate separat. Ele sunt inter-dependente și se condiționează reciproc, facilitând optimizarea învățământului numai dacă sunt corelate, pe întreg traseul curricular al disciplinei. Cu deosebire, Religia solicită, o dată cu observarea principiilor laice, și utilizarea celor care țin de spațiul eclesial, *hristocentric* (=teocentric) și *eclesiocentric*, principii numite îndeobște "speciale", pentru conținutul lor specific. Fără ele, predarea Religiei riscă să se plaseze doar pe dimensiunea orizontală a existenței, ne beneficiind de urcușul pe verticala comuniunii cu Dumnezeu. În fine, nu trebuie uitat că principiile didactice nu ținesc doar informarea învățăcelilor,

---

¹⁶⁷ Sibiu, edit. “Revistei Teologice”, 31 p.

¹⁶⁸ *Ibidem*, p. 14, 29.

luminarea minții lor, ci *formarea caracterului moral creștin*¹⁶⁹, în așa fel încât ei să devină, la rândul lor, slujitori devotați ai Domnului și educatori pentru caracterele semenilor. În acest fel, catehizarea va parcurge drumul ei firesc, soteriologic, atât pentru cateheți, cât și pentru ucenici.

---

¹⁶⁹ A se vedea Pr. Dumitru CĂLUGĂR, *Caracterul religios moral creștin*, Sibiu, 1955.

VII. FACTORII ESENȚIALI AI EDUCAȚIEI RELIGIOASE

Preliminarii. Din darul și voia lui Dumnezeu omul este singura ființă educabilă din întreaga creație. Animalele, chiar cele cu un grad sporit de inteligență și instincte (*delfinii, câinii* etc.) nu se educă (*nu se pot educa!*) ci se dresază. Iar diferența dintre educație și dresaj este incomensurabilă: în timp ce omul educat devine cu timpul un creator original, animalul supus dresajului nu poate depăși niciodată stadiul de imitator. De ce? Prin voia Creatorului, numai omul a fost înzestrat cu suflet hărăzit veșniciei, cu rațiune, sentiment și voință, funcțiuni care pot fi educate ca atare, realizându-se limbajul articulat, gândirea logică, afectivitatea superioară și voința autonomă. Numai omul este *persoană*, purtând pecetea chipului lui Dumnezeu, *Treime de Persoane*. Iar educația este posibilă numai acolo unde se pot dezvolta relații personale reciproce. Trebuie precizat, însă, din capul locului, faptul că omul se modelează ca ființă umană doar în condițiile unui mediu corespunzător socializării și educației. Pedagogul Ioan Bontaș relatează cazul intens mediatizat al celor două fete - Amala și Kamala - care au viețuit într-o pădure tropicală în stare animalică, iar apoi au fost internate într-un orfelinat, încercându-se recuperarea lor. Nu s-a reușit decât într-o măsură foarte mică obținerea caracteristicilor ființei umane: Amala nu a supraviețuit, iar Kamala, după 7 ani de "recuperare" nu a putut să stăpânească mersul biped, efortul logopedic concretizându-se abia în articularea a 40 de cuvinte¹⁷⁰.

Cu privire la distanța notabilă dintre educația omului și dresajul animalelor este elocventă, de asemenea, experiența psihologului american Kellogg, care a creat condiții egale de viață și educație atât pentru fiul său Donald, cât și pentru un pui de cimpanzeu, Goa. După o anumită perioadă, a constatat că fiul său a progresat

---

¹⁷⁰ I. BONTAȘ, *Pedagogie*, Editura "All", București, 1994, p. 34.

normal, ca orice ființă umană, în timp ce puiul de cimpanzeu a devenit doar o maimuță semidresată.

Conștienți, așadar, de acest privilegiu unic al actului creației acordat omului, trebuie să răspundem cu recunoștință și râvnă chemării făcute de Dumnezeu spre desăvârșire, prin cele mai adecvate căi. Una dintre ele, de valoare fundamentală, este *educația religios-morală*.

Terminologie. Abordarea eficientă a oricărui subiect presupune dintru început o înțelegere clară a termenilor de bază utilizați. În cazul temei noastre, fără a intra în detalii etimologice complicate și obositoare, se impun câteva precizări legate în special de cuvintele "factor" și "educație". Ambii termeni sunt latini și au intrat în vocabularul românesc în formă foarte apropiată.

Astfel, "factor, oris" (subst. m.), înseamnă "făcător, creator, autor, fabricant"¹⁷¹, având aceeași rădăcină cu verbul "facio-ere, feci, factum" = a face, a săvârși, a crea etc.¹⁷² Iar termenul "educație" provine din substantivul feminin "educatio, onis", care înseamnă "educație, creștere, purtare de grijă", având corespondent în verbul "educio, ere, duxi, ductum" = a crește, a scoate (din), a face să iasă, a da la iveală, a înălța etc.¹⁷³

Pentru ambele cuvinte de care ne ocupăm, dicționarul dă mult mai multe sensuri, dar noi le-am reprodus doar pe cele principale. Chiar și numai din acestea, ne dăm seama, fără greutate, că "factor" nu înseamnă simpla mișcare de *a face* o acțiune oarecare, ci *a crea* ceva durabil. La rândul său, "educio" (compus la rândul său din prep. "e" și vb. "duco"), înseamnă, între altele, *a scoate din*, înțelegând prin aceasta că prin educație *omul este scos din starea vegetativă, simplu-biologică, și condus pe cărările științei și ale bunelor purtări*. Sau, după cum excelent se

---

¹⁷¹ G. GUȚU, *Dicționar latin - român*, Editura Științifică și Enciclopedică", București, 1983, p. 458. col. I.

¹⁷² *Ibidem*, p. 456-457.

¹⁷³ *Ibidem*, p. 381-382.

exprimă un tratat modern de Pedagogie, „a scoate individul din starea de natură și a-l introduce în starea de cultură”¹⁷⁴

A. FACTORII GENERALI ai educației și rolul lor în dezvoltarea personalității¹⁷⁵. Pentru o expunere sistematică a problemelor de care ne ocupăm, folosind cu precădere metoda inductivă (*de la simplu la complex*), socotim util să clasificăm factorii educației în "generalii" și "specialii", ultimii fiind incluși, de fapt, între primii, dar solicitând o analiză separată, datorită implicațiilor speciale pe care le incumbă.

Pe baza cercetărilor pluridisciplinare (*de filozofia educației, de psihologie și sociologie, de genetică etc.*), pedagogia a stabilit **trei factori generali** ai dezvoltării personalității: a. **Ereditatea** (ca factor intern); b. **Mediul** (ca factor extern); c. **Educația** (ca factor mixt, intern și extern). Acestor trei factori le corespund tot atâtea teorii adiacente: *teorii ereditariste, teorii ambientaliste și teorii ale dublei determinări*.

a. **EREDITATEA** reprezintă ansamblul predispozițiilor de natură anatomo-psiho-fiziologică, înnăscute sau transmise prin informațiile genetice, de la generațiile anterioare la generațiile tinere, prin intermediul părinților.

Potrivit criteriilor științifice de analiză a factorilor ereditari, s-au stabilit trei grupe de predispoziții (*potențe*) ereditare: 1. *Potențe ale analizatorilor* (auz, miros, văz, gust, pipăit); 2. *Potențe ale sistemului nervos central* (în special temperamentele, cu tipurile sale¹⁷⁶); 3. *Potențe care privesc instinctele* (lat. "instinctus" = conduită înnăscută, instinct) - nu doar cele de ordin biologic (hrană, apărare, perpetuare a speciei etc.), ci și cele care țin de latura spirituală (înclinații

---

¹⁷⁴ Ion Nicola, Farcaș Domnica, *Pedagogie generală*, Edit. Didactică și Pedagogică, București, 1996, p. 42.

¹⁷⁵ Pentru acest paragraf utilizăm *Pedagogia* prof. I. BONTAȘ, cit., p. 35-46.

¹⁷⁶ **Melancolic** (*sensibilitate excesivă, mobilitate scăzută, inhibiție*), **coleric** (*impulsivitate, agitație, îndrăzneală, lipsă de echilibru*), **flegmatic** (*inerție, inhibiție excesivă, zeflemisire, perfidie, imperturbabilitate*), **sanguin** (*echilibru, dinamism, discernământ, stăpânire de sine*).

etice înăscute, care tind spre desăvârșirea și împlinirea persoanei umane). Cu privire la moștenirea ereditară, potrivit dogmaticii ortodoxe, nimeni nu trebuie să se teamă de anumite încărcături negative (ca de ex. blesteme, consecințe ale păcatelor, etc.), dacă este integrat în Biserica cea una prin Sfintele Taine. Nu numai păcatul strămoșesc este șters prin Taina Sf. Botez, de exemplu, dar, prin Spovedanie și Euharistie, sunt eliminate și eventualele consecințe ale păcatelor părinților, bunicilor etc.¹⁷⁷ Sentința vetero-testamentară, "Părinții au mâncat aguridă și copiilor li s-au strepezit dinții" (Ieremia, 31, 29), este amendată de însuși proorocul care o rostise, chiar în versetele următoare (versete *mesianice*, de altfel): *Ci fiecare va muri pentru fărădelegea sa; cine va mânca aguridă, aceluia i se vor strepezi dinții. Iată vin zile, zice Domnul, când voi încheia cu casa lui Israel legământ nou...* (v. 30, 31). Iar proorocul Iezechiel rostește: "Fiul nu va purta nedreptatea tatălui și tatăl nu va purta nedreptatea fiului. Celui drept i se va socoti dreptatea sa, iar celui rău, răutatea sa!" (18, 20). Să observăm exprimarea la timpul viitor: "fiecare va...", "fiul nu va..." etc., timp care se referă la vremea împărăției harului, propriu-zis la Biserica creștină.

b. MEDIUL (lat. "medium" = ambianță, condiții înconjurătoare, ambientale), reprezintă *ansamblul condițiilor ambientale în care omul trăiește, se dezvoltă, muncește și creează*. Mediul are mai multe componente: *mediul natural* (condiții de climă, relief, vegetație, faună...), *mediul ecologic*¹⁷⁸ (legat strâns de m. natural, cu referire la nepoluare, puritatea aerului, apei, solului, subsolului;

---

¹⁷⁷ Este interesant, în acest subiect, mesajul cărții dr. KENNETH McAll, *Vindecarea arborelui genealogic*, Editura "Harisma", București, 1993 (cu o prefață semnată de părintele GALERIU), în care, iată, un medic anglican recomandă Sfânta Liturghie pentru vindecarea și stingerea unor păcate ale înaintașilor, pentru a se curma suferințele, mai ales de ordin psihic, ale urmașilor din familia respectivă. Nimic nou, de altfel, pentru tradiția noastră ortodoxă. "Noutatea" este utilă, totuși, pentru cei încă sceptici, anume că un medic, deci *un om al unei științe laice*, recunoaște binefacerile și remediile Sfintei Liturghii, în boli în care tratamentul alopatic se dovedește neputincios.

¹⁷⁸ Gr. *oiJko* = casă, locuință; gr. *lovgo* = cuvânt, vorbire, știință.

sănătatea florei, a faunei etc., *mediul psiho-social* (ansamblul factorilor sociali, istorici, culturali, religioși etc.).

c. EDUCAȚIA, general vorbind, este un fenomen socio-uman care asigură transmiterea informațiilor și deprinderilor de la o generație la alta, în scopul formării personalității și creării unor condiții normale de conviețuire.

Educația religioasă, ca dimensiune specială a educației, reprezintă *totalitatea mijloacelor divino-umane utilizate în scopul formării caracterului moral-creștin*¹⁷⁹.

B. FACTORI SPECIALI AI EDUCAȚIEI RELIGIOASE.

1. **Intenții.** În acest capitol vom analiza factori concreți ai educației religioase, încercând propriu-zis să răspundem la întrebarea: *cine face acest gen de educație?* Am văzut mai sus că "factor" înseamnă "făcător, creator" etc., așadar cineva care *face* concret ceva. Facem observația, însă, că numim "factori" atât *instituțiile* în cadrul cărora se desfășoară lucrarea, cât și *persoanele* care lucrează efectiv. Pentru prima categorie, în mai toate tratatele de Pedagogie creștină (ca de ex. manualele și cursurile de Catehetică) se evidențiază trei mari factori ai educației religioase: *Familia*, *Biserica* și *Școala*, ca instituții de bază ale societății. Iar în categoria *persoanelor* care fac educația, sunt nominalizați, în general, părinții, clericii și profesorii (ultimele două categorii incluzând toate nivelurile cunoscute: ierarhi, preoți și diaconi, pentru "clerici"; învățători, pedagogi, profesori de nivel mediu și superior, diriginți etc., pentru "profesori"). Se impune, însă, o nouă observație: în categoria *persoanelor* care fac educație creștină se uită adesea numele lui Dumnezeu, *Treime de Persoane*, izvorul și creatorul a toate, inclusiv al

---

¹⁷⁹ Vezi lucrarea Pr. prof. dr. D. CĂLUGĂR, *Caracterul religios-moral creștin* (Teză de doctorat), Sibiu, 1955.

educației. De asemenea, nu trebuie uitat nici *catehumenul*, indiferent pe ce treaptă s-ar afla (copil, adult, elev, student etc.), pentru că el nu este doar un beneficiar pasiv, ci factor sinergic al educației. De aceea, considerăm oportun să analizăm factorii instituționali în paralel cu persoanele angajate efectiv în demersul catehetic, cu atenție prioritară asupra sinergismului specific fiecărui nivel de care ne ocupăm.

2. Idealul educației religioase. Câteva repere. Pentru a face descrieri obiective ale factorilor educaționali, deodată cu propunerile care se impun, trebuie să creionăm mai întâi câteva observații legate de ceea ce se urmărește efectiv prin educația religioasă, spre a ști care este obiectul sau ținta eforturilor catehetice. Cu toate că de-a lungul timpului, principial, scopul educației, în general, a avut în vedere desăvârșirea persoanei, atât noțiunea de "persoană" cât și cea de "desăvârșire" au fost înțelese diferit. De aici apar și exprimările diferite cu privire la finalitățile actului educativ. Bunăoară, pentru antichitatea greacă esența educației consta din realizarea "kalokagathiei" (*kalov* și *ajgaqov*), adică obținerea, în paralel, a frumuseții fizice și bunătații sufletești, deziderate care nu sunt ignorate, de altfel, nici de pedagogia modernă, la bază avându-se idea de perfecțiune¹⁸⁰. Instrucția fizică se făcea, așadar, în armonie cu cea etică (morală), chiar dacă aceasta din urmă era limitată la principii destul de sărace, comparativ cu cele creștine de mai târziu. Făcând un arc peste timp, vom observa că marii pedagogi din perioada modernă, majoritatea dintre ei oameni profund credincioși, își întemeiază nu doar principiile, ci și metodele și mijloacele educației, pe criterii exclusiv moral-creștine. Astfel, pedagogul ceh Ioan Comenius (1592-1670, promotor al principiilor didactice, prin celebra sa lucrare "Didactica Magna") vede în educație un factor preocupat de perspectiva vieții veșnice. Pentru filozoful și pedagogul german Immanuel Kant (1714-1804) scopul educației este formarea

---

¹⁸⁰ Homer pune în gura eroului legendar Hector aceste cuvinte: "Să fiu totdeauna primul între ai mei și înaintea tuturor să mă disting... să fiu meșter la vorbe și vrednic la fapte...", apud Șt. BÂRSĂNESCU & colectiv, *Istoria Pedagogiei*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1969, p. 20.

caracterului moral. Fr. Herbart (1776-1841), un alt mare pedagog german, căruia Pedagogia modernă îi datorează formularea "treptelor formale" ("strămoașele" momentelor logico-psihologice ale proiectelor didactice de astăzi), propune la vremea sa concentrarea tuturor materiilor de învățământ pe baze morale. J. Pestalozzi (1749-1832), cel mai mare pedagog elvețian (și unul dintre cei mai mari ai lumii), deosebit de atașat Sfintelor Evanghelii, nominalizează *credința* și *iubirea*, drept valori pedagogice ideale. Cu alte cuvinte, idealul educației se concretizează în omul profund credincios, care-și dovedește credința prin iubire.

Pedagogia românească nu este lipsită, la rândul ei, de reprezentanți remarcabili, care, călăuziți de preceptele evanghelice, văd *formarea caracterului moral creștin* drept finalitate ideală a educației. Socotim suficiente și numai două exemple în acest sens (este adevărat, două nume strălucite ce fac parte din elita interbelică): G. G. Antonescu (1882 - 1953) și Simion Mehedinți (1869 - 1962). Primul, etichetat "fideist" (= *credincios*) de către comuniștii care l-au scos de la catedră în anul 1948, consideră că *educația integrală trebuie să includă obligatoriu educația religioasă*¹⁸¹. Al doilea, consideră că omul ideal este creștinul deplin, întrebând retoric: "Poți să fii om deplin fără să fii creștin?"

Toți pedagogii mai-sus evocați (și ca ei ar mai putea fi citați mulți alții) s-au exprimat în favoarea unui ideal educațional creștin, pentru că au avut în conștiința lor Modelul Suprem, Iisus Hristos, Care a rostit, între altele, această chemare: "Fiți, dar, voi desăvârșiți, precum Tatăl vostru Cel ceresc desăvârșit este!" (Matei V, 48). Trebuie să reținem, esențial, că El nu a vorbit doar despre un ideal teoretic al educației, ci a înfățișat în Persoana Sa Modelul Ideal, *plinătatea pedagogiei divino-umane*. Aceiași pedagogi au cunoscut cu siguranță și concluzia Sfântului Apostol Pavel, potrivit căreia ținta pedagogiei creștine este *ajungerea la unitatea credinței*

---

¹⁸¹ Vezi lucrarea *Educația morală și religioasă în școala românească*, București, 1937 (în special cap. al III-lea: *Educația religioasă în cadrul educației integrale*).

și a cunoașterii Fiului lui Dumnezeu, la starea bărbatului desăvârșit, la măsura plinătății lui Hristos (Efeseni, 4, 13).

De aceea, formularea propusă de părintele Dumitru Călugăr, **caracterul religios moral-creștin**¹⁸², ca răspuns la întrebarea "ce se urmărește prin educația religioasă?", ni se pare că sintetizează în mod fericit ceea ce pedagogii mai vechi și mai noi au exprimat în acest subiect.

3. Factori concreți ai educației religioase

a. DUMNEZEU - Factor și Izvor veșnic al educației. Înainte de a vorbi despre instituțiile de bază, anunțate mai înainte (*familia, biserica, școala*), se impune precizarea că "Alfa și Omega" actului pedagogic este Dumnezeu, Care a creat cerul și pământul, dar a întemeiat și familia și Biserica. Iar o dată cu ele s-a înfiripat și școala, mai întâi în familie și în Biserică, cu timpul câștigându-și, desigur, autonomia, dar dezvoltându-se neîntrerupt în strânsă legătură cu acestea, până în ziua de astăzi. Parafrazând spusele lui Petre Țuțea (1901-1991), neîntrecut în definiții și formulări surprinzătoare, în legătură cu afirmația lui Newton "gravitația este Dumnezeu!"¹⁸³, plecăm și noi de la premisa: **"Educația este Dumnezeu!"** Și nu este doar începutul și sfârșitul ei, ci *Factor și Creator* permanent. Toți educatorii trebuie să aibă conștiința că educația nu este un act sau efort exclusiv uman, ci rezultatul sinergiei divino-umane. Altfel spus, *un act teandric*. Cei care au încercat

---

¹⁸² Termenul grecesc "**carakthvr**", din care derivă românescul "caracter" înseamnă *adâncitură, sculptură, dăltuire*, ceea ce sugerează următoarea definiție care se poate da educației: *ceea ce educatorul dăltuiește în sufletul copiilor*.

¹⁸³ În stilul său cu totul original, Petre ȚUȚEA a spus într-un interviu televizat că informațiile privind legea atracției universale, care se leagă de numele fizicianului englez Isaac NEWTON (1642-1727), au fost transmise și preluate oarecum denaturat. Povestea cu mărul care cade și inteligența fizicianului care vede ceea ce alții nu văzuseră, are, desigur, un anumit procent de adevăr, dar e țesută și cu mult folclor. "Newton, zicea Țuțea, era un om smerit și credincios. Întrebat admirativ cum a descoperit el mecanismele gravitației, el a pus totul pe seama lui Dumnezeu, zicând: *Nu eu, ci Dumnezeu. Gravitația este Dumnezeu!*" Cu alte cuvinte, a vrut să spună, că El este Creatorul cerului și pământului, cu toate legile, inclusiv a gravitației...

să facă "educație" fără Dumnezeu, au eșuat lamentabil. Iar cel mai elocvent exemplu pentru noi, petrecut chiar sub ochii noștri, a fost sistemul educațional ateo-comunist din România. Dumnezeu a fost alungat din școală pentru aproape o jumătate de veac, iar rezultatele se resimt dureros și astăzi și se observă în mentalitățile ante-decembriste, opace, înguste, refractare la orice demers moral-creștin. Astfel de mentalități și-au făcut loc, din păcate, chiar în cercurile puterii politice și în structurile decizionale din ministere, inspectorate, școli etc. Numai așa se poate explica incredibila susținere a unor legi necreștine într-o țară creștină (ca, de exemplu, avortul și homosexualitatea, iar mai nou dezbaterile cu privire la prostituție), totodată vulnerabilitatea acelor articole de lege cu privire la învățământul religios din școală, potrivit cărora un părinte sau un tutore legal, nedus la biserică, poate cere în scris neobligativitatea frecventării orei de religie pentru copilul său.

De aceea, revenim: actul educațional complet și eficient este teandric. Dumnezeu ne-a acordat acest privilegiu extraordinar, de a fi împreună-lucrători cu El, nu doar în actul mântuirii noastre, în general, ci și în educarea copiilor noștri, în familie, în biserică și în școală. Acest dar dumnezeiesc a devenit operant, cu deplinătate, prin întruparea lui Iisus Hristos, *Piatra Unghiulară* de la care începe zidirea caracterului creștin al pruncului, clădindu-se apoi, piatră cu piatră, virtuțile adolescenței și ale maturității, pentru ca în final opera pedagogiei divino-umane să fie încununată cu aura înțelepciunii și cu venerabilitatea bătrâneții.

Iată de ce, toți pedagogii înțelepți vor mărturisi smeriți că nu ei sunt factori decisivi, primi și ultimi, ai demersului educațional, ci Dumnezeu. Fără El, "zidirea pedagogică" este zadarnică, după cuvântul psalmistului: "De n-ar zidi Domnul casa (*sufletului, n. n.*), în zadar s-ar osteni cei ce o zidesc..." (Psalm 126, 1). Cât de actuale sunt, de asemenea, cele scrise de Marele (*dar smeritul*) Apostol - Pedagog Pavel: "Când unul zice: Eu sunt al lui Pavel! Iar altul: Eu sunt al lui Apollo!... Ei

bine, ce este Apollo? dar Pavel, ce este? : Slujitori prin care voi ați crezut, și după cum i-a dat fiecăruia Dumnezeu. Căci eu am sădit, Apollo a udat, **dar Dumnezeu a făcut să crească. Așa că nici cel ce sădește e ceva, nici cel ce udă, ci Dumnezeu, Cel Ce face să crească.** Cel ce sădește și cel ce udă sunt una, dar fiecare-și va primi plata după osteneala sa. ***Că noi împreună-lucrători cu Dumnezeu suntem!***" (I Cor. 3, 4-9).

b. FAMILIA CREȘTINĂ. Cea mai veche și, totodată, cea mai puternică instituție umană este familia, cunună a creației și expresie a iubirii și comuniunii proniatoare a lui Dumnezeu. Ea a fost numită adesea "mica biserică", sau "biserica de acasă", pentru caracterul ei comunitar și atmosfera de sfințenie pe care trebuie s-o cultive. Poate fi considerată, de asemenea, ca o "mică școală", pentru că aici copiii primesc lecții esențiale de viață, nu doar în "cei 7 ani de acasă", ci și ulterior. Cât de frumos se exprimă în acest sens unul dintre cei mai mari pedagogi pe care i-a avut România, Constantin Narly (1896-1956): "La poporul nostru de agricultori, ea a fost chiar unica școală de specialitate profesională a majorității populației. Ei îi datorăm, în afară de ceea ce datorăm Bisericii, toate virtuțile trecute ale neamului. Iubirea de pământ și dragostea de cultivarea lui, iubirea de neam, venerația lui Dumnezeu, ca și proverbiala omenie și ospitalitate a românului, se datorează familiei noastre patriarhale..."¹⁸⁴.

---

¹⁸⁴ *Pedagogie Generală*, Editura "Didactică și Pedagogică, R. A.", Ediția a II-a, București, 1996, p. 485. Pentru că este un pedagog mai puțin cunoscut (*dar nu mai puțin valoros decât alți mari pedagogi ai neamului nostru, ca G. G. Antonescu, Simion Mehedinți etc.*), notăm aici câteva repere bio-bibliografice: C. Narly s-a născut la Tecuci, face liceul la Focșani și Facultatea de Litere și Filozofie la Iași. Aici se va apropia de I. Găvănescu, între ei legându-se o strânsă prietenie. Așa se explică faptul că una dintre cărțile lui C. Narly se intitulează *Opera pedagogică a profesorului I. Găvănescu* (București, 1929). În 1923 C. Narly pleacă la studii în Germania, la Göttingen, unde în anul următor va obține titlul de doctor în filozofie cu teza *Die soziale Schichtung Rumäniens (Stratificarea socială a României)*. Întors în țară va fi numit, pe rând, asistent la Facultatea de litere din Iași, profesor la Facultatea de Filozofie a Universității din Cernăuți și, în fine, de la 1 oct. 1940, la București, profesor de Pedagogie și Istoria Pedagogiei la Facultatea de litere și filozofie, unde va preda până în anul 1947, când, din motive politice, postul său va fi "comprimit". Trece în veșnicie în anul 1956, fiind înmormântat în cimitirul Belu. Dintre lucrările sale mai

Familia este recunoscută unanim ca instituție de bază a societății nu doar din perspectivă religioasă, ci și din punct de vedere civil, întrucât în toate țările civilizate familia este ocrotită prin lege. În România, bunăoară, *Codul Familiei* prevede, astfel, la art. 1: "În România statul ocrotește căsătoria și familia; el sprijină, prin măsuri economice și sociale, dezvoltarea și consolidarea familiei. Statul apără interesele mamei și copilului și manifestă deosebită grijă pentru creșterea și educarea tinerei generații..."¹⁸⁵. Codul prevede, de asemenea, articole referitoare la educația copiilor, între care cel mai apropiat prelegerii noastre este următorul: "Părinții sunt datori să îngrijească de copil. Ei sunt obligați să crească copilul, îngrijind de sănătatea și dezvoltarea lui fizică, de educarea, învățătura și pregătirea profesională a acestuia, potrivit cu însușirile lui, în conformitate cu țelurile statului, spre a-l face folositor colectivității..."¹⁸⁶. Iată, așadar, că cel puțin din punct de vedere legislativ și declarativ, familia se bucură de o atenție deosebită din partea statului. Împlinirea acestor obligații depinde, însă, de o serie de factori responsabili, de condițiile sociale-economice, de conștiința și conștiinciozitatea celor abilitați să aplice legile etc.

Revenind asupra subiectului nostru, spunem mai departe că familia reprezintă, în același timp, factorul cel mai important și decisiv, după Dumnezeu, al educației creștine, nu numai al copiilor, ci al fiecărui membru în parte. Pentru că fiecare persoană, aparținătoare unei familii, este atât *factor* cât și *subiect* al educației: copiii învață de la părinți, bunici, frații mai mari, dar și invers. De asemenea, ceilalți membrii ai familiei, dacă sunt, învață unii de la alții. Această "școală" de familie are, de altfel, cel puțin trei înțelesuri: de a *învăța* pe alții, cu sensul de a-i *sluji* și de a învăța de la alții, cu sensul de a-i *asculta*. Chiar și din

---

importante amintim: *Problema idealului pedagogic*, 1925; *Educație și ideal*, 1927; *Tolstoi educator*, 1929; *Misiunea educației românești*, 1941; *Misiunea educatorului*, 1943; (vezi *Prefața* la C. Narly, *Pedagogie generală*, București, 1996, alcătuită de Viorel NICOLESCU).

¹⁸⁵ *Codul Familiei*, Editura "Lumina Lex", București, 1995, p. 3.

¹⁸⁶ *Ibidem*, Titlul III, Cap. I, Secțiunea I, art. 101.

punct de vedere etimologic, cuvântul familie implică, între altele, aceste noțiuni-cheie, *învățare-slujire-ascultare*. Astfel, potrivit dicționarelor, "familia-ae (lat.) are trei sensuri de bază: 1. *totalitatea slujitorilor unei case*; 2. *casă (totalitatea membrilor ei)*; 3. *bunurile unei case, patrimoniul, mijloacele de trai...*¹⁸⁷. După cum se poate lesne observa, sensurile etimologice acoperă foarte bine implicațiile educației în familie: nu fac referiri doar la *persoane*, ci și la *bunurile* care creează de fapt *mediul* în care cresc și sunt educate persoanele, propriu-zis "logistica" actului pedagogic, începând cu icoanele din camere și terminând cu grădina, ogorul, atelierul etc., care fac posibilă acel *sine qua non* "ora et labora" în orice act creativ, cu atât mai mult în cele de care depinde educația și mântuirea sufletului.

Dar pentru ca o familie să fie, într-adevăr, *factor esențial al educației creștine*, trebuie să întrunească anumite condiții, am spune, tot *esențiale*. De aceea, în cele ce urmează, vom schița câteva dintre ele, cu recomandarea de a fi aprofundate, prin analiză personală, având ca sprijin și bibliografia la care vom face trimitere¹⁸⁸.

1. În familia creștină trebuie să se reflecte iubirea intra-trinitară dumnezeiască.

Educația copiilor este optimă atunci când iubirea dintre membrii familiei imită iubirea dumnezeiască dintre persoanele Sfintei Treimi. Pentru a ne apropia cât de cât de înțelesul adânc al relației tainice al acestei iubiri, să ne imaginăm un triunghi echilateral, de fapt *triunghiul iubirii intra-trinitare*, având la fiecare unghi câte una dintre persoanele treimice: Tatăl, Fiul și Sfântul Duh. Astfel, Tatăl și Fiul își răsfrâng iubirea asupra Duhului Sfânt, Tatăl și Duhul Sfânt asupra Fiului, Fiul și Duhul Sfânt asupra Tatălui etc. Așa trebuie să fie și în familie: tata și mama să-și îndrepte toată iubirea asupra copilului (copiilor); tatăl și copilul (copiii) asupra

---

¹⁸⁷G. GUȚU, *dicț. cit.*, p. 460-461.

¹⁸⁸ În formularea unor condiții și principii ale educației creștine din familie, am utilizat și cursul de *Catehetică* al pr. lect. dr. Vasile RĂDUCĂ, ms. dactil., București, 1996, p. 67-73.

mamei; mama și copilul (copiii) asupra tatălui. Observăm, aşadar, că dacă în creație, în general, se poate vedea - cu ochii credinței, desigur - pecetea iubirii Sfintei Treimi, în familie această pecete ne apare cu cea mai mare evidență. Propriu-zis, familia creștină trebuie văzută ca o *icoană a iubirii lui Dumnezeu pe pământ*¹⁸⁹. Iar acolo unde, din felurite motive, soții nu au copii naturali, din punctul de vedere al moralei creștine ei sunt obligați să înfieze, să crească și să educe orfani, întrucât există nenumărați astfel de copii care au nevoie de ocrotirea unui mediu familial. În acest mod, iată, *triunghiul iubirii intra-trinitare* poate fi reflectat și în familiile fără copii naturali!

Această solidaritate de răsfrângere a iubirii este cea mai bună pază de înlăturare a egoismului, care poate constitui pentru orice om o mare și grea ispită. Părintele Dumitru Stăniloae descrie într-un mod admirabil plinătatea iubirii treimice, arătând, de fapt, că ea este posibilă numai în trei, în contrast cu "monismul" și "dualismul" care se găsesc, practic, în imposibilitate de a ieși din egoism: "*Un subiect unic* în sens absolut ar fi lipsit de bucuria și deci de sensul existenței. El s-ar îndoi chiar de existența lui, care s-ar amesteca cu visul... *Două subiecte* realizează prin comuniunea lor o oarecare consistență și o bucurie și un sens al existenței. Dar nici această doime reală, care e în același timp o unitate dialogică, bazată pe unitatea de ființă, nu este suficientă. Comuniunea în doi este și ea limitare din două puncte de vedere. Mai întâi comuniunea în doi nu deschide întregul orizont implicat în existență. Cei doi nu numai se deschid unul altuia, ci se și închid. Celălalt devine nu numai o fereastră, ci și un zid pentru mine. Cei doi nu pot trăi numai din ei doi. Ei trebuie să aibă conștiința unui orizont care se întinde dincolo de ei, dar în legătură cu amândoi. Iar acest orizont nu poate fi constituit de un obiect sau de o lume de obiecte. Aceasta nu-i scoate din monotonia unei vederi

---

¹⁸⁹ Pr. lect. dr. Gheorghe POPA, *Familia creștină: o perspectivă teologică și spirituală*, în vol. *Familia creștină azi*, Editura "Trinitas", Iași, 1995, p. 147.

restrânse, sau a unei singurătăți în doi. *Numai al treilea subiect îi scoate din neîntrerupta lor singurătate în doi, numai un al treilea subiect poate fi și el partener de comuniune și nu stă pasiv în fața lor, ca obiectul...*"¹⁹⁰.

2. Familia trebuie să se caracterizeze prin următoarele însușiri ființiale: unitatea, trăinicia, sfințenia și egalitatea dintre soți¹⁹¹. Observăm, astfel, fără nici o greutate, că aceste însușiri ființiale sunt tot o reflectare a însușirilor și atributelor divine ale persoanelor Sfintei Treimi. Optimizarea relațiilor dintre membrii familiei se poate realiza luând aminte la sfaturile Sfântului Apostol Pavel, care, sub inspirație divină, scrie la un moment dat: "Femeilor, fiți supuse bărbaților voștri, așa cum se cuvine întru Domnul. Bărbaților, iubiți pe femeile voastre și nu fiți amarnici față de ele. Copiilor, întru toate ascultați-i pe părinții voștri, căci aceasta este bineplăcut Domnului. Părinților, nu-i întărâtați pe copiii voștri, ca să nu se deznădăduiască. Robilor, întru toate ascultați-i pe stăpânii voștri cei după trup, nu cu slujire doar de ochii lumii, cu gândul de a plăcea oamenilor, ci întru curăția inimii, temându-vă de Domnul..." (Coloseni, 3, 18-22).

3. Familia (căsătoria) trebuie să-și propună ca scopuri prioritare înmulțirea neamului omenesc (nașterea, dar și educarea copiilor) și ajutorul reciproc între membrii ei, atât în cele materiale, pentru traiul zilnic, cât și în cele spirituale, în vederea mântuirii¹⁹². În acest sens vor fi urmărite anumite aspecte dintre care nominalizăm¹⁹³:

---

¹⁹⁰ Pr. Prof. Dr. Dumitru STĂNILOAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1978, vol. 1, p. 307-308, & *Treimea Persoanelor, condiție a deplinului lor caracter personal și a comuniunii depline*.

¹⁹¹ *Teologia Morală Ortodoxă*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1980, vol. II, p. 289.

¹⁹² *Ibidem*

¹⁹³ *Ibidem*, p. 296.

- copiii trebuie ajutați să scape de anarhia instinctelor oarbe și a tendințelor spontane (*necontrolate, n. n.*) ca să devină capabili a se conduce singuri;
- trebuie stimulați, totodată, să se smulgă treptat din tirania egoismului instinctual, pentru a deveni tot mai buni;
- copilul trebuie deprins cu munca, răbdarea, uitarea de sine, pentru a se devota binelui obștesc. În acest scop, trebuie ajutat să-și aleagă o profesie corespunzătoare vocației și aptitudinilor lui, nu forțat spre una în care să nu se poată împlini.

Ca o primă remarcă de sinteză, părinții trebuie să conștientizeze faptul că fiecare copil, fiind rodul conlucrării dintre ei și Dumnezeu, trebuie să se bucure, deodată, *de o ereditate sănătoasă, unită cu o educație pe măsură.*

Astfel, la aspectele menționate anterior adăugăm următoarele¹⁹⁴:

- ***În familie, întotdeauna trebuie să se dea întâietate valorilor religioase***, în raport cu cele de ordin material, potrivit cuvintelor Mântuitorului: "Căutați mai întâi împărăția lui Dumnezeu și dreptatea Lui, și toate acestea (*materiale, n. n.*) se vor adăuga vouă" (Matei 6, 33). Copiii trebuie învățați să se poarte ca oameni duhovnicești, nu materialnici. Să gândească, să vorbească și să se manifeste duhovnicește. Cât de actuale sunt, în această privință, cuvintele Sfântului Apostol Pavel: "Cei ce sunt după trup, cugetă cele ale trupului, iar cei ce sunt după Duh, cele ale Duhului. Căci dorința cărnii este moarte, dar dorința Duhului este viață și pace" (Romani, 8, 5-6). De aceea, moștenirea cea mai prețioasă pe care o putem lăsa copiilor noștri constă nu în cele materiale (a căror importanță nu trebuie negată total, bineînțeles), ci în cele de ordin spiritual. Sfântul Ioan Gură de Aur s-a remarcat și în acest capitol de pedagogie creștină într-un mod cu totul deosebit. Recomandăm în acest sens cuvântul "Pentru ce fel de clironomii (*bogații*) trebuie să lăsăm copiilor noștri", care, în contrast cu timpul

---

¹⁹⁴ Anumite formulări și îndemnuri apud pr. lect. dr. Vasile RĂDUCĂ, *op. cit.*, p. 67-73.

considerabil trecut de la rostirea lui, apare ca extrem de actual. Iată, bunăoară, una dintre concluziile rostite de Sfântul Părinte spre finalul cuvântării: "În consecință, de voiești să lași bogăție multă copiilor tăi, lasă-le lor purtarea de grijă a lui Dumnezeu... Deci să nu căutăm aceasta: cum să lăsăm bogați pe copii, ci cum să-i lăsăm îmbunătățiți. Că de vor avea nădejdlile lor la bogăție, de nimic alt nu vor purta grija, ca cei ce pot să acopere răutatea năravurilor cu mulțimea banilor. Iar de se vor vedea pe dânșii că sunt lipsiți de mângâierea cea de acolo, toate vor face ca prin fapta bună să afle sărăciei multă mângâiere. *Deci nu le lăsa lor bogăție, ca să le lași fapta bună...* Că aceasta cu adevărat este cea mai mare avuție, aceasta este bogăția cea nespusă și necheltuită, care în toate zilele mai multă face avuția. Că nimic nu este întocmai ca fapta bună, nimic nu este mai tare decât aceasta. Chiar decât împărăția și purtarea de coroană. Că la ce-i poate folosi coroana și porfira, dacă este vândut de trândăvirea și nebăgarea de seamă?..."¹⁹⁵. Așadar, una dintre grijile de căpetenie ale părinților este să-i asocieze pe copii la viața și rugăciunea Bisericii, învățându-i să respecte valorile esențiale, fără a se intra în conflict cu normele relative, inevitabile în viața de zi cu zi.

- ***Să-i formăm pe copii pentru o ascultare liberă și plină de convingere.*** Părinții trebuie să mențină un permanent echilibru între măsurile restrictive și acordarea libertăților, cu scopul de a le stimula copiilor un bun autocontrol asupra libertății, în sensul viețuirii în adevăr, iubire și dreptate. Căci numai relațiile

---

¹⁹⁵ Sf. IOAN GURĂ DE AUR, *Cuvânt pentru ce fel de clironomie trebuie să lăsăm copiilor noștri*, în vol. *Puțul și împărțire de grâu*, Editura "Buna Vestire", Bacău, 1995, *Cuvântul* 46, p. 428-429. Sfaturi deosebit de potrivite pentru educația copiilor, date de același Sfânt Părinte, a se vedea în același volum, cuvântările 44 (*Pentru creșterea copiilor - I*), p. 410-420 și 45 (*Pentru creșterea copiilor - II*), p. 421-425. Pentru o mai largă perspectivă a gândirii hrisostomice cu privire la educația creștină a copiilor, recomandăm a se citi și cuvântarea intitulată în manuscrise "Despre slava deșartă și cum se cuvine să-și educe părinții copiii", tradus recent în limba română de către Ioan ICĂ-jr., la Editura "Deisis" - Sibiu, 2000, p. 105-136, după A. M. MALINGREY, *Sur la vaine gloire et l'éducation des enfants*, în *Sources Chrétiennes*, vol. 188, Paris, 1972, p. 96-196.

bazate pe sinceritate, afecțiune și adevăr pot da rezultate optime, întrucât numai adevărul conferă libertatea autentică. "Adevărul vă va face liberi!", a spus Mântuitorul Iisus Hristos (Ioan 8, 32). Evident, nu orice fel de "adevăr", ci numai acela care izvorăște din Adevărul Suprem, Mântuitorul și Evanghelia Sa, precum tot El a spus-o despre Sine Însuși: "Eu sunt Calea, Adevărul și Viața" (Ioan 14, 6).

Comunicarea dintre părinți și copii, conținutul și calitatea ei, constituie, de altfel, una din "cheile" reușitei educații creștine. Dragostea părintească și buna intenție, în general, nu lipsesc decât în cazul anumitor părinți inconștienți și denaturați. *Ceea ce se poate reproșa uneori multor părinți, însă, sunt metodele greșite utilizate în educație.* De aceea, cunoașterea învățăturii creștine în acest subiect, potrivit Scripturii și Sfinților Părinți, va fi de mare folos, deodată cu cercetarea altor izvoare, cum sunt tratatele de pedagogie și cărțile cu preocupări pedagogice, în general. Desigur, oamenii simpli, mai ales cei de la țară, mai rar vor avea timp pentru "lecturi pedagogice"... Și chiar mulți dintre intelectuali nu dau importanța cuvenită lecturii în această privință și nici metodelor psiho-pedagogice. Preotul și profesorul de religie, însă, trebuie să se informeze temeinic și-n acest domeniu, atât de important în plan familial (*și național, de altfel*) spre a informa și a *forma* la rândul său pe cei încredințați spre educație. De aceea, facem și cu acest prilej îndemnul ca toți cei ce și-au asumat uriașa răspundere a educației creștine (părinți, preoți, profesori ș. a.), să consulte măcar o parte din bibliografia pedagogică, atât de generoasă în acest subiect¹⁹⁶.

---

¹⁹⁶ Astfel, pe lângă lucrările citate anterior, mai nominalizăm aici câteva dintre cele mai importante repere bibliografice privitoare la educația religioasă a copiilor, în general, cu referiri speciale la educația în familie: Sf. CLEMENT Alexandrinul, *Pedagogul*, trad. pr. D. FECIORU, București, 1982 (vol. 4 Colecția *Părinți și scriitori bisericești*); Sf. CHIRIL al Ierusalimului, *Catehezele*, trad. pr. D. FECIORU, București, partea I, 1943, partea a II - a, 1945 (Colecția *Izvoarele ortodoxiei*); CĂLUGĂR, pr. Dumitru, *Catehetica*, manual pentru Institutele Teologice, București, 1976; PETRESCU, pr. Nicolae, *Catehetica*, manual pentru Seminariile Teologice, București, 1978; BULACU, pr. Mihail, *Pedagogia Creștină Ortodoxă*, București, 1935; BĂNCILĂ Vasile, *Inițierea religioasă a copilului*, București, 1996 (ed. Anastasia).

Capcanele căderii copiilor și tinerilor s-au înmulțit într-un mod alarmant, iar la noi în țară acestea sunt cauzate în mare măsură și de condițiile tot mai scăzute ale nivelului de trai. Sărăcia, deruta profesională, drogurile, alcoolismul, prostituția, nesiguranța vieții de mâine, deprimarea etc., dau o imagine negativă lumii în care trăim. Familia poate, însă, chiar în aceste condiții, să crească și să educe creștinește copiii, cultivându-le *un suflet sănătos, într-un trup sănătos*, deviză pe cât de veche, pe atât de actuală (ne amintim, desigur de celebra expresie a lui Juvenalis, *Orandum est ut sit mens sana in corpore sano*¹⁹⁷). În același context al eforturilor de optimizare a educației copiilor în familie, amintim strădaniile pedagogului american Zig Ziglar, care, cu aprox. 15 ani în urmă, s-a făcut remarcat cu o carte tradusă recent și în limba română, *Putem crește copii buni într-o lume negativă*¹⁹⁸, pe care o apreciem deosebit de instructivă, mai ales cu privire la comunicarea dintre părinți și copii, ca premisă *sine qua non* pentru obținerea rezultatelor dorite¹⁹⁹. Potrivit autorului, "ingredientul esențial al comunicării în familie este să ascuți cu adevărat..."²⁰⁰. Remarcăm, mai întâi, titlul foarte bine ales, titlu ce se regăsește, apoi, în toate

---

Idem, *Duhul Sărbătorii* (în special cap. "Pedagogia sărbătorii"), București, 1996; CORNIȚESCU, pr. Constantin, *Sf. Grigorie de Nazianz despre familia sa*, S.T. 5- 6/1964, p. 350-366; CUCOȘ C - tin, *Pedagogie și Axiologie*, București, 1995. Idem, *Educația religioasă, conținut și forme de realizare*, București, 1996; Idem, *Educația religioasă. Repere teoretice și metodice*, Edit. "Polirom", Iași, 1999; *FAMILIA CREȘTINĂ AZI* (elab. de un colectiv de profesori de la Facultatea de Teologie din Iași), Editura "Trinitas", Iași, 1995; FECIORU, pr. Dumitru, *Ideile pedagogice ale Sf. Ioan Gură de Aur*, București, 1937; Idem, *Revelația și educația*, în "Ortodoxia", nr. 3-4 / 1993; MAGDALENA, Maica, *Sfaturi pentru o educație ortodoxă a copiilor de azi*, cu traducerea românească a cuvântului Sf. Ioan Gură de Aur "Despre educația copiilor", Editura "Deisis", Sibiu, 2000; MICLE, Ierom. Veniamin, *Inițieri catehetice*, Mt. Bistrița (Oltenia), 1993. PERNOUD, Laurence (colab. cu Agnes Grison) *Cum îmi cresc copilul* (în original : *J'élève mon enfant*, Paris, 1994, premiată de Academia franceză de medicină), trad. de Doina Brindu, București, 1994;

¹⁹⁷ *Satirae*, 10, 356; JUVENALIS (Decimus Iunius), cca. 60-140 d. Hr. Apud *Proverbe și cugetări latine*, Ediție îngrijită de Vasile DIACONU și Maria MARINESCU-HIMU, București, 1976, p. 253.

¹⁹⁸ ZIG ZIGLAR, *Raising positive kids in a negative world*, trad. de Irina-Margareta NISTOR, Editura "Curtea Veche", București, 2000, 246 p.

¹⁹⁹ Recomandăm în special paragrafele: *Vorbitul la timp* (p. 139); *Atenție la ton* (p. 144); *Spuneți "nu" cu grijă, dar ferm* (p. 145); *Fiecare "nu" trebuie să aibă o logică* (p. 146); *Tonul răspicat poate crea ceva probleme* (p. 147); *Un "Te rog" dă rezultate excelente* (p. 148).

²⁰⁰ *Ibidem*, p. 149.

paginile cărții, în principiul potrivit căruia *indiferent de condițiile de viață, copiii trebuie deprinși să gândească pozitiv*. Altfel spus, în limbaj ortodox, *nădejdea să fie stăpână pe toate gândurile lor*. Nu deprimarea, angoasa, anxietatea etc. Aceasta dintr-un motiv foarte simplu, dar fundamental: nădejdea este de la Dumnezeu, deprimarea (deznădejdea) de la satana! Însă, pentru a crește copii buni, Zig Ziglar propune ferm: "Singura cale de a forma copii buni este să devenim mai întâi părinți buni..."²⁰¹. Iată câteva dintre cuvintele de "ordin" ale autorului, care se constituie, de fapt, în tot atâtea principii pedagogice: *formarea copilului este un efort de echipă; disciplina - cheia măreției copilului bun; iertarea - "pozitivul" absolut în viață; perseverența pozitivă formează copii buni; iubirea - adevărata autoritate în formarea copiilor buni...*

O dată cu prezentarea avantajelor acestor principii, Ziglar insistă și asupra măsurilor contraindicate în pedagogia familială: *duritatea; tonul răspicat; refuzul de a îndeplini dorințele copiilor, fără explicații logice* etc. Dar, ceea ce ne-a atras atenția, însă, în mod deosebit la acest capitol este ceea ce autorul numește "modelul dezastrului": "Când un copil merge la unul dintre părinți să-i ceară ceva și este refuzat, iar celălalt acceptă, rezultatele sunt dezastruoase. Indiferent dacă cel de-al doilea părinte cunoștea sau nu reacția partenerului său, adică refuzul, rezultatele sunt tot nenorocite... Când un copil își abordează părintele și cere voie să facă un anumit lucru, prima întrebare ar trebui să fie: "Dar ai întrebat pe mama (sau pe tata)?" Dacă răspunsul este nu și aveți cea mai mică bănuială că celălalt ar putea avea o altă părere, îi puteți răspunde: "O să discutăm și îți spunem noi". Dacă un copil a vorbit cu celălalt părinte și este în

---

²⁰¹ *Ibidem*, p. 9.

joc siguranța sau reputația copilului, ambii părinți trebuie să se implice categoric în hotărârea ce se va lua"²⁰².

Rezumativ, pentru reușita educației copilului, cartea lui Zig Ziglar pledează pentru bună-înțelegere în familie: între soți, între părinți și copii, între frați etc.

• ***Părinții să colaboreze armonios cu alți educatori: preoți, profesori, diriginți*** etc. Astfel, pentru fiecare treaptă a creșterii copilului, părinții vor comunica tot timpul cu educatoarea de la grădiniță, cu învățătoarea de la școala primară, cu profesorii din gimnaziu și liceu, între care în mod aparte cu dirigințele. Părinții care nu merg niciodată pe la școală (sau merg foarte rar) nu se pot aștepta la rezultate bune, iar cele rele care vor veni cu siguranță, se vor răsfrânge negativ, inevitabil, în viața de familie.

Atenție specială trebuie să acordăm legăturii noastre cu *duhovnicul copilului*, pe care este bine să-l aleagă mai întâi părinții pentru copiii de la 7 ani în sus, discutând apoi cu ei, pe măsura vârstei și a înțelegerii, dacă îl păstrează sau îl schimbă, în funcție de compatibilitatea sau incompatibilitatea pe care o simte copilul cu un duhovnic sau altul. Desigur, ținând legătura cu duhovnicul copiilor noștri (care poate fi și duhovnicul nostru, de la caz la caz), nu se va intra niciodată în "secretele spovedaniei", dar se poate realiza un serviciu prețios, de ambele părți: duhovnicul poate fi prevenit asupra unor abateri grave, pe care copiii uneori nu le spun nici la spovedanie, iar părinții pot fi avertizați de către duhovnic asupra acelor aspecte care trebuie neapărat avute în vedere.

*

Din cele parcurse până aici se desprind de la sine câteva dintre condițiile de bază ale educației creștine optime ale copiilor în familie:

---

²⁰² *Ibidem*, p. 135.

- viețuirea în iubire, ca reflectare a iubirii intra-trinitare dumnezeiești;
- acordarea priorității pentru valorile spirituale;
- să fie o bună comunicare între părinți și copii (*o ascultare de ambele părți: copiii să asculte de părinți, potrivit poruncii dumnezeiești, dar și părinții să audă cu adevărat ceea ce spun și doresc copiii!*);
- o conlucrare pedagogică permanentă cu ceilalți factori educaționali;

Legat de această ultimă precizare, întrucât în ultimul paragraf vom vorbi despre importanța școlii în educația religioasă, evocăm aici mărturia impresionantă a unui profesor de religie, student de-al nostru: "La finalul unei ore de religie, la clasa I, i-am întrebat pe copii ce ar dori să le povestesc din Biblie. O fetiță mi-a propus să le vorbesc despre Iov și cei trei prieteni ai lui... M-am mirat foarte tare că fetița știa despre Iov, despre care nici cei dintr-a V-a nu auziseră toți, și am întrebat-o de unde știe. Mi-a răspuns că în fiecare seară mama ei îi citește câte o "poveste" din Biblie și cu o seară înainte tocmai îi citise despre Iov și prietenii săi... Urmărind-o pe fetița respectivă și la celelalte ore, am observat că ascultă cu multă atenție și că îi place foarte mult ora de religie..."²⁰³. Iată, așadar, cât de important este mediul familial pentru formarea deprinderilor religioase, care, în paralel, favorizează direct proporțional reușita orei de religie în școală. Reținem, totodată, rolul de căpetenie al mamelor, care, prin structura și vocația lor maternă, sunt mai implicate afectiv în procesul educațional creștin: în timp ce bărbații, în cele mai multe cazuri, sunt nevoiți să plece de acasă, pentru că trebuie să se ocupe în mod prioritar de agoniseli materiale, pentru mame prioritatea nr. 1 este să îngrijească de casă, iar în casă cea mai prețioasă comoară sunt copiii. Toți, fără excepție cred, ne amintim, astfel, că mamele noastre ne-au învățat primele rugăciuni, ele ne-au împreunat mânuțele în fața icoanelor, ele ne-au învățat să ne închinăm și tot ele ne-au dus la biserică la

---

²⁰³ Mărturie consemnată într-un test la Catehetică de către studentul nostru Doru C-tin MOGOȘ, anul III, Teologie Pastorală, 30 aprilie 2001.

slujbe și mai ales pentru a ne spovedi și împărtăși cu Sfintele Taine... Evident, rolul special al mamelor nu exclude în nici un fel răspunderea comună pe care o au tații. Mama și tata numai împreună sunt numiți părinți, educatori ai copiilor. Iar dacă vreunul dintre ei (sau amândoi, Doamne ferește!) neglijează această răspundere sau misiune, sunt mai vinovați decât chiar ucigașii de oameni, după cum avertizează atât de categoric Sfântul Ioan Gură de Aur: " Pe acești părinți - și să nu socotească cineva că ceea ce se grăiește este de mânia - și decât înșiși ucigașii de copii zic că sunt mai răi. Pentru că aceia despart trupul de suflet, iar aceștia și sufletul și trupul, ducându-l, îl aruncă în focul gheenei. Și moartea aceea nevoie este să o primească negreșit de la fire. Iar de aceasta se putea și să scape dacă neluarea aminte a părinților nu o ar fi adus pe ea asupra. Lângă acestea, pentru moartea trupului venind învierea, degrabă va putea să o stingă; iar pierzarea sufletului nimic nu o va mai putea mângâia. Că nu mai este de-aici după ea următoare mântuire, ci nevoie este să se muncească sufletul fără de moarte. *Pentru aceasta zicem, nu fără întristare, că niște părinți ca aceștia sunt mai răi decât ucigașii de copii. Deoarece nu este așa de cumplit lucru a ascuți sabia și a într-arma dreapta și a o înfige în gâtul copilului, precum a pierde și a prăpădi un suflet...*"²⁰⁴.

Înainte de a încheia acest paragraf, socotim util să răspundem la întrebarea: "Când începe educația religioasă a copilului?" Analizând temeinic lucrurile, vom realiza că nu din clipa nașterii, cum am fi tentați să credem la o primă reflecție, ci *din clipa conceperii*²⁰⁵. Acela este momentul când prinde viață o nouă ființă umană, având în sâmbure toate caracteristicile psiho-fizice, având, totodată, nevoie atât de

---

²⁰⁴ Sf. IOAN GURĂ DE AUR, *Cuvânt pentru creșterea copiilor*, în vol. *Puțul și împărțire de grâu*, Editura "Buna Vestire", Bacău, 1995, p. 416.

²⁰⁵ Desigur, la acest punct problemele necesită o anume nuanțare. Potrivit informației părintelui John BRECK (*Darul sacru al vieții*, trad. P. S. dr. Irineu Pop Bistrițeanu, Cluj Napoca 2001, p. 329), "știința embriologiei a arătat că fertilizarea, adică unirea nucleului spermatozoidului cu nucleul ovulului, necesită 36 de ore pentru finalizare". Așadar, o zi și jumătate. Oricum, chiar cu această marjă de aproximație și "eroare", afirmația noastră că educația copilului (fătului) trebuie să înceapă în clipa conceperii rămâne, credem, valabilă.

hrană, cât și de educație. Să nu ni se pară exagerată afirmația. Iar educația, sub toate formele (inclusiv cea religioasă), se transmite fătului prin intermediul mamei. Într-un fel se va dezvolta pruncul în pântecul mamei care merge la biserică, își face rugăciunile acasă, viețuiește într-o atmosferă creștinească etc., în cu totul altul cel al cărui purtătoare nu vrea să știe de cele sfinte, fumează, frecventează barurile, ascultă muzică deșănțată (ori "heavy-metal" etc.), sau face altceva și mai rău. În același context, într-un fel fatul al cărui mamă este ocrotită de un tată credincios, în altfel cel supus, o dată cu mama, maltratărilor unui tată denaturat...

În concluzie, în strădania de a da o educație creștină copiilor, pentru părinți esențial este nu atât să instruiască ci să încerce a fi creștini autentici. Cu alte cuvinte, cum foarte bine remarcă părintele profesor V. Răducă, părinții dau mărturie nu numai pentru ceea ce sunt în realitate, *ci și despre ceea ce tind a fi*. Astfel, copilul va aprecia și va ști să facă distincție *între nedesăvârșirea unui om sincer și nedesăvârșirea nemărturisită a fariseului...*²⁰⁶.

c. **BISERICA.** Educația creștină a copilului nu poate fi nici măcar imaginată fără slujirea Bisericii, ca instituție divino-umană, instituție fundamentală a societății, mai veche decât chiar cea a statului. La noi, cel puțin, după retragerea aureliană (271-275) până la întemeierea cnezatelor și voevodatelor (secolul al XIV-lea) și până la unificarea lor (Basarab I, 1330), *singura instituție existentă neîntrerupt a fost Biserica*. Ei îi revine, aproape în exclusivitate, meritul de a fi salvat ființa neamului de la pierire, în fața atâtor năvălitori, care-și făcuseră drum pe la noi în acel mileniu văduvit de o conducere statală unitară. Acest mileniu, numit "întunecat", datorită acestei obscurități pe plan politic, a fost luminat doar de harul credinței drept-măritoare, dăruit cu generozitate, atunci ca și astăzi, de Sfânta Biserică. Ea a ținut loc și de școală și de cancelarie domnească. Episcopii și preoții

---

²⁰⁶ Pr. lect. dr. V. RĂDUCĂ, *Curs...*, p. 73.

au fost conducători spirituali la vedere și, tainic, *cu timp și fără timp, cu voie și fără de voie*, îndrumători și sfătuitori politici. Căci dacă celelalte instituții ale unui neam sunt supuse deseori efemerității, datorită caracterului lor vremelnic și trecător, Biserica se caracterizează prin viabilitate veșnică, pentru că veșnic este întemeietorul ei, Iisus Hristos. Fiind întemeiată pe "piatra credinței", Însuși Mântuitorul ne încredințează că ea nu poate fi dărâmată de nimeni, nici chiar de "porțile iadului"... (Matei 16, 18). Știm, de altfel, că nu de puține ori s-a încercat "dărâmarea" ei în decursul istoriei, și la propriu și la figurat. S-a încercat mai ales pe vremea comunismului de prea-tristă amintire, s-a poruncit încarcerarea ei într-un "ghetou" izolat, s-a reușit chiar întemnițarea unui însemnat număr al mărturisitorilor ei²⁰⁷, dar ea n-a putut fi nici măcar marginalizată, necum distrusă. Este adevărat că au fost dărâmate unele lăcașuri sfinte, poate și din greșeala unor slujitori mai fricoși, timorați, șantajați, terorizați (ei și familiile lor), amenințați în fel și chip etc., dar în aceeași vreme se ridicau altele, chiar cu încuviințarea unor potențați ai zilei, aflați cu sau fără voia lor în solda satanei, dar cu unele momente de omenie în atitudinile lor. Căci, vorba părintelui Ilie Cleopa, "în slujba Bisericii trebuie și pe satana să-l pui la lucru!" Așa au procedat, de-a lungul veacurilor, slujitori și cârmuitori vrednici, cu frică de Dumnezeu, încât, în pofida tuturor încercărilor, Biserica noastră se prezintă astăzi drept *cea mai credibilă instituție în rândurile poporului*. Nu e puțin lucru, ca în această învălmășeală a tranziției noastre "originale" și interminabile, cetățenii să declare, într-un procent covârșitor, că singură Biserica este vrednică de încrederea lor. Desigur, credibilitatea ei înseamnă pentru noi *mântuire*, dar și formarea (= educarea) de caractere creștine, apte să contribuie, moral și material, la propășirea neamului. Așadar, când spunem "mântuire", înțelegem deodată pregătirea sufletelor pentru viața veșnică, dar și

---

²⁰⁷ A se vedea, de pildă, *Mărturisitori de după gratii*, Edit. Arhidiecezană Cluj-Napoca, 1995 și *Biserica întemnițată. România 1944-1989*, editat de Institutul Național pentru studiul totalitarismului, București, 1998.

educarea lor pentru o viață pământească virtuoasă. Iar mântuirea nu se realizează decât în Biserică! *Extra ecclesia nulla salus*, a spus atât de inspirat Sfântul Ciprian (*Epistola 73, 21*) și tot el ne atrage atenția că "cine nu are Biserica de mamă, nu poate avea pe Dumnezeu de tată!"²⁰⁸. Și, într-adevăr, Biserica este mama noastră cea bună, a tuturor: copii și bătrâni, bogați și săraci, buni și răi, fericiți și nefericiți...

În plan educațional-creștin, Biserica este factor esențial, prin mijloacele ei teaurizate: doctrina, morala, disciplina canonică și cultul. Practic, dintre toate, *cultul divin este cel mai apropiat mijloc de educație religioasă*, întrucât doctrina, morala și disciplina (buna rânduială) sunt "predate" creștinului de rând, cel mai adesea, tot prin cultul divin, în cadrul căruia, o dată cu slujbele sfinte, se rostesc și cuvinte de învățătură, *predici și cateheze*, atât de importante în luminarea minții credinciosului. Cultul însuși are o funcție didactică, deodată cu cea harismatică, sfințitoare. Participând la slujbe, credinciosul își sfințește viața, dar își luminează și credința, în același timp. "Cultul" devine, astfel, un cuvânt sinonim pentru "ortodoxie". Așa se exprimă un mare liturgist pe care l-a avut Biserica noastră, părintele profesor de vrednică pomenire, Ene Braniște. După opinia p. c. sale, ortodoxie înseamnă, practic, "Botezul pruncilor în apa sfințită din cristelniță, cununile puse pe capul mirilor în biserică, îngenuncherea cucernică sub epitrahilul duhovnicului pentru spovedanie, sau în fața icoanelor pentru rugă, "paștele" primit cu frică și cutremur la marea sărbătoare a Învierii, agheasma sfințită la Bobotează, grija pentru împlinirea soroacelor tradiționale de pomenire a morților..." După care precizează prevenitor: "Luați creștinului ortodox pe acestea și i-ați luat totul!"²⁰⁹.

Încercând să răspundem acum la întrebarea **"când începe educația copilului în Biserică?"**, vom spune, la fel ca în paragraful precedent: *înainte de a se naște!*

---

²⁰⁸ *De Unitate Ecclesiae*, 6, MIGNE, P. L. IV, 502.

²⁰⁹ Pr. prof. dr. Ene BRANIȘTE, *Cultul ortodox ca mijloc de propovăduire a dreptei credințe, a dragostei, a păcii și a bunei înțelegeri între oameni*, în "Studii teologice", Anul V (1953), nr. 9-10, p. 633.

Căci mamele creștine, deplin conștiincioase, din clipa în care știu că au zămislit pruncul în pântece, vor apela cu tot mai multă sollicitudine la ocrotirea Bisericii: se vor spovedi și împărtăși periodic, sfătuindu-se mereu cu duhovnicul asupra unui program de rugăciune particular, vor participa cât mai des cu putință la sfintele slujbe etc. Cu deosebire, înainte de a se interna în spital pentru naștere, se vor spovedi din nou și se vor împărtăși, pentru a fi întru-totul pregătite pentru cel mai mare eveniment care se poate petrece în plan uman: aducerea pe lume a unui nou prunc! După naștere, se cunoaște, Biserica are câteva rânduieli pentru mame și nou-născuți, de mare frumusețe și adâncă semnificație liturgică. De acum, se desfășoară în mod firesc etapele integrării și creșterii pruncului în Biserică, prin cele trei Taine, numite "de inițiere", Botezul, Mirungerea, Împărtășania, cărora se asociază, bineînțeles, celelalte slujbe și rugăciuni. Această asistență duhovnicească înseamnă, de fapt, *și educație creștină*, atât pentru mamă cât și pentru prunc. Educația va continua, apoi, prin tot ceea ce oferă spațiul eclezial: slujbe, predici, cateheze etc. Acest program liturgic educațional, cu rezultatele lui benefice, este prea bine cunoscut pentru a mai fi nevoie a se insista cu precizări speciale. Ceea ce credem că trebuie avut mai mult în vedere, totuși, sunt anumite mijloace practice, cum ar fi: *cateheza, dialogul pe teme religioase, publicațiile creștine, biblioteca parohială* etc. Despre acestea, însă, vom vorbi mai pe larg într-o prelegere separată²¹⁰.

d. ȘCOALA. Vorbind despre școală, ca factor esențial în educația religioasă, avem în vedere trei realități: *școala ca instituție, profesorul de religie și elevul*. Despre fiecare vom creiona, în cele ce urmează, câteva caracteristici, constatări și propuneri. Facem cu bucurie și apreciere mențiunea că la acest paragraf vom utiliza unele amănunte propuse de către o parte a studenților anului al III-lea de la Secția

---

²¹⁰ Vezi și Pr. lect. dr. Vasile GORDON, *Mijloace practice de catehizare în Biserică*, în "Glasul Adevărului" - Buzău / iulie-sept. 2000), p. 22-38.

de Teologie Pastorală a Facultății noastre, notate în testul pe această temă în ziua de 30 aprilie 2001.

1. Școala, ca instituție, cuprinde ansamblul mijloacelor materiale și spirituale cu ajutorul cărora se desfășoară procesul educațional. Ea poate fi de stat (publică) și particulară. În cazul nostru, vorbim despre școală ca instituție publică, care presupune o dublă obligație: una din partea statului (aceea de a asigura la nivel optim cadrul juridic, material etc.), alta din partea școlii (aceea de a răspunde cu rezultate concrete încrederii acordate, investițiilor financiare etc.).

În general vorbind, pentru ca rezultatele școlare să fie cele scontate, profesorilor și elevilor trebuie să li se asigure o bază logistică adecvată: clădiri salubre, săli de clasă corespunzătoare, materii de învățământ bine structurate și în deplină armonie cu profilul școlii, manuale aduse la zi, programă analitică alcătuită pe criterii strict pedagogice etc. O dată cu acestea, toți factorii responsabili trebuie să asigure în școală un mediu familial sănătos, o atmosferă primitoare, în care spiritul academic să nu elimine căldura prieteniei și a bunei conviețuiri. *Școala este o a doua familie, atât pentru profesori cât și pentru elevi.* Direcțiunea, dirigenții, profesorii, pedagogii ș. a., trebuie să aibă în vedere tot timpul că școala nu este un loc al constrângerii și siluirii, ci al stimulării inițiativei și interesului pentru știință și moralitate. Este instructiv, credem, să observăm că termenul "școală", ce provine din latinescul "schola" (care la rândul-i se trage din grecesul *scol*) etimologic înseamnă, între altele, *tihnă, răgaz*²¹¹, ceea ce ne sugerează caracterul de *loc al tihnei sufletești* care trebuie asigurată și oferită atât de către profesori, cât și de către elevi. Tot în cadrul etimologic, să ne amintim că la romanii din antichitate școala purta și numele de **ludi** (*joc, distracție*), profesorul **având** numele de **ludi magister** (*cel care-i învață pe copii anumite jocuri*)²¹², sens care se asociază și astăzi mai ales

---

²¹¹ Vezi, spre exemplu, A. BAILLY, *Dictionnaire grec-français*, "Hachette", Paris, 1963.

²¹² Apud Șt. BĂRSĂNESCU, *Istoria pedagogiei...*, cit., p. 34.

copiilor din clasele primare, care vin la școală să învețe, desigur, dar care simt permanent și nevoia jocului, a distracției (în înțelesul pedagogic al cuvântului), a destinderii etc., pentru că sunt copii, iar copilăria nu poate fi "pusă în cui", nici ignorată, nici reprimată cu brutalitate. Chiar și elevii mai mari păstrează în ființa lor semnele copilăriei²¹³, astfel că sensul de "ludi" al școlii nu trebuie eliminat în totalitate nici în cazul lor.

O altă chestiune de principiu, se leagă de atitudinea discriminatorie, întâlnită pe alocuri, potrivit căreia unele școli sunt considerate "bune", altele "rele", de cele mai multe ori pe criterii de plasament "geografic", mai ales în mediul urban: cele "bune" se găsesc în spațiul central, cele "rele" în cartierele marginase. La acest punct atragem atenția că nu școlile în sine sunt bune sau rele, ci interesul și conștiinciozitatea profesorilor și a elevilor, deodată cu a părinților, desigur. Legat de acest aspect întâlnim un fenomen care afectează grav eficiența procesului de învățământ: școlile și clasele "bune" sunt supra-aglomerate, cele "slabe" fără numărul normal de elevi. În consecință, trebuie avută în vedere obligativitatea legală de a nu se depăși numărul regulamentar de elevi, în nici o clasă, oricât de "bună" ar fi cotate.

Cu privire specială asupra orei de religie, pe lângă cele mai sus-menționate, întru-totul valabile și în cazul ei, socotim prioritar a se urmări următoarele:

- asigurarea unui statut corespunzător, din punct de vedere legislativ, nu lăsată la discreția unor factori care nu conștientizează încă importanța ei, pentru a nu mai fi considerată materie secundară, asociată, între altele, cu educația fizică și desenul (cu toate că aceste discipline își au însemnătatea lor incontestabilă!)²¹⁴. În același timp, plasarea ei în orar să nu mai fie

---

²¹³ Până și despre oamenii maturi se poate spune, potrivit unui dicton sugestiv, că sunt "copii care au îmbătrânit..."

²¹⁴ Notăm aici situația actuală d. p. v. legislativ, din care se pot observa ușor anumite lacune care se cer grabnic a fi eliminate. Astfel, din anul 1991 când s-a prevăzut în *Constituției României* art. 32, alin. 7, în

arbitrară (la finele orelor, când oboseala este maximă, sau când unii elevi sunt tentați să plece acasă), ci într-un spațiu temporal psihologic adecvat;

- alcătuirea unei programe analitice în concordanță cu posibilitățile reale de predare-învățare, programă cu un caracter stabil și cu o taxonomie echilibrată. O sugestie benefică este, credem, ca programele să se plieze, pe cât posibil, pe calendarul liturgic;
- realizarea unei concordanțe între materii, cu privire la conținutul învățământului: este inadmisibil, nepedagogic (totodată neștiințific!), ca în timp ce profesorul de religie predă despre creaționism, potrivit Sfintei Scripturi, unii profesori de biologie, fizică, filozofie, istorie etc., să mai vorbească, la 11 ani de la căderea comunismului, despre "tragerea omului din maimuță" și altele asemenea, în condițiile în care mari oameni de știință neteologi neagă categoric tezele darvinismului. Duplicitatea conceptelor, care mai dăinuie încă din păcate în unele școli, duce la rezultate pedagogice dezastruoase: mintea copilului, atât de fragilă și vulnerabilă, devine confuză, derutată, incapabilă să-și contureze un discernământ sănătos. Armonizarea relațiilor între direcțiunea școlii, profesorii neteologi și profesorul de religie, în toate privințele, inclusiv în

---

care se precizează: "Statul asigură libertatea învățământului religios, potrivit cerințelor specifice fiecărui cult. În școlile de stat, învățământul religios este organizat și garantat prin lege", a trebuit să așteptăm până în anul 1995, când prin *Legea nr. 84* din 24 iulie, art. 9, s-a stipulat obligativitatea religiei pentru clasele I-IV, dar pentru gimnaziu doar *opțională* și pentru licee și școli profesionale *facultativă*. A se vedea și "Protocolul Ministerului Învățământului nr. 9715/10.04. 1996, încheiat cu Secretariatul de Stat pentru Culte, nr. 8159 din 11.04.1996, alin. 6. În completare, "Ordonanța de urgență a Guvernului nr. 36/1997, pentru modificarea și completarea Legii inv. 84/1995: art. 9 (1): "*Planurile-cadru ale învățământului primar, gimnazial, liceal și profesional includ Religia ca disciplină școlară, parte a trunchiului comun. Elevul, cu acordul părinților și al tutorelui legal instituit, alege pentru studiu religia și confesiunea*". (2): "*La solicitarea scrisă a părinților sau a tutorelui legal instituit, elevul poate să nu frecventeze orele de religie. În acest caz, situația școlară se încheie fără această disciplină. În mod similar se procedează și pentru elevul căruia, din motive obiective, nu i s-au asigurat condițiile pentru frecventarea orelor la această disciplină*" , "Monitorul Oficial al României", Partea I, nr. 370/3.VIII. 1999.

cel al conținutului educațional, bazat pe un curriculum concordant cu adevărul științific, va duce, incontestabil, la rezultate optime;

- asigurarea unei minime baze materiale, așa cum bine se procedează în cazul altor discipline (biologie, fizică, limbi străine etc.). Ideal ar fi ca în școli să fie amenajat un cabinet de religie, cu o mică bibliotecă teologică, icoane, hărți biblice, televizor și aparat video, pentru vizionarea unor casete din domeniu, un casetofon etc. În școlile mai mari ar putea fi amenajat chiar un paraclis, în care elevii să poată intra liber pentru rugăciune și reculegere. Periodic ar putea fi invitat aici preotul de la biserica cea mai apropiată pentru anumite slujbe, meditații religioase etc. Tot la capitolul "bază materială", socotim necesar ca școlile să sprijine excursiile și pelerinajele elevilor la mănăstiri și-n alte locuri de interes religios.

*

Încheiem acest paragraf cu observația că un sprijin cu totul aparte în acest demers al bunei desfășurări al orei de religie în școală, sub toate aspectele mai sus-menționate, îl poate oferi ierarhul locului, direct sau prin reprezentanții desemnați (inspectori de religie, consilieri cu probleme de învățământ, protopopi), fapt care se observă pregnant în anumite eparhii. Având în vedere această șansă, profesorul de religie va ține strâns legătura cu centrul eparhial, semnalând problemele întâmpinate și solicitând sprijinul pe care acest for îl poate oferi.

e. PROFESORUL (EDUCATORUL²¹⁵). După cum foarte mulți dintre creștini identifică adesea pe preot cu Biserica, așa se întâmplă și în cazul școlii: prestigiul sau blamul unei școli este asociat nemijlocit cu profesorul... Trebuie să

---

²¹⁵ Vom observa către sfârșitul paragrafului de ce am specificat în paranteză acest termen.

recunoaștem din capul locului că, în ambele cazuri (ca, de altfel, în oricare domeniu), avem de-a face cu un mare procent de dreptate, deoarece reușita misiunii unei instituții (școală, biserică, armată, poliție, parlament etc.) depinde într-o măsură covârșitoare de conștiinciozitatea slujitorilor ei. De aceea, subliniem că și *reușita orei de religie depinde nemijlocit de conștiinciozitatea celui care o predă*. Copiii văd religia (de fapt, ortodoxia) prin prisma profesorului, deoarece calitățile și defectele lui se proiectează fast sau nefast asupra materiei în sine. Astfel, elevii își pot crea o imagine reală asupra ortodoxiei (de frumusețe inefabilă!), potrivit frumuseții caracterului profesorului autentic, sau, Doamne ferește, una strâmbă, falsă, mediocră, potrivit strâmbătății, falsității, mediocrității, sau, cel mai rău, lipsei de caracter al pretinsului profesor.

În paragraful de față vom creiona câteva dintre calitățile de bază ale profesorului de religie, am zice *minimale* sau, după expresia deja celebră, *sine qua non*, având în vedere trei dimensiuni: intelectuală, morală și fizică. Înainte de aceasta, însă, trebuie să evidențiem faptul că unui profesor, la fel ca preotului sau altor educatori, de care depinde formarea caracterelor, i se cere neapărat a fi un om cu *personalitate*. Și înțelegem, pe de o parte, că nu i se pretinde nimănui să fie un savant, sfânt, sau geniu, altfel spus, un desăvârșit. Pe de altă parte, educatorul autentic trebuie să dovedească, însă, o permanentă strădanie spre a-și contura personalitatea. Să tindă neîncetat spre desăvârșire, predispus continuu epectazei intelectuale și duhovnicești. Iar elevii vor ști întotdeauna să aprecieze această *tensiune* spre o devenire superioară (*devenirea întru ființă*, după expresia plastică a lui C. Noica) și vor fi mereu îngăduitori cu inerentele slăbiciuni omenești. Sau, asemănător relațiilor dintre părinți și copii, în familie, la rândul lor *elevii pot face diferența dintre nedesăvârșirea unui om sincer și nedesăvârșirea nemărturisită a fariseului*.

Așadar, ce este personalitatea? Încercarea de definire a personalității, în general, și a personalității profesorului, în special, se lovește de relativismul cuvintelor, de incapacitatea lor de a surprinde în profunzime trăsăturile psiho-fizice ale ființei umane. Dicționarele se rezumă la enunțuri lapidare²¹⁶, iar manualele, preluând în general definițiile din dicționare, oferă în completare mai mult un material descriptiv al celor trei categorii de calități amintite, decât o analiză a componentelor personalității. De aceea, nu vom insista pe definiții, ci pe câteva dintre calitățile minime fără de care nu poate fi concepută vorbirea despre această noțiune.

Astfel, *din punct de vedere intelectual*, un profesor de religie trebuie să posede o bună cultură generală, dublată de cultură specială teologică. De asemenea, să aibă, între altele, *inteligență vie, imaginație creatoare, memorie durabilă și fidelă*. El trebuie să fie un autentic specialist în materia pe care o predă, având, totodată, și cunoștințe psiho-pedagogice solide, care să-i permită o comunicare optimă cu elevii. De aceea, suntem total împotriva profesorilor improvizați, specializați în desen, muzică, sport etc., care, pentru a-și "completa" norma didactică iau și câteva ore de religie...

În același context al calităților intelectuale, profesorul de religie trebuie să fie un cititor pasionat al literaturii teologice, dar și al cărților din domeniile ajutătoare. Cu deosebire, trebuie să fie un bun cunoscător al Sfintei Scripturi, deodată cu studierea, fie și parțială, a operelor Sfinților Părinți. El nu este un simplu transmițător de cunoștințe, ci un *propovăduitor*, iar una dintre notele esențiale ale personalității propovăduitorului creștin, din punct de vedere intelectual, este *cunoașterea Sfintei Scripturi și a scrierilor Sfinților Părinți*. Se știe că faima sfântului Ioan Gură de Aur consta tocmai în cunoașterea amănunțită a Sfintei

---

²¹⁶ DEX-ul, spre exemplu, propune următoarele explicații: *Personalitate*: 1. Ceea ce este propriu unei persoane și o distinge ca individualitate; ansamblu de trăsături morale sau intelectuale prin care se remarcă o persoană. 2. Persoană care are însușiri deosebite într-un anumit domeniu de activitate....

Scripturi și utilizarea ei cu dexteritate în activitatea învățătoarească. El însuși atrage atenția că “necunoașterea Sfintei Scripturi este pricina tuturor relelor”²¹⁷, iar cu alt prilej afirmă: “Cunoașterea Scripturilor întărește duhul, curăță conștiința, smulge patimile înrobitoare, seamănă virtutea, ne ridică deasupra săgeților diavolului, ne face să locuim aproape de cer, eliberează sufletul de legăturile trupului, dându-i aripi ușoare și face să intre în sufletul cititorilor tot ceea ce s-a putut spune vreodată mai bine”²¹⁸. Sfântul Ambrozie, la rândul său, era foarte supărat că preoții și dascălii din vremea sa neglijau citirea Scripturii: “De ce nu vă dedicați timpul liber citirii Scripturii? Voi nu mai vorbiți cu Hristos? Nu-L mai vizitați, nu-L mai ascultați?...”²¹⁹.

Pasionat cititor al Scripturii, profesorul de religie se va îngriji, deopotrivă, să-și completeze mereu biblioteca personală cu tot ceea ce-i este util în demersul său catehetic, fiind la curent, totodată, cu procesul de elaborare al programelor analitice, pentru a face, la nevoie, sugestii de îmbunătățire a lor.

Un "cuvânt de ordine" al profesorului de religie, intelectual autentic, trebuie să fie *fermitatea*. Cu sine însuși, cu materia pe care o predă, cu elevii. Fermitate care nu exclude, desigur, bunătatea și căldura sufletească, dar care inspiră disciplină, încredere și, mai ales, face ca ora de religie să fie respectată.

Din punctul de vedere al calităților morale, nominalizăm: *credință puternică, iubire nețărmurită, smerenie, discreție*²²⁰, *discernământ și bun simț*. În

---

²¹⁷ Omilia IX-a la Coloseni, P.G. LXII, 361.

²¹⁸ Omilia X-a, P.G. LXIII, 485.

²¹⁹ *De officiis ministrorum*, I, 20,28, P.L. XVI, 50 A.

²²⁰ *Discreția* este o manifestare superioară a smereniei. *Discret* nu înseamnă doar a ști să păstrezi secretele ce ți se încredințează, ci și a te manifesta cât mai simplu, natural, cuviincios, măsurat, sobru, cumpătat ș.a. Profesorul discret este cel care se ferește de orice excentrism, în idei, voce, gesturi. *Face totul ca și cum n-ar face el nimic*. Vezi *Dicționarul analogic și de sinonime al limbii române*, Edit. Științifică și enciclopedică, București, 1978, p. 176, § 368. Ca adjectiv, “*discret*” este menționat în aceeași familie de cuvinte cu: *modest, simplu, natural, firesc, sobru, măsurat, cumpătat, chibzuit, moderat, ponderat, cuviincios, cuvios (!), decent, politicos, respectuos, plecat*.

Iar ca atitudine înțeleaptă și bine plăcută lui Dumnezeu, este revelator, de asemenea, îndemnul Sf. Ap. Pavel adresat corintenilor: “Și aceasta v-o spun fraților: că vremea s-a scurtat de acum, așa încât cei ce au

legătură cu fiecare trebuie, desigur, să fim atenți la nuanțele specifice, dar sunt strâns legate între ele, cu mii de fire nevăzute. De aceea, dacă lipsește una, celelalte sunt inoperante. Întâi de toate, profesorul de religie trebuie să aibă conștiința că nu predă o lecție oarecare, ci un *crez*, anume: drept, curat, deplin și neștirbit al adevărului, al mântuirii: *crezul ortodox*²²¹. Astfel, credința neabătută, unită cu celelalte virtuți pomenite, vor confirma vocația autentică și mărturia lui de catehet. Căci profesorul de vocație este, de fapt, un *martor* și *mărturisitor* al Învățătorului Suprem, Iisus Hristos și al Evangheliei Sale. Profesorul nu învață în nume personal, ci *în numele lui Hristos*. Apelând iarăși la sensuri etimologice, vom observa că latinescul *professor-oris* înseamnă, ca prim înțeles, *martor*, căci *pro + for, fari*, de unde provine, se traduc prin a spune ceva înaintea cuiva, *a depune mărturie*²²². Înaintea cunoștințelor în sine, așadar, prin viața lui morală profesorul de religie depune mărturie bună despre învățătura pe care o predă. În acest sens, pomenim aici cuvintele avertisment, atât de inspirate, ale fericitului Augustin: “Viața ta să-ți fie oratoria ta!”²²³.

Am nominalizat între calitățile morale și "bunul-simț", pentru că o considerăm o dimensiune definitorie a profesorului de religie. Cine are bun simț se va prezenta întotdeauna pregătit, va fi apropiat de elevi, va ști să și asculte, nu numai să vorbească, va fi punctual atât la sosire, cât și la plecare, va fi obiectiv la note²²⁴ și, mai ales, se va strădui permanent să păstreze echilibrul - atât de greu de aflat uneori - între exigență și îngăduință, asprime și bunătate, sobrietate și atitudine jovială etc. etc.

---

femei să fie **ca și cum n-ar avea**; cei ce plâng **ca și cum n-ar plânge**; cei ce se bucură **ca și cum nu s-ar bucura...**" (I Cor. VII, 29-30). Adică să facă totul ca și cum n-ar face, *discret*!

²²¹ Pr. prof. dr. C. GALERIU, *Elemente pentru cursul de Metodică*, f. a., "Cursul nr. 3", p. 12.

²²² Vezi G. GUȚU, *dicț. cit.*

²²³ "Sit eius quasi copia dicendi, forma vivendi!", *De doctrina christiana*, P.L., XXXIV, 4, 61.

²²⁴ Merită a fi reținut, la acest punct, sfatul unui profesor cu experiență: *la notare mai bine să greșești în favoarea elevului, decât în defavoarea lui.*

Cu privire la calitățile fizice menționăm că profesorului i se cer: *un trup sănătos, fără defecte izbitoare; voce plăcută, curată, sonoră; fața prietenoasă, atrăgătoare; ținută vestimentară curată și lipsită de excentrisme*. Ordinea sau dezordinea externă a unui om, o reflectă, desigur, pe cea interioară. Este de prisos să insistăm că profesorul de religie reprezintă Biserica nu numai prin cultura teologică și viața morală, ci și prin înfățișare, îmbrăcăminte, gestică, mimică ș. a. Căci copiii percep frumusețea religiei și prin frumusețea acestor elemente. Iar acolo unde frumusețea fizică este mai puțin prezentă, totuși, ea poate fi suplinită, fără mare efort, de bunătate sufletească, îmbrăcăminte decentă, simplitate în manifestări etc. Simion Mehedinți notează, bunăoară, despre Socrate și Pestalozzi: "Erau foarte departe de canonul frumuseții plastice, dar amândoi erau simpatici prin bunătatea și lumina privirii lor"²²⁵.

Cu toate că preocuparea pentru ținuta exterioară nu trebuie exagerată în vreun fel (*"exagerate" trebuie să fie grija pentru pregătirea intelectuală și viața morală!*), profesorul de religie nu poate să apară oricum în fața elevilor săi. Este de dorit, astfel, ca bărbații să fie îmbrăcați în costum decent (nu blugi, nu culori stridente), iar femeile, de asemenea, în haine care să impună respect, nu care să provoace ilaritate (pantaloni, fuste scurte, bluze decoltate etc.). Rezumativ, profesorul de religie să fie îmbrăcat la ore la fel ca pentru biserică, ca pentru Sfânta Împărtășanie. Căci catedra orei de religie trebuie să fie pentru el un altar sfânt, nu o tribună oarecare, sau tezghea de bufet.

*

Ca sinteză la cele prezentate până aici, invocăm pledoaria marelui pedagog român Simion Mehedinți, potrivit căruia numele autentic al celui chemat să predea cunoștințe copiilor este cel de **educator**. În "Trilogia Școlii", Mehedinți descrie

---

²²⁵ Simion MEHEDINȚI, *Scrieri despre educație și învățământ. Antologie*, Editura Academiei Române, Îngrijitor de ediție, Dumitru MUSTER, București, 1992, p. 224.

detaliat cele trei trepte ale dascălului: *belferul*, *profesorul* și *educatorul*²²⁶. Astfel, primul este numit "vătaf peste copii", al doilea "slujbaş al școlii", iar al treilea "părintele tineretului". De numele celui dintâi se leagă metode și atitudini total nepedagogice, primitive, între care bătaia, limbajul violent, jignirile, siluirea pentru memorizare absurdă (*toceala*), care duc, de fapt, la reprimarea personalității copilului. "Profesorul" este o treaptă superioară "belferului", dar nu eficientă în totalitate: predă și ascultă respectând metodologia, dar neimplicându-se afectiv. Este insul rece, care-și face "datoria", căruia nu i se poate reproșa nimic oficial, dar care nu convinge. În final, rezultatele slabe nu sunt departe de cele ale "belferului". **Educatorul**, în schimb, este chipul pedagogului ideal, *părintele tineretului*, pentru că armonizează în ființa sa însușirile esențiale, sub cele trei aspecte: intelectual, moral și fizic. Educatorul este, de fapt, personalitatea care se inspiră fără întrerupere din personalitatea Celui mai mare Educator al omenirii, Iisus Hristos, despre Care Simion Mehedinți mărturisește: "Așadar nu poate fi vorba nici de exagerare nici de ipocrizie, când afirmăm că Iisus a fost cel dintâi și cel mai mare educator al omenirii și adevăratul mântuitor al copiilor"²²⁷. Descriind detaliat caracteristicile personalității educatorului, Mehedinți enumeră apoi câteva dintre însușirile acestuia: *iubire de părinte, darul de a pătrunde în sufletul învățăcelilor, știința de a se face plăcut, optimismul, tăria de caracter*²²⁸. Spre finalul paragrafului nominalizează și câteva trăsături negative, care exclud irevocabil pe cineva din rândurile educatorilor: *lipsa iubirii (disprețul față de elevi), ambiția, vanitatea (egoismul) și falsitatea (minciuna)*²²⁹.

Încheiem acest subcapitol concluzionând că profesorul de religie trebuie să fie un educator autentic, un părinte pentru copii, gata oricând de jertfele cerute într-

---

²²⁶ *Ibidem*, p. 189 ș. u.

²²⁷ *Ibidem*, p. 216.

²²⁸ *Ibidem*, p. 222-226.

²²⁹ *Ibidem*, p. 227-228.

o astfel de misiune. Chiar dacă statutul orei și al celui care o predă este încă nedefinitivat în planul legislativ, în conștiința elevilor și părinților evlavioși profesorul de religie are o răspundere asemănătoare cu a preotului, de slujirea căruia depinde împlinirea celor mai nobile idealuri, în final, mântuirea sufletului. În acest context al responsabilității uriașe, rămân pilduitoare cuvintele unui alt mare savant creștin român: "Când semenii tăi te urcă în vârful piramidei, trebuie să arzi tot sufletul tău pentru a rămâne acolo, nu pentru tine, că tu ești om trecător, dar pentru oameni, pentru idealul lor, pe care tu nu trebuie să-l lași să decadă, pentru sublimul pe care trebuie să-l faci să înflorească în inima contemporanilor tăi, chiar dacă ar fi să-l crești cu sângele vieții tale..."²³⁰.

Educatorul orei de religie ideal ar fi, fără îndoială, preotul-profesor. Așadar, nu cu simplă pregătire de preot, ci și posesorul cunoștințelor psiho-pedagogice, stăpânind, astfel, metodologia procesului de învățământ. Întrucât, în practică, majoritatea profesorilor de religie sunt de genul feminin (și nu vedem nimic rău în aceasta!), nu ne rămâne decât să le îndemnăm pe distinsele profesoare să încerce a imita la clasă atitudinile preotului autentic. Pentru reușită vor avea nevoie, desigur, de un îndrumător-duhovnic, nu doar ca orice bun creștin, ci pentru a se sfătui în permanență cu el în această nobilă și unică misiune, aceea de a forma caractere creștine.

f. ELEVUL. Chiar dacă nu vom insista prea mult în descrierea elevului, ca factor esențial al educației religioase, pentru a nu prelungi peste măsură prelegerea de față, suntem datori măcar cu aceste precizări:

- elevii nu sunt doar niște receptori pasivi ai cunoștințelor, nici doar točilari și emițători mecanici, care trebuie să reproducă docili cele predate, ci sunt *factori*

---

²³⁰ Vasile PÂRVAN, *Scrieri*, București, 1981, p. 379.

esențiali ai educației, parteneri de dialog, suflete capabile să gândească și să creeze;

- până la o anumită vârstă nu li se poate cere decât o responsabilitate parțială pentru conștientizarea importanței orei de religie. De cele mai multe ori, receptivitatea sau nereceptivitatea lor reflectă mediul religios sau nereligios de acasă, copiii fiind, astfel, o oglindă a familiei din care provin. Profesorul de religie trebuie să realizeze, astfel, mai mult decât oricare dintre profesori, că, în general, copiii sunt curați la suflet și că unele însușiri negative nu sunt proprii ființei lor, ci amprentele mediului negativ de acasă. Bine a spus Simion Mehedinți că ***nu există copil rău, ci numai copil în care nu ai descoperit încă partea cea bună***²³¹;
- elevii trebuie socotiți prieteni, demni de cel mai înalt respect, nu subalterni obligați să suporte orice cuvânt, capriciu, sau atitudine;
- la rândul lor, elevii trebuie să fie receptivi, ascultători față de profesori, ca față de proprii părinți, îmbrăcați decent, cuviincioși în vorbire și atitudini, demni în exprimarea eventualelor nemulțumiri. Nu să vorbească necontrolat, ca "din turmă", sabotând ora, refuzând învățătura și nelăsând nici pe alții să învețe. Parabola Semănătorului se aplică și aici: nu-i întotdeauna vina celui care seamănă, că recolta va fi slabă (sau nu va fi deloc!), dacă pământul este pietros sau plin de spini...
- elevul trebuie să conștientizeze (nu înaintea profesorului, desigur, dar o dată cu el) că orice învățătură bună are menirea să-l ridice, să-l înalțe spre demnitatea de om deplin, să ajungă la "starea bărbatului desăvârșit", potrivit cuvintelor inspirate ale Sfântului Apostol Pavel (Efeseni, 4, 13). Căci însuși cuvântul "elev", intrat în vocabularul nostru prin filieră franceză (*élève* = elev, *élever* = a

---

²³¹ *Op. cit.*, p. 154.

ridica), provine din latinescul "elevare", care înseamnă *a ridica de la pământ, a înălța dintr-o stare...*²³². Altfel spus, învățătura, mai ales cea creștină, are menirea de a-l ridica pe copil din starea biologică, vegetativă, la demnitatea omului chemat spre desăvârșire.

Elevii sunt datori, în concluzie, să răspundă cu respect, bună cuviință, recunoștință și conștiinciozitate, mâinii întinse din partea educatorului, ofertă a dragostei și responsabilității, pentru plinirea lui ca om, nu mai puțin pentru prezentul și viitorul neamului din care fac parte.

*   *

*

În loc de concluzii, la sfârșitul acestui studiu mărturisim convingerea că reușita educației religioase a copilului constă în conlucrarea armonioasă a tuturor factorilor umani, descriși mai sus, cu Factorul Suprem, Dumnezeu. Copilul se va dezvolta normal și va deveni un caracter creștin, dacă îl va întâlni cu adevărat pe Dumnezeu, nu numai în Biserică, ci și în familie și în școală. Mai adânc, copilul Îl va descoperi pe Dumnezeu în tainele lui sufletești, dacă Îl va simți prezent mai întâi în inimile educatorilor săi: părinți, preoți, profesori de religie ș. a. Crescut și maturizat cu această descoperire, va depinde apoi numai de voința proprie pentru a-și păstra curat caracterul moral-creștin, la zidirea căruia educatorii conștiincioși au ostenit cu atâta dăruire.

VIII. MIJLOACE PRACTICE DE CATEHIZARE ÎN BISERICĂ. CÂTEVA CONSTATĂRI ȘI PROPUNERI.

---

²³² G. GUȚU, *dict. cit.*

Preliminarii. Experiența noastră pastorală, fie cât de modestă, ne arată că este mare nevoie de catehizare pentru toate vârstele de credincioși, mai ales cu privire la cunoașterea și aprofundarea doctrinei ortodoxe. Avem în vedere, desigur, luminarea credinței în punctele ei principale, deodată cu explicarea simbolurilor cultului divin, public și particular, pentru o participare mai activă la săvârșirea lui. În cele ce urmează, vom prezenta câteva mijloace practice, la îndemâna oricărui preot, fie de la oraș, fie din mediul rural, cu mențiunea că prezentarea noastră se bazează în exclusivitate pe ceea ce noi am experimentat în cele aproape două decenii de slujire preotească, mai întâi la țară, apoi la oraș. Diferențele "metodologice", vom vedea, nu sunt foarte mari, doar exigențele unor credincioși din mediul urban mai sporite, desigur.

Înainte de a face propunerile propriu-zise, trebuie să creionăm câteva constatări făcute de noi pe parcursul anilor de activitate pastorală. Amintim mai întâi faptul că, din diverse motive, creștinii noștri acordă, în general, puțin timp preocupărilor religioase. Cei mai mulți se limitează la frecventarea bisericii (în această categorie intrând așa-numiții "creștini de duminică"), frecventare mai mult sau mai puțin consecventă. Ocupațiile de tot felul ale credincioșilor noștri, grija zilei de mâine, greutățile tranziției etc., pe de o parte, iar pe de alta insuficienta atenție față de cele duhovnicești, ne determină să constatăm cu tristețe că mulți dintre ei nu au o credință luminată. Chiar după evenimentele din decembrie 1989, când nimănui nu i s-au mai impus restricții pe motive religioase, când librăriile și tarabele au fost din ce în ce mai pline de cărți de spiritualitate, nu putem afirma că s-a progresat simțitor în aprofundarea credinței ortodoxe. Există, desigur, excepții. În fiecare parohie, știm, sunt creștini îmbunătățiți sub acest aspect, dar numărul lor nu credem că este prea mare. Sunt puțini cei care au citit integral Sfânta Scriptură, spre exemplu, iar marea majoritate nu cunoaște, măcar în linii mari, înțelesurile Sf. Liturghii, ca să nu mai vorbim despre al celorlalte slujbe. În aceste condiții nu este

de mirare că superstițiile de tot felul proliferază în voie, iar fenomenele "parapsihologice", apărute în ultima vreme la noi (*radiestezia, bioenergia, cristaloterapia, practicile yoga etc.*) câștigă tot mai mulți aderenți.

Trebuie să luăm seama bine la faptul că mulți dintre creștinii noștri sunt victimele superstițiilor, ale sectelor mai vechi și mai noi, ale fenomenelor așa-zis parapsihologice, datorită ignoranței în materie de credință, ignoranță explicabilă pe de o parte prin lipsa personală de preocupări, pe de alta prin lipsa unei catehizări sistematice din partea slujitorilor Bisericii. Sunt mulți creștini care doresc să afle mai mult decât li se oferă în predica duminicală, de multe ori și aceasta lipsită de consistență și puterea convingerii. Aceiași creștini, preocupați în problemele de credință, citesc acasă cărți duhovnicești, dar atunci când nu înțeleg ceva nu găsesc întotdeauna sollicitudinea cuvenită din partea preotului pentru a li se explica cele neînțelese. Și după câteva astfel de "eșecuri", coroborate și cu alte nemulțumiri la adresa preotului, justificate sau nu, credinciosul va apela, în mod inevitabil, la "ajutor" eterodox.

Pentru a preîntâmpina acest fenomen, este necesară o reconsiderare a preocupărilor slujirii învățătoarești, fără a fi neglijate, desigur, celelalte două dimensiuni, sfințitoare și pastorală. Ne dăm seama că mijloacele de catehizare actuală pe care le vom prezenta mai jos nu reprezintă o noutate în slujirea pastoral-misionară (*cunoaștem un număr apreciabil de preoți care le utilizează*), dar pledăm pentru intensificarea și generalizarea lor, adaptate, desigur, la situațiile specifice, locale. Se înțelege că aceste mijloace nu sunt singurele care pot contribui la luminarea credinței, dar experiența ne-a arătat că cele pe care le vom prezenta s-au dovedit foarte eficiente²³³. Iată, așadar, câteva dintre ele: ***cateheza de la slujbele***

---

²³³ Nu vom neglija, desigur, mijloacele recomandate de manuale, mai vechi și mai noi, cum sunt cele de *Catehetică* și de *Metodica predării religiei*. Exemple: *Catehetica* pentru Institutele Teologice (autor: Pr. prof. dr. Dumitru Călugăr, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 1976), prezintă următoarele "Mijloace în educația religioasă": *rugăciunea, meditația religioasă, deprinderile morale,*

din zilele de rând, dialogul săptămânal, biblioteca parohială și publicațiile parohiale.

1. CATEHEZA. În fiecare parohie, în afară de duminici și sărbători, se oficiază slujbe în zilele de rând, în cele mai multe cazuri miercurea, vinerea și sâmbătă seara. De obicei se săvârșesc acatiste, diverse sfînțiri (ale apei, icoanelor etc.), Taina Sf. Maslu, și vecernii, slujbe la care se poate adăuga, la sfârșit, o scurtă cateheză, care, dacă este bine întocmită și susținută cu convingere, va aduce multă lumină și bucurie în sufletele ascultătorilor și va atrage un număr tot mai mare de credincioși. Majoritatea vin, desigur, pentru slujba în sine, dar există un număr dintre ei, în special intelectuali, care vin numai dacă știu că se rostește și un cuvânt de învățătură, mai ales acolo unde cuvântul este axat pe explicarea doctrinei și a cultului, însoțit de permanente actualizări. Astfel de creștini chiar ne mărturisesc uneori că în alte părți slujbele sunt mai bogate, dar, spun dânsii "prefer să vin la această biserică pentru că aici mi se explică mereu câte ceva..."

Menționăm din capul locului că o astfel de cateheză nu trebuie să depășească "timpul psihologic". Se recomandă, în principiu, să fie cât se poate de scurtă, pentru a nu avea efectul contrar celui scontat. În general, să nu se depășească 10 minute. Este foarte importantă, așadar, încadrarea în ceea ce numim "timp psihologic", adică o adaptare la condițiile concrete. Uneori și 5 minute este mult: dacă slujba a fost mai lungă, dacă este foarte cald, sau foarte frig, dacă tema (sau modul de abordare al ei) nu declanșează interesul ascultătorilor etc. Alteori, când simțim că credincioșii sunt predispuși la explicații mai detaliate, "timpul psihologic" se poate prelungi, în directă proporționalitate cu interesul sesizat. Se impune, astfel, o

---

cultul divin , Sfintele Taine etc. (p. 105-117); Educația religioasă. Repere teoretice și metodice (un tratat universitar de "Metodică", autor: Constantin Cucoș, Editura "Polirom", Iași, 1999), sub titlul Forme de realizare a educației religioase, enumeră: exemplul,. instrucția religioasă, activitățile educative, rugăciunea individuală, cântecele religioase, ceremonialul religios, predica și conferința cu subiect religios, literatura și arta cu subiecte religioase etc. (Cap. 6, § 9, p. 281-282)).

întreită adaptare: *la auditoriu, la conținutul catehezei și la persoana însăși a vorbitorului*. **La auditoriu**, cunoscându-le capacitatea de înțelegere, măsura dorinței de cunoaștere și, totodată, limitele răbdării; **la conținutul catehezei**, adică proporțional cu gradul de dificultate al subiectului respectiv; **la persoana noastră înșine**, ca învățători, cunoscându-ne propriile puteri, cunoștințe, limite, dexteritate în exprimare, nivelul experienței etc.

Auditoriul catehezelor din biserică este întotdeauna variat, alcătuit din credincioși de vârste și preocupări diferite. Acest fapt impune un nivel mediu de expunere al învățăturilor, preferabil într-un limbaj cât se poate de simplu.

Conținutul catehezelor se va orienta după trebuințele sufletești ale credincioșilor din parohia respectivă, pe care fiecare preot le cunoaște, măcar în linii mari. Tematica se fixează la libera opțiune a preotului, îngrijindu-se, totuși, să aibă în vedere cu prioritate: principalele subiecte ale doctrinei ortodoxe, semnificația (simbolismul) actelor de cult, punctele de credință interpretate greșit de către protestanți, neoprotestanți (în care includem și mișcările harismatice, fenomenele paranormale etc., apărute recent).

Pentru prima categorie sugerăm următoarele subiecte:

- dogma Sfintei Treimi (cateheze despre Sfânta Treime, în general, și despre fiecare persoană a Sfintei Treimi, în particular);
- Revelația dumnezeiască;
- Sfânta Scriptură;
- Sfânta Tradiție;
- crearea lumii văzute și nevăzute;
- providență;
- înviere;
- mântuire;
- judecată;

- virtutea și păcatul;
- post și rugăciune;
- poruncile dumnezeiești și poruncile Bisericii;

*

Din categoria catehezelor liturgice, exemplificăm:

- simbolismul Sfintei Liturghii (aprox. trei cateheze succesive);
- simbolismul Vecerniei;
- simbolismul Utreniei;
- simbolismul Sfintelor taine;
- simbolismul Ierurgiilor.

*

Dintre subiectele controversate interconfesional, propunem:

- Sfânta Tradiție;
- Sfintele Taine (o cateheză generală + câte una pentru fiecare, separat);
- cultul Maicii Domnului;
- Sfânta Biserică;
- cultul Sfinților;
- cultul Sfintelor Moaște;
- cultul Sfintei Cruci;
- harul divin;

La acestea se adaugă subiecte impuse în vremurile actuale: *radiestezia, bioenergia, bioterapia, cristaloterapia* și problemele de "bioetică" (*clonarea, fecundarea in vitro, eutanasia, etc.*).

Sucesiunea subiectelor va avea, desigur, o anumită logică pe parcursul unui an liturgic, fiind grupate pe categorii, sau sub forma unor cicluri care, periodic (la 2-3 ani) se pot repeta și împrospăta, desigur, cu elemente noi. În afară de temele enumerate mai sus, preotul poate aborda catehizarea și sub forma unor mici

cuvântări conjuncturale (scurte *pareneze*, de exemplu). Bunăoară, după o slujba unui acatist, poate face comentariul unui icos sau al unui condac, extrăgând anumite învățături religios-morale; după slujba Sf. Maslu, se poate explica, pe rând, mesajul principal al pericopelor evanghelice și apostolice, se poate aborda importanța tămăduirii sufletești ca mijloc pentru facilitarea vindecării trupesti etc.; după slujba vecerniilor se pot spune câteva cuvinte despre viața sfântului pomenit, chiar dacă nu este dintre sfinții mari, actualizându-se acele virtuți care se cer imitate astăzi ș. a.

Ca o *concluzie* la acest prim paragraf subliniem marea importanță a unei cateheze, fie cât de scurtă, la orice fel de slujbă de peste săptămână. Notăm, de asemenea, că la aceste cateheze se poate declanșa și un mic dialog, cu toate că timpul este foarte limitat. Cei prezenți pot fi invitați, totuși, să pună o întrebare, două, la care preotul va răspunde scurt, cu promisiunea (dacă întrebarea necesită un răspuns mai amplu, sau este din afara subiectului) că problema legată de acea întrebare va fi reluată într-o cateheză ulterioară.

2. DIALOGUL SĂPTĂMÂNAL. Întrucât la o cateheză programată după o slujbă nu se poate desfășura un dialog întotdeauna eficient, este nevoie ca cel puțin o dată pe săptămână să aibă loc o întâlnire specială, prestabilită în acest scop. Pentru că un astfel de dialog se desfășoară în biserică, este bine ca el să fie precedat de o slujbă, care să nu depășească, însă, o oră. Noi am experimentat, practic, următorul procedeu: am organizat dialogul în fiecare miercuri seara, la orele 18.30. Între orele 17.30 - 18.30 săvârșim următoarele slujbe, prin rotație (o dată pe lună): sfințirea apei (agheasma mică) - în prima miercuri din lună, două vecernii mici - în miercurile de mijloc, sfințirea icoanelor - în ultima miercuri. Facem miruitul, iar apoi, cu cei care doresc să rămână la dialog ne așezăm în jurul unei mese și stăm de vorbă. *Nu mai mult, însă, de o oră!* Este foarte important acest aspect: participanții

știu că, după slujbă, mai sunt reținuți *doar o singură oră*, atât cât este programat, nu mai mult, pentru a li se permite să plece la timpul știut, fapt de mare importanță psihologică dar și fizică, mai ales pentru cei care locuiesc departe. La sfârșit se face o mică rugăciune (de obicei, *Cuvine-se cu adevărat*), iar cu cei doritori de a pune întrebări suplimentare se mai rămâne, atât cât este nevoie.

Desigur, dialogul propriu-zis se poate desfășura și fără o anumită tematică, lăsând pe cei prezenți să pună ad-hoc întrebările ce-i frământă, iar preotul să răspundă pe rând la ele. Din experiența noastră, însă, am constatat că întâlnirea pentru dialog este mult mai eficientă dacă există o tematică prestabilită. Iată, bunăoară, cum se pot organiza lucrurile:

- se programează citirea sistematică Bibliei. Este recomandabil, în acest sens, a se începe cu Noul Testament. De ce? Pentru că Vechiul Testament este mai greu de parcurs pentru începători. Există multe locuri care pot crea dificultăți și poticniri, iar cititorii cu mai puțină răbdare se pot demoraliza repede, existând, astfel, riscul abandonării. De aceea vom face mai întâi lectură și studiu asupra Noului Testament, după care - întăriți cu învățăturile Mântuitorului Iisus Hristos și ale Sfinților Apostoli - vom parcurge cu mai mare eficiență paginile Vechiului Testament. Practic, se iau de fiecare dată pentru lectură câte 10 capitole, care se citesc cu atenție acasă de către fiecare participant, "cu creionul în mână" - cum se spune, iar în săptămâna următoare se comentează cele citite, credincioșii pun întrebări, sau li se pun întrebări, preotul răspunde, explică, iar cu timpul răspunsurile și explicațiile vor veni chiar din partea lor, mai ales a unora cu preocupări mai intense. După aceea se iau ca temă

alte 10 capitole ș. a. m. d.²³⁴ După câteva întâlniri, preotul poate îndemna pe cei prezenți să se ofere pentru a prezenta ora următoare un rezumat al celor citite, cu scurte comentarii, după caz, iar preotul va fi, astfel, un "moderator" care va interveni doar atunci când se impune. Acesta este, de fapt, idealul: participanții să fie singuri în stare să interpreteze d. p. v. ortodox textele biblice, pentru ca în eventuale confruntări cu sectarii să nu fie puși în inferioritate;

- o altă fază a dialogului presupune lecturarea *Catehismului*, de preferință a unuia mai bogat, ca de pildă cel cu întrebări și răspunsuri²³⁵, pentru ca credincioșii să fie familiarizați cu principalele puncte ale doctrinei ortodoxe. Și din Catehism se pot da "teme pentru acasă", măcar unui număr restrâns de participanți, cei care au în bibliotecă această carte, desigur. Ideea este ca credincioșii să fie cooptați în procesul de catehizare, să pregătească lecții, să le expună, să răspundă ei înșiși măcar la întrebările mai ușoare etc.
- în etapa următoare se poate trece la parcurgerea unui manual de *Dogmatică*, pentru început de nivel mediu²³⁶, fapt care permite aprofundarea și fixarea cunoștințelor de Catehism.
- între alte obiective ale dialogului trebuie să mai figureze: anumite capitole din *Istoria Bisericească Universală* și românească, pentru contextualizarea cunoștințelor biblice și dogmatice; teme liturgice cu explicarea simbolismelor slujbelor principale; teme misionare, cu

---

²³⁴ Acolo unde credincioși sunt mai puțin dispuși să ia "teme pentru acasă", se poate recurge la citirea în biserică, în timpul dialogului, chiar dacă se va înainta mai greu cu parcurgerea Bibliei. Câștigul este că ascultă toți, pe când acasă nu toți își fac "temele..."

²³⁵ De exemplu, *Învățătura de credință ortodoxă*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1952, 481 p, care, sub forme ușor prescurtate, a fost reeditat după 1990.

²³⁶ Dintre manualele recente, cel mai practic ni se pare al pr. lect. George Remete, *Dogmatica Ortodoxă*, Editura Episcopiei Ortodoxe Alba - Iulia, 1996, 370 p. Se prezintă într-o formă modernă, într-un limbaj limpede, cu bibliografie la zi.

dezbaterea acelor învățături controversate cu sectarii (teme care se pot face și în paralel cu dezbaterea "lecțiilor" dogmatice); alte subiecte cerute de contextul religios, cultural, social, chiar economic și politic, în măsura în care acestea implică educația religioasă, morală și civică.

Pentru a se elimina pericolul rutinei, al plictiselii și al saturației, ora de "dialog biblic" se va structura astfel : 1. *rugăciunea (Împărate ceresc, Tatăl nostru, sau altceva potrivit), după care toți cei prezenți iau loc*; 2. *Preotul face o mică introducere, aprox. 5 minute, reamintind celor prezenți ce s-a discutat ora trecută, sau făcând un scurt comentariu asupra unor evenimente religioase majore petrecute în acea săptămână, în țară sau străinătate*; 3. *Credinciosul rânduit prezintă "tema", în aprox. 15 minute*; 4. *Cei de față pun întrebări, la care încearcă să răspundă mai întâi cel care a pregătit tema, sau altcineva dintre participanți, iar acolo unde ei se poticnesc intervine preotul*; 5. *Ultimul sfert de oră al întâlnirii este bine să fie rezervat întrebărilor de ordin general, pe teme religioase, fără a se exclude, însă, mici dezbateri pe teme culturale, sociale, economice, chiar politice (când ele se interferează cu problemele religioase)*; 6. *În ultimele 2-3 minute ale orei se fixează tema și prezentatorul ei pentru data viitoare*; 7. *Se face o rugăciune de încheiere sau se cântă ceva.*

Se poate întâmpla uneori ca participanții să se lase absorbiți cu totul în anumite discuții, astfel că - pe nesimțite - să se depășească 60 de minute. Acest fapt va fi, însă, o excepție. Este bine ca regula să fie păstrată, iar preotul să vegheze asupra acestui aspect, repetăm, *foarte important din punct de vedere psihologic*. Din când în când este bine ca la aceste dialoguri să invităm câte o personalitate din afara parohiei (un profesor de teologie, un duhovnic mai îmbunătățit, chiar un laic - specialist într-o problemă care-i interesează pe enoriași) pentru ca dialogul să arate, astfel, deschidere față de experiențele altora. Anumite teme discutate la acest dialog

pot fi prezentate în sinteză în paginile Buletinului parohial, despre care vom vorbi mai jos.

3. BIBLIOTECA PAROHIALĂ. În vremurile noastre nu se mai poate concepe catehizare fără o lectură minimă din partea credincioșilor noștri, nu numai în mediul urban, ci și în cel rural. Este adevărat că la oraș credincioșii au condiții mai prielnice în acest scop, dar și creștinii de la sate trebuie să citească măcar *Sfânta Scriptură*, dacă nu și alte cărți de căpătâi ale creștinului, ca de pildă *Catehismul*, *Viețile Sfinților* etc. Desigur, întotdeauna și-n tot locul au fost preoți care s-au străduit să faciliteze procurarea cărților pentru creștinii iubitori de lecturi evlavioase, așa încât nu prezentăm acest aspect ca pe o noutate. Atenția spre care trebuie să ne concentrăm astăzi cu mai mare sollicitudine este legată de faptul că s-au înmulțit într-un chip fără precedent cărțile eterodoxe, pe care sectarii le împart gratuit, peste tot: pe stradă, în parcuri, în piețe, în cutiile poștale etc. Astfel, dacă nu-i vom ajuta noi pe creștinii noștri să citească literatură ortodoxă, o vor citi numai pe cea sectară și, neavând termeni de comparație, vor risca să ia de bună învățătura greșită. Cum mulți dintre creștinii noștri nu au posibilități să cumpere cărți ortodoxe, soluția salvatoare este înființarea de mici biblioteci parohiale, care să funcționeze cu scopul de a *împrumuta* cărțile solicitate. Spuneam mai sus că acest procedeu nu poate avea pretenția a fi nou. *Noutatea pe care o susținem este că biblioteca trebuie să fie amenajată în Sf. Lăcaș, pentru a fi la îndemâna tuturor.* Pentru alte detalii, recomandăm a se citi interviul pe această temă publicat în anul 1994²³⁷, interviu al cărui conținut este în mare măsură valabil și astăzi. Acum, la 7 ani de la publicarea acelui material, confirmăm toate cele spuse atunci. În plus, mărturisim faptul că sollicitudinea creștinilor față de inițiativa noastră a fost foarte

---

²³⁷ Este vorba, de fapt, despre un material în legătură cu amenajarea bibliotecii cu împrumut în interiorul bisericii Sf. Ilie Gorgani, publicat în "Vestitorul Ortodoxiei" din 15 mai 1994, p. 2.

mare, atât în ceea ce privește împrumutarea cărților, cât și cu privire la donațiile făcute pentru a ne sprijini, în cărți și în bani. Practic, suntem în situația de a suplimenta rafturile celor trei corpuri de bibliotecă, pentru ca toate cărțile să fie expuse la vedere²³⁸. Se înțelege, credem, că biblioteca ne-a fost un sprijin direct și permanent pentru dialogul de miercuri seara, atât prin sporirea cunoștințelor teologice, cât și ca bază de discuții asupra unor cărți, autori, teme etc.

4. BULETINUL PAROHIAL reprezintă un mijloc de catehizare deosebit de eficient în zilele noastre, atât pentru creștinii participanți la Sfintele Slujbe, care-și pot îmbogăți, astfel, cunoștințele în materie de religie, cât și pentru cei care, din diferite motive, nu pot veni la biserică, dar se pot bucura de citirea unui cuvânt ziditor și pot fi beneficiarii unor îndrumări liturgice. O dată cu acestea, enoriașii pot fi ținuti la curent cu anumite probleme administrative, cu programul slujbelor și cu alte știri de interes general. Sprijinul misionar al unei publicații parohiale este deosebit de mare. Întâi de toate, este o bună pavăză împotriva colportajului sectar. La fel ca în capitolul precedent, spunem și aici că *dacă nu vom pune noi, ortodocșii, în mâinile credincioșilor noștri măcar o publicație cu învățătura cea mântuitoare, le vor pune sectarii foile și broșurelele lor pline de otravă ucigătoare de suflete*. Ecourile pe parcursul celor trei ani de apariție sunt deosebit de încurajatoare. Prin diverși credincioși, buletinul se răspândește nu numai în parohie, ci mult în afara ei, în toate colțurile Bucureștiului și ale țării²³⁹, trecând chiar granițele ei în Europa și pe alte continente...²⁴⁰ De peste tot am primit telefoane de

---

²³⁸ Biblioteca numără acum peste 1500 de exemplare.

²³⁹ Într-o zi, în biserică, m-a întâmpinat un credincios care s-a prezentat cu mult respect, mi-a spus că este din Satu Mare și că a citit un număr al Buletinului, că este în delegație la București, că a dorit să mă cunoască. M-a rugat, totodată, să-l spovedesc, ceea ce am și făcut în clipele următoare.

²⁴⁰ Am primit recent un telefon din America. O dată cu felicitările pentru conținutul buletinului, familia respectivă, care cunoștea biserica noastră, ne-a solicitat contul de la bancă pentru a ne ajuta cu o anumită sumă la cheltuielile pentru restaurarea Catapetesmei...

confirmare, cu aprecieri dar și cu anumite sugestii și observații pentru îmbunătățirea grafică și de conținut. Am primit cereri pentru abonamente din locuri la care nu gândeam, fapt care ne bucură, ne încurajează, dar ne și obligă din ce în ce mai mult. Trebuie să recunoaștem deschis că nu toate numerele, nici toate materialele publicate sunt la nivelul dorit de enoriași. Ne asumăm, însă, condiția de începători, cu speranța într-o mai bună reușită în viitorul apropiat. Cheia reușitei, fie și parțiale, constă în încheierea unui colectiv redacțional conștiincios, cu pregătire de nivel universitar și cunoscător al realităților din parohie. Sacrificiul de timp și bani nu este prea mare, astfel că orice parohie, chiar cu posibilități materiale mai modeste, poate să întreprindă acest demers. Buletinul parohial, departe de a constitui o povară financiară, este și un mijloc eficient de sensibilizare a cititorilor pentru a sprijini material biserica, mai ales în cazurile în care se desfășoară lucrări de reparații, pictură, restaurări etc. Pe una dintre pagini se poate publica numele donatorilor, amănunt stimulatив pentru alți creștini, care vor imita gestul celor despre care au citit. Dar cel mai mare câștig al lucrării acestei foi parohiale este stimularea unui mai mare atașament al credincioșilor față de biserica respectivă, *o dată cu sporirea numărului participanților la sfintele slujbe*. Avem cazuri de creștini care numai după ce au citit un număr al buletinului au venit la biserică, să vadă cum se desfășoară o slujbă, să cunoască preoții care au scris materialele publicate etc. Plăcându-le atmosfera, s-au atașat cu totul de sfântul nostru lăcaș. Este adevărat că alcătuirea materialelor pentru buletin necesită un anumit sacrificiu de timp și energie. Dar "sacrificiul" este răsplătit peste măsură, din toate punctele de vedere. Între beneficiile de care se poate bucura preotul, în afară de cele menționate deja, este faptul că are prilejul să publice, iar publicarea înseamnă un antrenament pastoral-misionar deosebit, care favorizează întâi de toate perfecționarea limbajului omiletic și catehetic, îmbogățește cultura generală și în special pe cea teologică, prin lecturile obligatorii pentru redactarea anumitor

materiale etc. Preotul apare în fața credincioșilor și în postura unui om care scrie, chiar dacă scrisul nu este poate la înălțimea unui membru al Uniunii Scriitorilor. Pe prima pagină (uneori continuând și pe a doua) este bine să se publice întotdeauna un cuvânt pastoral, legat de o anumită sărbătoare, cuvânt ce constituie propriu-zis nucleul unei predici pentru sărbătoarea respectivă. În câțiva ani, preotul poate avea, așadar, un număr apreciabil de predici publicate, chiar și numai cu un buletin lunar, cum este cazul cu al nostru. Pe lângă predici, preotul poate publica mici eseuri pe teme religioase și cultural-educaționale, poezii, scurte comentarii asupra evenimentelor mai importante, cu prioritate din câmpul religios etc. Alături de preot, enoriași ai parohiei respective pot contribui cu diferite materiale, care se înscriu pe linia misionar-pastorală. Este bine ca preotul să coopteze cât mai mulți colaboratori, întrucât buletinul trebuie să-și păstreze cât mai mult posibil caracterul *parohial*, deschis tuturor enoriașilor. Evident, nu va putea publica materialele tuturor celor care se vor oferi, pentru că unele sunt nepublicabile, fie datorită conținutului slab, fie din cauza neconcordanței cu profilul publicației, dar nu le va respinge cu brutalitate, ci va explica fiecăruia dintre cei "respinși", cu tact și delicatețe, spunând că, de fapt, colectivul redacțional, în plen, în ședința de lucru avută, nu a dat încuviințare pentru materialul respectiv. De fapt, preotul nu este bine să-și asume niciodată singur responsabilitatea editării, dar, pe de altă parte, nici un material nu va fi publicat fără știrea sa, pentru că el răspunde de fapt și de drept pentru tot ceea ce se întâmplă în cadrul parohiei. Pentru a preîntâmpina orice fel de neplăceri, se recomandă ca editarea buletinului, ca de altfel a oricărui gen de publicație parohială, să nu înceapă fără binecuvântarea chiriarhului locului. Este un semn de încunoștințare și supunere canonică, pentru ca lucrurile să se desfășoare "cu binecuvântare ierarhică".

Concluzii. Așa cum se poate sesiza în titlul materialului de față, am încercat să prezentăm câteva mijloace de catehizare ce pot fi utilizate *în biserică*. Nu am vorbit nimic despre catehizarea în școală, în familie sau alte locuri, pentru că nu ne-am propus acest lucru. Desigur, familia și școala sunt factori esențiali ai educației religioase, dar pentru a vorbi despre ele este nevoie de un studiu separat, așa cum am procedat, de fapt, prin alcătuirea studiului "Factorii esențiali ai educației". Dintre cele patru mijloace propuse mai sus, primele două (*cateheza și dialogul*) se pot subsuma total interiorului sfântului lăcaș, dar ultimele două (*biblioteca și buletinul parohial*) depășesc spațiul propriu-zis al bisericii. Biblioteca poate funcționa cu succes și într-o cameră a casei parohiale de lângă biserică, iar redacția Buletinului de asemenea. Le-am inclus, totuși, în lista mijloacelor "din biserică", pentru că lucrarea lor se raportează mai mult la cei care trec pragul ei, fără a-i exclude, bineînțeles, pe cei care nu vin la sfintele slujbe.

În sfârșit, facem mențiunea că cele patru mijloace prezentate aici este recomandabil a fi utilizate chiar de la începutul pastorației, pentru că niciodată nu este prea devreme pentru o lucrare misionară importantă. Procedând așa preotul începător va dovedi *ab initio* vocație autentică, întrucât va avea din capul locului conștiința că nu se mai poate face astăzi pastorație numai prin săvârșirea slujbelor tradiționale, nici doar cu "ceaslovul și molitvelnicul", după expresia unui înalt ierarh al Bisericii noastre, mitropolitul Antonie al Ardealului²⁴¹. Și încă odată

---

²⁴¹ † Dr. Antonie Plămădeală, *Vocație și misiune creștină în vremea noastră*, Sibiu, 1984, p. 162. Iată contextul afirmației Î. P. S. Sale: "*Exigențele lumii moderne au crescut și din alte puncte de vedere. Se cere în plus cultură. Nu mai merge numai cu Ceaslovul și cu Molitvelnicul. Preotul trebuie să fie egal în cultură cu păstoriții lui, dacă nu chiar superior lor, fiindcă numai așa mai poate sta de vorbă cu ei. Trebuie să răspundă la exigențele lor, trebuie să vorbească în limba lor, limba veacului nostru, să macine ideile veacului nostru și ale societății noastre, să poată deci răspunde preocupărilor credincioșilor de azi... Lumea de astăzi a început să vrea altceva, vrea argumente, vrea logică, vrea o desfășurare de idei, stil sobru și căutat, nu se mai mulțumește cu retorici ieftine și cu floricele...*" (p. 162 - 163). Să luăm aminte că aceste afirmații au fost făcute în anul 1982 (vezi p. 155, nota *, la subsolul paginii). De atunci au trecut 18 ani! Afirmațiile sunt valabile, dar responsabilitatea noastră, a slujitorilor a crescut simțitor.

atragem atenția asupra pericolului tot mai iminent: dacă nu vom utiliza noi, preoții ortodocși, aceste mijloace prezentate (și altele asemenea) le vor utiliza, cu zelul cunoscut, sectarii și neo-sectarii, spre durerea și pierderea Ortodoxiei. De aceea, preoților tineri le recomandăm a se sfătui cu cei mai în vârstă, care experimentează metode și mijloace corespunzătoare exigențelor pastorale de astăzi, pentru împlinirea mandatului sacerdotal încredințat nouă de Mântuitorul Iisus Hristos, "Mergând, învățați..." (Matei 28, 19)²⁴².

*   *

*

---

²⁴² Atragem atenția că sensul original al expresiei "învățați" este "*faceți ucenici*" (vb. *maqhteuvsate*)... Vezi, de ex. *H KAINH DIAQHKH*, Atena, 1995, p. 131, col. I, ceea ce sugerează depășirea simplei instruiți pe linie informativă, "învățați" având astfel sensul de *formați sufletele ucenicilor, faceți-i ucenici ai lui Hristos!*

IX. REDACTAREA ȘI PREZENTAREA CATEHEZEI. REPERE TEORETICE, METODICE ȘI PRACTICE

PRELIMINARII. Materialul de față, conceput propriu-zis pentru Cursul de Catehetică al studenților anului al III-lea de la Facultatea de Teologie Pastorală (zi și fără frecvență), se adresează deopotrivă și preoților începători, ca îndrumar pentru misiunea catehetică de la parohii, dar și pentru a veni în sprijinul lor atunci când se prezintă la anumite examene (*definitivat, promovare, transfer, numiri în orașe* etc.). Se știe că la aceste examene, între obligațiile de concurs, intră și prezentarea și susținerea unui anumit număr de cateheze. Pe parcursul ultimilor ani, mulți dintre tinerii noștri absolvenți mi-au solicitat frecvent ajutorul în acest sens, mai ales că manualele de Catehetică, tipărite în urmă cu mai bine de 20 de ani, nu mai corespund întru totul actualității și se găsesc foarte rar, iar îndrumările din acest domeniu sunt puține²⁴³, de asemenea. De aceea, încercând să venim în întâmpinarea celor interesați, vom prezenta strategia redactării și susținerii catehezei, însoțită de câteva schițe de planuri, ca exemplificări. Considerăm mai potrivit să propunem "schițe de cateheze" și nu "planuri dezvoltate", pentru a da posibilitate fraților mai tineri a le dezvolta singuri, atât pentru a fi originali în alcătuirea lor, cât și pentru a le adapta conținutul la situațiile concrete în care își desfășoară misiunea. Iar când spunem "adaptare" ne referim atât la beneficiarii (ascultătorii) catehezelor, cât și la cateheții înșiși, potrivit puterii de receptare a învățaturii, pe de o parte, și de transmitere, pe de alta, totodată în funcție de nivelul intelectual și duhovnicesc, de râvna personală, de problemele concrete etc.

---

²⁴³ Dintre manuale mai cunoscute sunt două: Pr. prof. dr. Dumitru CĂLUGĂR, *Catehetica*, Manual pentru Institutele Teologice, București, 1976 și Pr. prof. Nicolae PETRESCU, *Catehetica*, Manual pentru Seminariile Teologice, București, 1978, iar ca îndrumar catehetic mai apropiat de zilele noastre recomandăm volumul Pr. prof. Sorin COSMA, *Cuvinte ale dreptei credințe*, Arad, 1992, 572 p. (în curs de reeditare).

1. ETAPELE REDACTĂRII ȘI PREZENTĂRII CATEHEZEI

Redactarea și prezentarea catehezei implică parcurgerea unor etape obligatorii. Aceste etape se aseamănă foarte mult cu cele care trebuie parcurse pentru întocmirea și susținerea predicii, preluate, de fapt, din Retorica latină²⁴⁴: **inventio** (adunarea materialului), **dispositio** (aranjarea lui), **elocutio** (grija pentru limbaj și stil), **memoria** (asimilarea, memorarea), **actio** (grija pentru gestică, mimică, atitudini etc.).

a. **Inventio** (*inventio-ire = descoperire*) - implică efortul de a găsi și aduna materialul în legătură cu tema ce urmează a fi tratată. În același timp, "inventio" presupune și explorarea propriei memorii, pentru valorificarea unor cunoștințe acumulate în timp. Din punct de vedere practic, la fel ca în cazul pregătirii apropiate a predicii, în această etapă a găsirii și adunării materialului, recomandăm trei mijloace speciale, care pot asigura originalitatea catehezei: *o rugăciune* pentru începutul lucrului, fie chiar și mai scurtă, *meditarea* asupra temei și modalității de lucru și *încercarea de a schița un plan scris fără a consulta nici o sursă de inspirație*. Astfel, rugăciunea va face ca redactarea catehezei să se desfășoare într-o atmosferă harică, iar meditarea sau cugetarea profundă asupra temei ne va antrena întreaga ființă în perspectiva redactării. Cateheza nu este doar lucrarea noastră, ci este, întâi de toate, lucrarea lui Dumnezeu. Ca orice act liturgic și cateheza este sinergică, divino-umană: împreună-lucrarea omului cu Dumnezeu. De aceea ne vom ruga Lui să ne ajute cu harul Său pentru a întocmi și rosti o cateheză folositoare pentru zidirea întru mântuire a credincioșilor. Schița personală (cu formularea temei, a ideilor, argumentelor, digresiunilor etc.) va fi determinantă în

---

²⁴⁴ A se vedea QUINTILIAN, M. Fabius, *Arta oratorică*, Trad. Maria HETCO, B.P.T., vol. I, II și III, București, 1974, 409 + 383 + 465 p.

asigurarea originalității. Cum și cât timp afectăm fiecareia dintre aceste trei etape preliminare în parte vom stabili de la caz la caz. Dintre ele, etapei "meditației" îi consacram de obicei un spațiu mai mare de timp: propriu-zis, după rugăciunea de început, timpul care se va scurge până la schițarea în scris a planului și a conținutului. Să luăm un exemplu: pentru o cateheză săptămânală, dintr-o zi programată anume, începem să ne facem planuri în minte cu cinci-șase zile înaintea susținerii efective, frământând teme, idei, gândindu-ne la eventuale actualizări etc. Pe parcursul zilelor respective vom renunța poate la unele idei cu care am pornit, vom adăuga altele, vom reveni asupra unora etc. etc. Acest "proces" mental este întru-totul benefic și se poate desfășura cu întreruperi, între alte treburi și obligații, "printre picături" - cum se spune. De multe ori și seara, înainte de a adormi, este bine să ne lăsăm antrenati în aceste "meditații catehetice", căci peste noapte subconștientul continuă să caute idei, soluții, formulări, în așa fel încât dimineța beneficiem de ele fără să fi făcut vreun efort special. Astfel, după câteva zile de căutări vom avea deja o mulțime de idei și formulări, din care vom selecta apoi și vom așterne în scris ceea ce considerăm că este necesar²⁴⁵.

Dacă nu vom proceda așa și vom începe prin a ne inspira și copia de la alții, vom fi inevitabil influențați și riscăm să nu mai avem mai nimic original în cateheza respectivă. După ce ne-am fixat, însă, propriile idei și intenții, vom recurge desigur și la sursele pe care le considerăm de folos, având în vedere cu prioritate Sfânta Scriptură și Sfinții Părinți. Schița personală (am zice și *originală*),

---

²⁴⁵ Cele trei etape propuse de noi se regăsesc, în legătura cu redactarea predicii, care nu diferă esențial de cea a redactării catehezei, și în unele tratate omiletice occidentale. Bunăoară, J. Daniel BAUMANN semnalează următorii pași ("steps"): 1. *Preparing the preacher. Prayer begins all preparation*; 2. *Choosing the subject and text*; 3. *Studying the text; Shaping the material; Writing the sermon...*etc. (*An introduction to contemporary preaching*, "Baker book house", Grand Rapids, Michigan, 1988, p. 117-119). Un alt exemplu este cel dat de Paul GUERIN și Terence SUTCLIFFE, coautori ai volumului *Guide du prédicateur à l'usage des laïcs et des prêtres*, Centurion, Paris, 1994. Astfel, în capitolul "La préparation d'une homélie", propune etapele: 1. *Lire les textes dans le missel (sans notes ni commentaires)*; 2. *Travailler les textes avec commentaires*; 3. *Méditer personnellement les textes*; 4. *Penser à l'auditoire*; 5. *Faire une première rédaction*; 6. *Mettre au point la rédaction finale...*, p. 77-78.

prezintă încă două avantaje: catehetul are, *ab initio*, sentimentul stăpânirii temei și conștientizează limitele în care va face munca de documentare, ceea ce va favoriza ulterior câștigarea unui timp prețios. Materialul poate fi adunat apoi sub forma fișelor, a notițelor, sau chiar prin așezarea de semne în cărțile sau revistele pe care le vom utiliza;

b. **Dispositio** (*dispositio-onis* = *orânduire, aranjare*) înseamnă operația de repartizare a materialului potrivit momentelor logico-psihologice ale catehezei. Ordinea acestor momente, pe care le vom prezenta ceva mai jos, corespunde într-o anumită măsură cu momentele din retorica greco-romană: *exordium* = partea introductivă; *narratio* = istorisirea faptelor; *diviso* = analizarea faptelor și ideilor; *argumentatio* = prezentarea temeiurilor (probelor) pentru susținerea celor expuse și, după caz, pentru respingerea argumentelor adversarului (secatanți, eretici etc.); *digressio* = utilizarea ilustrațiilor în legătură cu tema (pilde, istorioare etc.), care au darul de a "rupe" monotonia expunerii, de a crea un binevenit "respiro", atât pentru ascultători, cât și pentru vorbitor; *peroratio* = partea finală a expunerii, care presupune o anumită fermitate, vehemență (în sensul bun al cuvântului) și chiar și puțin patos, în scopul de a fi cât mai convingător;

c. **Elocutio** (*elocutio-onis* = *exprimare, fel de exprimare, stil*) este etapa în care vorbitorul se va îngriji de stilul cuvântării, sub aspectul corectitudinii gramaticale și al frumuseții de exprimare. Se înțelege de la sine că și limbajul va fi cel potrivit conținutului catehezei și cadrului în care se desfășoară, adică un limbaj teologic, bisericesc, liturgic ș.a. După ce am repartizat materialele la locul potrivit în cadrul planului, redactarea efectivă a catehezei o vom face într-un limbaj corect gramatical și într-un stil cât mai frumos, plăcut și convingător. Cateheza trebuie scrisă în totalitate, mai ales de către începători. În cazul în care, din diferite motive, n-o vom scrie în întregime, este de neapărată nevoie să se alcătuiască măcar un plan mai dezvoltat. La folosirea materialului trebuie să ne ferim pe cât posibil de copiere

(plagiat!), chiar dacă în materialul adunat avem multe idei ale altora. Acest material cules trebuie în așa fel prelucrat încât să avem sentimentul că predica și cateheza întocmită este a noastră. Cu timpul vom folosi tot mai puțin materiale de împrumut, exceptând textele scripturistice și patristice, care nu deteriorează niciodată originalitatea, ci, dimpotrivă, o autentifică. Vom folosi mai puțin (sau deloc) ideile, frazele și cuvintele altora, pentru a învăța noi înșine, nu alții prin noi, căci ***cateheza este un act de creație personală***, nu de compilație.

Etapă "elocutio" implică, de fapt, întregul efort stilistic al catehetului. În traducere, precum am menționat mai sus, *elocutio* înseamnă *exprimare* sau *stil*. Stilul reprezintă, așadar, *totalitatea mijloacelor lingvistice pe care le folosește un scriitor pentru a-și exprima gândirea și simțirea sa*. Sau, potrivit Dicționarului Explicativ al Limbii Române, *talentul, arta de a exprima ideile și sentimentele într-o formă aleasă, personală*.²⁴⁶

Stilul catehezei are, esențial, un fond comun, dar aplicat el se prezintă cu anumite particularități, de la vorbitor la vorbitor, potrivit temperamentului, capacității, stărilor sufletești și mai ales talentului oratoric. De aceea, pe bună dreptate scriitorul francez Buffon (1707-1788) a spus că "Le style est l'homme même..."

Din punct de vedere omiletic și catehetic stilul poate fi analizat sub trei aspecte: *gramatical, literar și bisericesc*. În cele ce urmează vom puncta, pentru o minimă orientare, doar elementele de bază ale stilului, fără să intrăm în detaliile care trebuie studiate de fapt în cadrul gramaticii limbii române.²⁴⁷

- **gramatical** (sau literal, *ad litteram*), înseamnă respectarea regulilor de bază

---

²⁴⁶ *DICȚIONARUL EXPLICATIV AL LIMBII ROMÂNE* (DEX), Editura "Univers enciclopedic", București, 1998, p. 1021, col. II.

²⁴⁷ Pentru considerații speciale privind limbajul și stilul poate fi consultat articolul nostru, *Factori ai reușitei predicii: noțiuni de limbaj, stil, gestică, material ilustrativ etc.*, publicat în "Studii Teologice", Seria a II-a, anul L (1998), nr. 3-4, p. 86-103.

ale limbii din punct de vedere fonetic, morfologic, sintactic, lingvistic și semantic²⁴⁸. Principalele calități ale stilului gramatical sunt: *corectitudinea*, *puritatea*²⁴⁹, *precizia*, *claritatea*, *finețea* și *armonia stilistică*;

- **literar**, adică vorbirea figurată, care implică următoare clasificare: *figuri stilistice de cuvinte* și *figuri stilistice retorice*. Între figurile stilistice de cuvinte (numite și "tropi" de la grecescul *trevpw* = *a întoarce*, *a schimba*) se înscriu: *epitetul*, *comparația*, *metafora*, *alegoria*, *personificarea*, *hiperbola* etc., iar figurile stilistice retorice mai utilizate sunt: *inversiunea*, *repetiția*, *interogația retorică*, *invocația retorică*, *antiteza*, *gradația*, *eufemismul*, *reticența*, *concesia*, *antilogia* (sau paradoxul), *exclamația* etc.;

- **bisericesc**, adică stilul limbii "vechilor cazanii"²⁵⁰, armonizat desigur lexicului actual. Este, de fapt, stilul liturgic al sfintelor slujbe, atât de apreciat de către credincioșii noștri. Cum predica și cateheza sunt considerate tot un acte liturgice, stilul trebuie să fie același. La 3 octombrie 1876, la Iași, Mihail Eminescu participa la parastasul Voevodului Grigore Ghica, săvârșit cu prilejul dezvelirii bustului acestuia. Impresionat de frumusețea limbii liturgice din rugăciunile și cântările slujbei, Eminescu avea să noteze plin de admirație: "Aceasta este dulcea limbă a trecutului!"²⁵¹. Remarca poetului ne sugerează a nu pierde dulceața și frumusețea limbii noastre de dragul modernismului și al neologismelor, care ne pot duce, de altfel, în ispita prețiozităților și al unei suficiențe retorice, detestabile în urechile ascultătorilor. Dacă în antichitate oratoria (sau *Retorica*) era considerată o artă, cu toate că ea se axa cel mai adesea pe discursurile avocaților în tribunale, cu atât mai mult predica creștină: ea este, trebuie să fie mereu operă de artă, o mostră a

---

²⁴⁸ "Semantica" este ramura lingvisticii care se ocupă cu sensurile cuvintelor.

²⁴⁹ A nu se face confuzie cu "purismul", adică tendința de a elimina cu orice preț arhaismele, provincialismele și neologismele, atitudine care duce, de fapt, la sărăcirea limbii.

²⁵⁰ După celebra expresie a poetului-preot Alexei Mateevici, din cunoscuta poezie "Limba noastră".

²⁵¹ Apud D. MURĂRAȘU, *Naționalismul lui Eminescu*, București, 1932, p. 188. Vezi și ed. a II-a, București, 1994, Edit. "Pacifica", sub îngrijirea lui Oliviu TOCACIU, p. 139, nota 40.

vorbirii îngrijite, inteligente, pătrunzătoare. Dar să reținem, totodată, că în predică și cateheză nu facem artă pentru artă, ci *artă pentru a-i convinge pe ascultători la săvârșirea faptelor bune în vederea mântuirii*. Pe scurt, *artă pentru mântuire*. De aceea, nu vom utiliza figurile stilistice de dragul stilului, ci pentru a transmite la modul optim adevărurile de credință. La Amvon trebuie să se vorbească altfel decât prin ziare, la televizor, la radio, pe stradă, la piață etc. Sau, cum foarte bine s-a spus, *predicatorii creștini trebuie să rămână oratori ai Amvonului, nu ai forului*. Pe de altă parte, sfințenia adevărurilor evanghelice nu poate fi exprimată decât prin cuvinte curate, *bisericești*, ferite de banalități, vulgaritate, dezacorduri și cacofonii²⁵². Cuvintele predicii și ale catehezei să poarte pecetea liturgică a cuvintelor armonioase de rugăciune. Desigur, predica nu se confundă cu rugăciunea, dar ambianța în care se rostește trebuie să fie aceeași ca în timpul rugăciunii, sau oricărei alte slujbe. Noi spunem acum "predică", dar rostirea omiletică se poate numi foarte bine și "oratorie bisericească". Or, cuvântul "oratorie" vine din latinescul "oratoria" care înseamnă "vorbi", dar și "rugăciune", plecându-se de la rădăcina termenului "os-oris" (gură), căci cu aceeași gură vorbim, dar ne și rugăm în același timp. Așadar, predica nu este o vorbire oarecare, ci un *act liturgic* care se desfășoară în cadrul liturgic al unei sfinte slujbe. Este, altfel spus, *ca o slujbă*. De aceea, stilul omiletic și catehetic autentic este cel bisericesc, care valorifică dulcea limbă a trecutului, fără a respinge tot ce este plăcut, frumos și convingător din stilurile exprimării obișnuite, gramatical, literar etc.

d. **Memoria** presupune efortul de memorare pe care catehetul trebuie să-l facă pentru a face o expunere liberă. Evident, memorarea nu se va face mecanic, cuvânt cu cuvânt, dar se vor reține toate ideile importante, inclusiv succesiunea lor. În acest scop cel mai mare sprijin îl va avea în planul catehezei, iar fidelitatea memorării va depinde în mare măsură de caracterul logic al acestui plan.

---

²⁵² De la gr. "**kakov**", care înseamnă "urât" și "**fonhv**" = sunet.

e. **Actio** cuprinde toate mijloacele catehetului prin care își expune cateheza: *vocea (pronunțarea), gestică, mimica, ținuta vestimentară* etc.

Astfel, *vocea*, deodată cu *pronunțarea*, trebuie să fie naturală, caldă, dulce, curată, cu timbru plăcut, nu forțată, dură sau stridentă. În cateheză nu utilizăm invariabil aceeași intensitate a vocii, pentru că trebuie s-o adaptăm în permanență textului, auditoriului, spațiului în care vorbim. În unele momente vorbim mai tare, în altele mai încet, uneori pronunțând și câte un cuvânt șoptit, fiind atenți în tot timpul să fim auziți de toată lumea. Să luăm aminte că vorbitul mai tare nu înseamnă să țipăm! Nimic mai dezagreabil ca țipetele, vorbitul prea tare, în loc de vorbire calmă, cu o intensitate a vocii bine armonizată contextului liturgic. Este adevărat că în unele momente conținutul catehezei solicită o intensitate mai mare a vocii, dar *numai în anumite momente* și în nici un caz nu vom țipa!

Așadar, *pronunțarea* sau *rostirea propriu-zisă a cuvântării*, ca efect direct al vocii, trebuie să aibă câteva însușiri de bază:

- *naturală*, potrivit cu firea și temperamentul fiecăruia, nu forțată, nici căutând să imite pe cineva, nici afectată;
- *corectă*, conformă cu regulile ortoepice ale gramaticii;
- *variată*, adaptându-se permanent la conținut și la simțămintele pe care vrem să le exprimăm;
- *armonioasă*, adică o rostire echilibrată, nici prea rară (care duce la plictisirea și pierderea receptivității ascultătorilor), nici prea grăbită (care-i lasă în urmă pe ascultători).

Gesturile catehetice sunt mișcările mâinilor și ale corpului, în general, care însoțesc rostirea. Frumusețea unei expuneri rezultă nu numai din conținut ci și din gesturi și mișcarea corpului. De aceea trebuie să avem un control atent mai ales asupra mâinilor și a capului. Se înțelege, desigur, că la cateheză, la fel ca în predică, nu vom avea o poziție rigidă, fixă, de "statuie", sau de copil timid care-și

rostește sufocat de emoție poezia pe scenă. Dar nici nu vom face gesturi excentrice, fluturând mâinile în toate părțile, sau mișcând tovarășește mâna dreaptă, precum dictatorii comuniști. De asemenea, nu ne vom balansa corpul cu mișcări de balet, nici nu vom ridica mereu călcâiele ca gimnastele. Ci vom face numai acele mișcări discrete, absolut necesare pentru a sublinia anumite momente ale cuvântării. Vom fi atenți, totodată, la mișcarea capului, care trebuie să fie ținut drept și natural, mișcându-l la fel de discret ca și celelalte părți ale corpului. Trebuie să luăm seama la câteva capcane: capul ținut prea mult plecat dezvăluie o timiditate excesivă, dat pe spate aroganță, înclinat în laturi lăncezeală, țeapăn și nemișcat o oarecare duritate de caracter.

Mimica și expresia feței trebuie să însoțească, de asemenea, în mod natural și discret textul catehezei. Ascultătorii privesc tot timpul fața celui care vorbește, fruntea, obrații, mișcarea sprâncenelor, urmărind mai ales expresivitatea ochilor. Simțămintele noastre se pot citi foarte ușor din felul privirii, ochii fiind numiți pe bună dreptate "ferestre ale sufletului", prin care noi vedem lumea și lumea privește în noi. De aceea, în timpul catehezei vom privi cu seninătate pe cei din fața noastră, fără să fixăm privirea doar spre o singură direcție, sau un anume colț al bisericii, și nici să ținem ochii închiși, complet sau pe jumătate, ori să afișăm o privire rătăcită și căutătoare peste ascultători. Vom privi în așa fel încât fiecare ascultător să se simtă văzut, fără a ne localiza cu insistență asupra cuiva. Întrucât privirile unor credincioși care urmăresc cu simpatie desfășurarea catehezei sunt încurajatoare pentru vorbitor, socotim, totuși, că este indicat a-i privi mai des, dar nu minute în șir și nu doar pe ei. Altfel, credincioșii respectivi se vor simți stingheriți, fapt care nu va trece neobservat nici de către cei din jur.

Ținuta vestimentară, este un punct asupra căruia socotim de prisos a insista prea mult, rezumându-ne la observația că preotul trebuie să fie îmbrăcat în odăjdii îngrijite, deopotrivă, la sfintele slujbe și în timpul predicii și catehezei. Nu murdare,

zdrențuite, șifonate, prea mari sau prea mici. Părul, barba, dinții, unghiile, încălțăminte, sunt de asemenea elemente care trebuie îngrijite cu atenție, căci un catehet neglijent tuns, nepieptănat, cu dinții stricați, cu unghiile netăiate (sau cu unghie mare la degetul mic...), cu pantofii murdari etc., trezește dezgust în fața ascultătorilor. Cât ar fi cateheza de bună, susținută de către un preot neglijent nu-și va împlini scopul! Trebuie eliminat categoric, de asemenea, obiceiul unor confrăți de a purta ghiul pe unul din degete. Gestul este și de prost gust și sfidător: în timp ce mulți dintre credincioși abia își pot asigura pâinea traiului zilnic, "păstorul" lor se afișează cu podoabe de aur... Asta nu înseamnă, însă, că nu poate purta inelul obișnuit, dacă este căsătorit.

*

Toate aspectele care țin de "actio", menționate mai sus (și altele asemenea) se încadrează în acel *simț al măsurii* pe care trebuie să-l aibă orice slujitor autentic, pe care l-am numi de fapt **bunul-simț**.²⁵³ Iar *măsura*, spune Sf. Isaac Sirul, *face orice lucru frumos!*²⁵⁴ Cine se îngrijește să cultive bubul simț, sau simțul bunei măsurii, își va controla întotdeauna vocea, pronunțarea, gesturile, ținuta corporală și vestimentară etc. Bunul simț al predicatorului și catehetului, pe care credincioșii îl vor constata, va fi, deodată, factor decisiv al reușitei și criteriu esențial de evaluare a catehezei și predicii. O bună stăpânire și utilizare a vocii, gesticii, mimicii etc., ca factori auxiliari ai reușitei, deodată cu un conținut corespunzător al catehezei, va favoriza o **comunicare** optimă cu ascultătorii-ucenici²⁵⁵. Acești factori fac parte din

---

²⁵³ Pentru detalii în acest subiect, vezi Pr. V. GORDON, *Despre bunul simț în predică, sau, respectul față de cuvânt*, în "Vestitorul Ortodoxiei", nov. 1993.

²⁵⁴ La Pr. prof. dr. D. STĂNILOAE, *Spiritualitate și comuniune în Liturghia ortodoxă*, Editura Mitropoliei Olteniei, Craiova, 1986, p. 36.

²⁵⁵ Pentru o comunicare optimă cu credincioșii trebuie avută în vedere mai întâi o bună comunicare (*comuniune*) cu Dumnezeu. De fapt, comunicarea în predică este întreită: cu Dumnezeu, cu semenii și cu el însuși. În aceste trei direcții, predicatorul trebuie să aibă împăcare și atunci comunicarea va avea temei.

ceea ce omiletica modernă numește "metalimbaj", sau "metacomunicare"²⁵⁶, adică limbajul și comunicarea de dincolo de cuvintele propriu-zise. Căci avem, deodată, o comunicare obișnuită, *verbală*, dar și o comunicare specială, *non-verbală* sau "meta-verbală", cea a gesturilor, a timbrului vocii, a ținutei corporale etc. Învățătorul ideal va fi cel care va transmite mesajul evanghelic armonizând cele două căi, verbală și meta-verbală, realizând astfel o comunicare optimă cu ascultătorii, din toate punctele de vedere.

2. PLANUL CATEHEZEI

Manualele de Catehetică prezintă planul catehezei cu anumite deosebiri, nu foarte mari, dar observabile totuși. Pentru a facilita asimilarea și utilizarea unui plan cât mai adecvat trebuințelor din zilele noastre, recomandăm unul foarte simplu, dar pe care-l socotim eficient. Se înțelege de la sine că acest plan este flexibil, ușor de adaptat la subiectele, locul și auditoriul pentru care se alcătuiește, totodată pasibil de îmbogățire sau simplificare. Căci într-un fel vom aborda un subiect la clasă, la ora de religie, în alt fel, desigur, în biserică. În mare, pentru ambele situații, planul pe care-l propunem este următorul:

1. Pregătirea apercetivă – este momentul logico-psihologic cu ajutorul căruia se pregătește terenul pentru abordarea subiectului propus. Denumirea se leagă de termenul francez *aperçevoir* = *a zări, a întrezări, a observa discret* etc. Întrezărim, adică, subiectul, din referințele ce se fac la un subiect tratat anterior, cu care de obicei se află în strânsă legătură. De exemplu, dacă vorbim despre "Cultul Sfintelor Moaște", se presupune că în cateheza anterioară s-a vorbit despre "Cultul

---

²⁵⁶ Vezi lect. dr. I. TOADER, *Metode noi în practica omiletică*, Cluj-Napoca, 1997, p. 163-164. De asemenea, PEASE, Allan (and GARNER A.), *Limbajul vorbirii sau arta conversației* (în original: *Talk language; how to use conversation for profit and pleasure*), trad. de Ileana Busuioc, București, 1994.

Sfinților", în general. Acest moment poate coincide, de fapt, cu *ascultarea lecției precedente*, de aceea unele manuale, în loc de "pregătirea aperiectivă", indică "ascultarea" ca prim moment al catehezei.

2. Anunțarea temei – se va face direct, în puține cuvinte, într-un mod cât mai accesibil: *Astăzi vom vorbi, cu ajutorul Domnului, despre Cultul Sfințelor Moaște.*

3. TRATAREA va constitui cel puțin 50% din corpul catehezei. Pentru orice subiect religios, tema va fi tratată cu temeiuri din Sfânta Scriptură și din Sfinții Părinți, fără a se face, însă, abuz de texte, urmând a fi selectate bineînțeles cu mult discernământ. Se vor utiliza, de asemenea, elemente din prezentul cotidian, cu materiale extrase, la nevoie, și din literatura laică, din informațiile mas-media etc. Chiar dacă fondul conținutului va fi cel clasic, tradițional, izvorât din tezaurul doctrinar, biblic, istoric, canonic, cultic ș.a., cu vechime considerabilă, prezentarea se va face sub semnul exigențelor contemporane, în limbajul actual, potrivit interesului celor care ascultă *hic et nunc*.

4. Recapitularea (fixarea), este momentul în care sub forma dialogului (*forma erotematică, întrebătoare, sau socratică*) se procedează la întrebări și răspunsuri, pe baza conținutului prezentat în tratare. Scopul este de a fixa mai bine elementele de bază (de aici și denumirea de "fixare"), sau a lămuri ceva dacă n-a fost bine înțeles. Întrebările pot fi puse atât de către cei care ascultă, cât și de către cel care predă.

5. Asocierea (uneori *aprofundarea*), are menirea de a face mai multă lumină asupra subiectului, *asociindu-l* cu un subiect similar. Bunăoară, dacă vorbim despre Sfintele Moaște, vom arăta că în aceeași categorie de cinstire sunt Sfintele Icoane, Sfânta Cruce etc. Există subiecte, însă, la care nu se pot face asocieri pe măsura importanței. În aceste cazuri se poate recurge la *aprofundare*. De exemplu, dacă vom prezenta o cateheză despre Sfânta Treime, se recomandă utilizarea

aprofundării, atât cât auditoriul poate urmări și asimila în acel spațiu relativ restrâns de timp.

6. Generalizarea – reprezintă momentul care ne pregătește de finalul catehezei. "Generalizare" înseamnă integrarea subiectului concret într-un sistem sau cadru general, *adică o definiție concisă a temei*, alcătuită în contextul din care face parte acel subiect. Uneori generalizarea poate fi reprezentată de un text biblic, text care definește în mod fericit subiectul respectiv, alteori o frază dintr-un sfânt părinte, sau chiar o concluzie personală.

7. Aplicarea (încheierea), este momentul concluziilor finale, procedându-se la legarea subiectului de viața practică. Spre exemplu, dacă am susținut o cateheză despre Sfânta Cruce, vom îndemna pe cei prezenți să o cinstească după cuviință, iar închinăciunea să se facă în mod corect. Propriu-zis, atât la clasă cât și în biserică, se vor face câteva închinăciuni demonstrative, acest lucru însemnând, de fapt, *aplicarea* celor învățate în tratare.

*

Răsfoind manuale și cărți cu cateheze diverse, observăm că unele dintre ele conțin și **intuiția**, ca moment logico-psihologic. Și nu este greșit. Când anumite subiecte o cer, putem folosi într-adevăr *materialul intuitiv*, care va fi deosebit de util. De exemplu, vorbind despre Sfintele Icoane, vom arăta, desigur, câteva icoane celor prezenți. Vorbind despre geografia Țării Sfinte, vom utiliza, bineînțeles, harta, ca material intuitiv. În asemenea situații momentul "intuiției" va fi plasat imediat după tratare, sau chiar în interiorul tratării. Imagini intuitive pot fi utilizate, de asemenea, chiar fără un material anume, făcând apel la imaginație sau imaginarea unei situații. Vorbind, de pildă, despre Tablele Legii Vechi, le descriem intuitiv, pentru că nu le putem avea efectiv în mână...

*

Cum spuneam și mai sus, planul de mai sus este flexibil, maleabil, pretându-se la adaptări potrivit cerințelor concrete. Sunt situații care solicită parcurgerea tuturor momentelor logico-psihologice, altele care necesită mai puține. De pildă, *recapitularea* poate lipsi atunci când subiectul este mai ușor și a fost înțeles deplin la *tratare*. Poate lipsi uneori și *asocierea* sau, după caz, *aprofundarea* etc.

*   *

*

X. SCHIȚE DE PLANURI PENTRU CATEHEZE²⁵⁷

I. CATEHEZĂ DESPRE IMPORTANȚA LECTURILOR PENTRU LUMINAREA CREDINȚEI²⁵⁸

1. PREGĂTIREA APERCEPTIVĂ: - știm cu toții cât de important este cultul divin pentru viața noastră duhovnicească²⁵⁹, întrucât numai cine participă efectiv la sfintele slujbe se poate numi *creștin activ, care trăiește creștinismul dinăuntru*;

- creștinul care nu frecventează biserica și nu participă la cultul ei, este un simplu "spectator", viețuind, de fapt, în afara creștinismului. Este vorba, cu regret notăm, de tipul "creștinului fără Biserică". În această situație se ajunge de obicei și dintr-o lipsă de luminare a credinței, din lipsă de catehizare, din lipsa unor lămuriri pe care trebuie să le primească credinciosul de la preot, *totodată din lipsa unor lecturi minime*, mai ales pentru creștinii intelectuali, care, prin natura preocupărilor, simt nevoia unei informări suplimentare.

2. ANUNȚAREA TEMEI: - astăzi vom vorbi, cu ajutorul Domnului, despre *importanța lecturilor pentru luminarea credinței*.

3. TRATARE: - fiecare domeniu al preocupărilor omenești presupune existența unei anumite bibliografii de specialitate. Observăm acest fapt nu numai în ramurile științei, ale industriei, comerțului, agriculturii etc., dar chiar și pentru îndeletniciri particulare ale unor oameni simpli (de exemplu țărani crescători de albine, *apicultorii*, au la îndemână una sau mai multe cărți din domeniul

---

²⁵⁷ Conținutul acestor schițe va fi adaptat potrivit nivelului ascultătorilor: pentru cei cu un nivel superior de înțelegere vor fi utilizate cât mai multe date (chiar și altele decât cele menționate), iar pentru începători doar strictul necesar.

²⁵⁸ Se are în vedere faptul că această cateheză se va ține în biserică.

²⁵⁹ Se presupune că în cateheza anterioară s-a vorbit despre **cultul divin**.

albinăritului, cu descrieri detaliate ale acestei insecte domesticite, cu rețete pentru hrană, pentru boli etc.). Căci "secretele" îndeletnicirilor nu pot fi transmise și reținute doar pe cale orală, fiind necesară scrierea și studierea lor ca atare;

- adevărurile de credință, de asemenea, nu sunt transmise și moștenite doar prin viu grai, de la părinți la copii, de la preoți la credincioși etc. (*deși în mare măsură se întâmplă și așa*), ci prin cărți speciale, asupra cărora vom insista în cele ce urmează;

- precizăm, mai întâi, care sunt cărțile necesare pentru un minimum de informare și zidire duhovnicească, altfel spus care constituie "abc-ul" creștinului: întâi de toate ***Biblia*** (iar pentru copii ***Mica Biblie***); concomitent, ***Catehismul*** cu întrebări și răspunsuri; trebuie atras atenția că în privința citirii Bibliei, începătorii să parcurgă mai întâi ***Noul Testament*** și apoi ***Vechiul Testament***, spre a se întări în prealabil cu învățăturile evanghelice, după care pot întâmpina mai ușor imaginile deseori contradictorii și confuze ale perioadei de dinainte de Hristos; apoi: ***Viețile Sfinților, Proloagele, Filocalia, Patericul*** și altele din aceeași categorie; desigur, ne-am putea opri aici, dar din experiența practică știm că foarte mulți credincioși citesc mai mult. Dăm câteva exemple: cărți din colecția ***Părinți și Scriitori Bisericești, Manuale de Teologie, romane pioase*** (ca de exemplu: *Fabiola, Martirii, Ben-Hur, Quo-Vadis, Cămașa lui Hristos*), apoi diferite ***cărți de spiritualitate***, autohtone și traduceri, oferite din belșug de edituri creștin-ortodoxe oficiale și particulare²⁶⁰. Din mica bibliotecă personală nu vor lipsi, desigur: ***Cartea de rugăciuni, Psaltirea, Ceaslovul, Acatistierul***, care conțin, o dată cu rugăciuni,

---

²⁶⁰ Cele oficiale funcționează în fiecare arhiepiscopie și episcopie, iar dintre cele particulare amintim: *Anastasia*- București, *Deisis*-Sibiu, *România Creștină*-București, *Editura Bizantină*- București, *Editura Ramida*, *Editura Valea Plopului* etc. Trebuie să atragem atenția că mai există și alte edituri care se auto-intitulează creștin-ortodoxe, dar nu au competență în domeniu. Acestea aduc de fapt un mare prejudiciu misiunii catehetice ortodoxe, prin puerilitatea abordării unor subiecte în care autorii dovedesc un cras amatorism (*Pelerinul român-Oradea, Edit. M-tirii Frăsinei* etc.).

acatiste, psalmi ș.a. și îndrumări catehetice și tipiconale extrem de utile pentru programul duhovnicesc particular;

- creștinii trebuie sfătuiți ca atunci când nu înțeleg ceva din Biblie sau alte lecturi, să ceară lămuriri preotului, totodată să-i solicite și alte cărți, potrivit nevoilor personale. În acest scop, se cunoaște, fiecare parohie are o **bibliotecă parohială**, care poate fi amenajată chiar în Sfântul Lăcaș (dacă este spațiu), spre a fi la îndemâna tuturor celor interesați în luminarea credinței ortodoxe;

4. RECAPITULARE: - care sunt, așadar, cărțile de căpătâi pe care trebuie să le citească creștinii?

- alături de acestea, ce alte cărți de spiritualitate ortodoxă cunoașteți?

5. INTUIȚIA: - iată, iubiți credincioși, vă prezentăm acum câteva dintre cărțile care vă stau la îndemână, unele din biblioteca parohială (care pot fi împrumutate pe un anumit termen), altele de la pangarul bisericii, care pot fi cumpărate pentru a vă îmbogăți propriile biblioteci (*se vor prezenta câteva cărți, iar dacă timpul îngăduie se vor citi și mici fragmente din ele, pentru ilustrare*).

6. ASOCIEREA: - alături de lecturile creștine, despre care am vorbit mai sus, în scopul luminării credinței avem și alte mijloace pe care vi le recomandăm: *ascultarea predicilor și catehezelor la sfintele slujbe; convorbirile cu preoții (mai ales în cadrul Tainei Sfintei Spovedanii), cu profesorii de teologie, cu creștini mai avansați în cunoștințele religioase etc.; participarea la conferințele pe teme religioase, susținute de slujitori reprezentativi ai Bisericii; ascultarea unor emisiuni creștin-ortodoxe difuzate la radio și televiziune (de exemplu, Iașul și Clujul au posturi de radio ortodoxe care transmit 24 din 24 de ore, zilnic); lectura presei religioase de bună calitate etc. etc.*

7. GENERALIZAREA: - între preocupările plăcute și folositoare sufletului omenesc se numără și cititul cărților ("Nu este alta și mai plăcută zăbavă decât cetitul cărților", a spus cronicarul Miron Costin). De aceea socotim potrivit să

amintim acum și îndemnul Sf. Ap. Pavel dat lui Timotei, dar - prin el - nouă tuturor: "Până la venirea mea, ia aminte la citit, la îndemnat, la învățătură" (I Tim. 4, 13).

8. APLICAREA: - la început de secol XXI, instruirea catehetică nu reprezintă doar un deziderat de îmbogățire duhovnicească personală, ci este *o datorie misionară*. În condițiile în care sectele de tot felul, dublate de nenumărate curente paranormale, de fel de fel de mișcări și asociații pretins-religioase, desfășoară o activitate deosebit de intensă, creștinul ortodox trebuie să posede măcar un minimum de cunoștințe spre a putea face față cât de cât unei eventuale discuții, totodată pentru ca să știe a discerne "grâul de neghină" din mulțimea cărților și publicațiilor care au inundat piața, care sunt puse în cutiile poștale sau sunt împărțite gratuit pe stradă, în parcuri etc.

*

II.

CATEHEZĂ DESPRE SFÂNTA SCRIPTURĂ

1. PREGĂTIREA APERCEPTIVĂ: - Dumnezeu S-a revelat oamenilor pe două căi: naturală și supranaturală. Revelația supranaturală, la rândul ei, a fost transmisă tot prin două căi: *Sfânta Scriptură* și *Sfânta Tradiție*;

- între aceste două căi există unele **asemănări** (*au același izvor, Dumnezeu; același mesaj al credinței, nu se contrazic etc.*), dar și unele **deosebiri** (*ca formă de exprimare, una în scris, cealaltă și scris și oral; Sfânta Scriptură este inspirată în totalitate, Sfânta Tradiție numai parțial; Sfânta Scriptură transmite cuvântul Domnului direct, Sfânta Tradiție - indirect, uneori comentat, interpretat etc.*).

2. ANUNȚAREA TEMEI: vom vorbi astăzi, cu ajutorul Domnului, despre Sfânta Scriptură.

3. TRATAREA:

- **definiția:** colecția de cărți ale Vechiului și Noului Testament scrise de către autori sacri, sub inspirația Sfântului Duh;

- **denumirea:** "Biblia" (gr. *ta bibliva* = *cărțile*); "Sfânta Scriptură" (lat. *Sancta Scriptura*);

- **cuprinsul:** Vechiul Testament - 39 cărți canonice + 13 necanonice; Noul Testament - 27 de cărți canonice²⁶¹;

- **stabilirea canonului:** - pentru Vechiul Testament pe vremea lui Ezdra (sec. V î.Hr.), pentru Noul Testament, sfârșitul sec. I, recunoscut de către Biserică la Sinodul local din Laodiceea (360) și Sinodul al VII-lea Ecumenic (Niceea, 787);

- **elemente de istorie a textului biblic:** a. **Vechiul Testament:** aprox.

---

²⁶¹ În cateheza dezvoltată vor fi nominalizate toate cărțile Sfintei Scripturi;

în anul 1250 î. Hr. Moise primește tablele Legii pe muntele Sinai și scrie Pentateuhul. Celelalte scrieri vetero-testamentare sunt alcătuite până aprox. în sec. V î. Hr. (pe vremea lui Ezdra); **Septuaginta** = varianta grecească a Bibliei ebraice. Traducerea s-a făcut în Alexandria, pe la 250 î.Hr., de către 72 învățați evrei aduși din Palestina, de Ptolemeu al II-lea Filadelful. De reținut că însuși Mântuitorul (ca de altfel și Sfinții Evangheliști) citează după Septuaginta, nu după varianta ebraică; **Vulgata** = varianta latină a Bibliei, tradusă de către Fericitul Ieronim (sec. al IV-lea); **Textul Masoretic** ("masora"=tradiție) = textul ebraic al Vechiului Testament, transcris în sec. VIII-X d. Hr., care pe lângă consoanele existente până atunci, primește și vocale, pentru a facilita lectura. Unii exegeți afirmă, însă, că masoreții au falsificat unele versete, în defavoarea creștinilor și, evident, în favoarea iudeilor; **b. Noului Testament** a fost scris în limba greacă, cu excepția Evangheliei după Matei, scrisă inițial în ebraică (dialectul aramaic), dar tradusă apoi în greacă, de către însuși autorul;

- **împărțirea în capitole și versete:** a. *În capitole:* sec. al XIII-lea, cardinalul Ștefan Langton și călugărul Hugues de saint Glef; b. *În versete:* în sec. al XVI-lea, tipograful parizian Robert Ștefan. Această împărțire a permis, apoi, utilizarea lecturii folosind "locurile paralele" de la subsolul fiecărei pagini;

- **primele ediții românești** ale Bibliei: 1648 (numai Noul Testament, numit "de la Bălgrad", datorat osteneții mitropolitului Simion Ștefan); **1688 - prima ediție integrală ("Biblia lui Șerban")**; 1856 - Biblia de la Buzău; 1858 - Biblia lui Șaguna; 1795 - Biblia de la Blaj; 1914 - Biblia de la București; 1936 - Biblia lui Gala Galaction și Vasile Radu; 1944 - Biblia patriarhului Nicodim; 1968 - Biblia patriarhului Justinian etc.

- **"Varianta Cornilescu"** = acceptată oficial de către Societatea Biblică Britanică (1921). Cornilescu Dimitrie, călugăr schismatic, a fost inițial cântăreț bisericesc al preotului Tudor Popescu, la Biserica "Cuibul cu barză" din

București, ambii trecuți la sectari. Este Biblia românească a sectanților, cu intervenții părtinitoare în textul original...

- **Biblia de la Ierusalim** - opera colectivă a unui mare grup de specialiști catolici, cu o traducere prea liberă a textelor;

- **Biblia "ecumenică"** = "Traduction Oecumenique de la Bible" (TOB), alcătuită de o echipă mixtă, cu note explicative la subsol. Nu are autoritate științifică.

- **inspirația Sfintei Scripturi** = autorii ei au scris sub influența directă a Sfântului Duh. *Argument biblic*: "Toată Scriptura este insuflată de Dumnezeu și de folos spre învățătură" (II Tim. 3, 16);

- **interpretarea Sfintei Scripturi** se face atât literal (istorico-gramatical), cât și alegoric. Pentru a nu greși, interpretarea se face numai de către persoane autorizate de Biserică. Să luăm aminte la avertismentul Sf. Ap. Petru: "În ele (*Epistolele Sf. Ap. Pavel, n. n.*) sunt unele lucruri anevoie de înțeles, pe care neștiutorii le răstălmăcesc ca și pe celelalte Scripturi, spre a lor pierzare" (II, 3, 16). Calități *sine qua non* ale interpreților: să fie recunoscuți de către Biserică, să cunoască Sfânta Scriptură și Sfânta Tradiție și să aibă o pregătire teologică atestată oficial, să aibă o viață morală corespunzătoare etc.

- **importanța Sfintei Scripturi pentru mântuire**. Însuși Mântuitorul îndeamnă: "Cercetați Scripturile, că socotesc că în ele aveți viață veșnică..." (Ioan 5, 39), iar în alt loc: "Aceasta este viața veșnică: să Te cunoască pe Tine, adevăratul Dumnezeu și pe Iisus Hristos pe care L-ai trimis" (Ioan 17, 3). Iar cunoașterea lui Dumnezeu nu este posibilă fără cuvântul Său revelat în Scriptură. De asemenea, se știe că pentru mântuire este nevoie de credință, har și fapte bune. Credința este, întâi de toate, "din auzire, iar auzirea prin cuvântul lui Hristos" (Romani 10, 17). Sfântul Ioan Gură de Aur, bun cunoscător și mare exeget al Sfintei Scripturi, afirmă: "Cunoașterea Scripturilor întărește duhul, curăță conștiința, smulge patimile

înrobitoare, seamănă virtutea, ne ridică deasupra săgeților diavolului, ne face să locuim aproape de cer, eliberează sufletul de legăturile trupului, dându-i aripi ușoare și face să intre în sufletul cititorilor tot ceea ce s-a putut spune vreodată mai bine"²⁶².

4. RECAPITULAREA: - se fixează elementele de bază ale întrebări de genul "știți să nominalizați câteva dintre cărțile V. T. și N. T.?", "cum se face interpretarea Sfintei Scripturi?", "care este importanța ei pentru mântuire?" etc.

5. ASOCIEREA: - cunoașterea supranaturală dobândită prin Sfânta Scriptură se asociază (și se completează) cu ajutorul Sfintei Tradiții (despre care vom vorbi într-o cateheză separată), dar și prin cunoașterea naturală (directă) a creației, după cuvântul psalmistului: "Cerurile spun slava lui Dumnezeu și facerea mâinilor Lui o vestește tăria" (Psalm 18, 1).

6. GENERALIZAREA: - Sfânta Scriptură este Cartea prin excelență, din trei puncte de vedere: a. *istoric* (istoria mântuirii neamului omenesc); b. *religios-moral* (cea mai înaltă scriere sacră); c. *literar* (un monument unic al literaturii universale).

7. APLICAREA: - credem că sunt valabile și astăzi cuvintele Sfântului Ioan Gură de Aur: "Necunoașterea Sfintei Scripturi este pricina tuturor relelor"²⁶³. De aceea, remediul se subînțelege.

- fiecare creștin trebuie, mai ales în condițiile complicate ale vieții contemporane, să fie un om "tare în Scripturi", așa cum se spune în Faptele Apostolilor despre iudeul Apollo, alexandrin de neam (18, 24);

- cunoașterea autentică a Scripturii este pază bună împotriva oricăror

---

²⁶² Omilia a X-a, P. G., LXIII, 485.

²⁶³ Omilia a IX-a la Coloseni, P.G. LXII, 361.

rătăcirii, înlesnește aflarea celor mai bune răspunsuri în fața atacurilor sectare și este cel mai prețios sprijin în misiunea noastră de a-i ajuta pe semenii să se apropie de Dumnezeu.

*

[top](#)

III. CATEHEZĂ DESPRE SFÂNTA TRADIȚIE

1. PREGĂTIREA APERCEPTIVĂ: - am observat în cateheza anterioară că Dumnezeu S-a revelat oamenilor pe două căi, naturală și supranaturală, iar calea supranaturală are, la rândul ei, două mijloace: *Sfânta Scriptură* și *Sfânta Tradiție*;

- cunoașterea lui Dumnezeu și a doctrinei Bisericii nu este posibilă numai prin intermediul Sfintei Scripturi, cum greșit pretind confrății protestanți și neoprotestanți, ci și prin intermediul documentelor Sfintei Tradiții, așa cum vom vedea în cele ce urmează.

2. ANUNȚAREA TEMEI: astăzi vom prezenta câteva din învățăturile de bază cu privire la Sfânta Tradiție.

3. TRATAREA:

- **definiție:** *totalitatea adevărilor de credință necuprinse în Sfânta Scriptură, dar consemnate în scris mai târziu; etimologic*, termenul provine din latinescul "traditio-onis" = predare, transmitere (a învățaturii), povestire; **alte denumiri:** *predanie, memoria vie a Bisericii* (Sergiu Bulgakov), *viața duhului în Biserică* (Vladimir Lassky);
- **temeiuri biblice:** "Sunt multe alte lucruri pe care le-a făcut Iisus, care dacă s-ar fi scris..." (Ioan 21, 25); "Drept aceea, fraților, stați neclintiți și țineți predaniile pe care le-ați învățat, fie prin cuvânt, fie prin epistola noastră" (II Tesaloniceni 2, 15);
- **temeiuri patristice:** - Sf. Vasile cel Mare: "Dintre dogmele și păstrate în Biserică, pe unele le avem din învățătura scrisă, iar pe altele le-am primit din tradiția apostolilor. Ambele forme de transmitere au aceeași putere pentru

credință. Și oricine are o inițiere cât de mică în chestiunile bisericești nu va ridica obiecții. Fiindcă, dacă am încerca să lăsăm la o parte obiceiurile care n-au temei scris (în *Biblie*, *n.n.*), ca și când n-ar avea mare însemnătate, am greși, păgubind Evanghelia în cele esențiale. De exemplu, ca să amintesc de primul și cel mai obișnuit: ce temei scris au cei care speră în numele Domnului nostru Iisus Hristos să se însemneze cu semnul Crucii? Din ce scriere am învățat să ne întoarcem spre răsărit în timpul rugăciunii?... În virtutea căror scrieri (biblice) binecuvântăm apa botezului, undelemnul ungerii, și pe cel care se botează? Nu în virtutea tradiției transmise în mod tainic? Nu provin toate acestea din învățătura părinților noștri păstrate în taină, care bine au știut că prin tăcere se păstrează caracterul sacru al tainelor?..."²⁶⁴

- Sf. Ioan Damaschin: "În Sfânta Scriptură nu se pomenesc cele întâmplare la moartea Sf. Născătoarea de Dumnezeu Maria. Dar acestea se povestesc în cea mai veche și adevărată Tradiție, care știe să relateze că în momentul slăvitei ei adormiri toți Sf. Apostoli care colindau lumea în vederea mântuirii acesteia s-au adunat la Ierusalim venind pe calea aerului. Aici au avut o viziune îngerească și se auzea o melodie dumnezeiască a puterilor cerești..."²⁶⁵.

- **aspecte ale Sfintei Tradiții: statornic și dinamic.** a. **Statornic** - se referă la conținutul Tradiției Apostolice (*Tradiția dumnezeiască apostolică*), care începe la Cincizecime și se încheie la moartea Sfântului Ioan, fixat în scris de Biserică până în epoca sinoadelor ecumenice. b. **Dinamic** = preluarea, comentarea, actualizarea și trăirea aspectului statornic;

---

²⁶⁴ Sf. VASILE CEL MARE, *Despre Sfântul Duh*, XXVII, Migne, P.G. 32, 188; vezi trad. rom. de pr. C. CORNIȚESCU și pr. T. BODOGAE, vol. 12 PSB, București, 1988, p. 79-80.

²⁶⁵ Sf. Ioan DAMASCHIN, *Omilii la Adormirea Fecioarei Maria*, 2, 18, Migne, P.G., 96, 748; apud Pr. prof. I. G. COMAN, *Sfânta Tradiție în lumina Sfinților Părinți*, în "Ortodoxia", anul VIII (1956), nr. 2, p. 165.

- **criteriile Sfintei Tradiții** au fost fericit formulate de către Vincențiu de Lerini (sec. IV): "In ipsa item catholica ecclesia magnopere curandum est ut id teneamus quod ubique, quod semper, quod ab omnibus creditum est" (*În însăși Biserica universală trebuie avut grijă foarte mult să ținem ceea ce a fost crezut peste tot, totdeauna, de către toți*)²⁶⁶;
- **deosebiri confesionale**: - În Biserica Romano-Catolică învățătura despre Sfânta Tradiție, principial, este aceeași. Aplică, însă, greșit aspectul dinamic al ei, prin introducere de dogme noi, nevalidate de vreun sinod ecumenic;
  - Bisericile Protestante (și "fiicele" lor mai mici, cele neoprotestante), resping în totalitate Sfânta Tradiție, susținând *in corpore* "Sola Scriptura". Parțial, recunosc și ei, totuși, o anumită "tradiție bisericească", întrucât, vrând-nevrând, și-au format și ei tradițiile lor;
- **documentele care teaurizează învățăturile statornice ale Sfintei Tradiții**:
  - hotărârile sinoadelor ecumenice;
  - canoanele Sfinților Părinți;
  - cărțile de cult ale Bisericii;
  - mărturisirile de credință și catehismele Bisericii;
  - monumentele de artă bisericească;
  - datini și practici acceptate de Biserică.

4. RECAPITULAREA: se fixează elementele principale din tratare, prin câteva întrebări: "Ce este Sfânta Tradiție?", "Care sunt temeiurile prin care Biserica o consideră izvor al Revelației?", "Unde este teaurizată?" etc.

5. ASOCIEREA: - trebuie sesizată în detalii apropierea profundă a Sfintei Tradiții de Sfânta Scriptură, deodată cu interdependența lor. Pe de o parte, conținutul Sfintei Tradiții își are temeiul în Sfânta Scriptură, iar pe de altă parte,

---

²⁶⁶ VINCENTIU DE LERINI, *Commonitorium primum*, 2, Migne, PL, 50, 640; apud. pr. I. Gh. COMAN, *Op. cit.*, p. 171.

Sfânta Scriptură însăși devine mai accesibilă prin elementele de tezaur ale Sfintei Tradiții (în special tâlcuirile Sfinților Părinți).

6. GENERALIZAREA: - din cele prezentate până aici, reiese un strâns raport între Scriptură, Tradiție și Biserică: "Rostul și lucrarea Sfintei Tradiții constă, deci, atât în precizarea înțelesului Scripturii (*prin regula de credință pe care o are Biserica*), cât și în actualizarea și dinamizarea cuvântului Scripturii fiecărei generații, fiecărui timp, până la sfârșitul veacurilor"²⁶⁷.

7. APLICAREA: - Sfânta Tradiție este prețuită cu adevărat de către cei care cunosc documentele ei și, mai ales, trăiesc conform principiilor pe care acestea le conțin. Cine le ignoră, n-au ce prețui și nici nu se pot bucura, din păcate, de binefacerile lor;

- după cum credem și mărturisim infalibilitatea Sfintei Scripturi, așa trebuie să credem și să mărturisim infalibilitatea Sfintei Tradiții, având ca temei *lucrarea directă și continuă a Sfântului Duh în viața Bisericii*²⁶⁸.

---

²⁶⁷ Pr. lector G. REMETE, *Dogmatica Ortodoxă*, Alba Iulia, 1996, p. 103-104.

²⁶⁸ Pr. prof. I. Gh. COMAN, *Op. cit.*, p. 178.

[top](#)

IV. CATEHEZĂ DESPRE SFÂNTA TREIME

1. PREGĂTIREA APERCEPTIVĂ: - cea mai mare poruncă din Lege, reconfirmată și de către Mântuitorul Iisus Hristos, este iubirea de Dumnezeu (dublată de iubirea aproapelui)-(Deut. 6, 5; Luca 10, 28). După cum nu poți spune, însă, că iubești pe cineva dacă nu-l cunoști, tot așa nimeni nu poate afirma că-L iubește pe Dumnezeu dacă nu-L cunoaște, atât cât El a îngăduit, desigur;

- cunoașterea lui Dumnezeu nu este doar un deziderat al lumii imanente, ci este legată de veșnicie, după cuvintele Mântuitorului: "Aceasta este viața veșnică: să Te cunoască pe Tine, singurul Dumnezeu adevărat, și pe Iisus Hristos pe care L-ai trimis" (Ioan 17, 3);

- când rostim cuvântul "Dumnezeu", întotdeauna avem în vedere Sânta Treime: Tatăl, Fiul și Sfântul Duh, *o singură ființă, întreită în persoane*. De aceea, cateheza noastră își propune evidențierea elementelor de bază cu privire la dogma Sfintei Treimi.

2. ANUNȚAREA TEMEI: *Astăzi vom medita asupra învățăturii ortodoxe cu privire la Sfânta Treime.*

3. TRATAREA:

- dogma Sfintei Treimi reprezintă cea mai mare taină a creștinismului. De aceea, credem că în locul "dogmei Sfintei Treimi" este mai potrivită formularea "taina Sfintei Treimi", datorită atributului înfinității dumnezeiești care copleșește capacitatea finită și relativă a cunoașterii umane. Întemeiați pe mărturiile

Scripturii, toți Sfinții Părinți învață că Dumnezeu nu poate fi cunoscut în ființa Sa, ci doar în lucrările Sale, *atât cât El însuși S-a revelat*;

- **Mărturii scripturistice.** Sfânta Scriptură ne dă mărturie că Dumnezeu S-a revelat ca Treime de Persoane: **a.** Vechiul Testament: "Să facem om după chipul și asemănarea **Noastră**" (Facere 3, 25); **Teofania** de la stejarul Mamvri (Facere 18); "Sfânt, sfânt, sfânt este Domnul Savaot..." (Isaia 6, 3);

b. Noul Testament: **La Botezul Domnului**, arătarea Sfintei Treimi sau *Teofania* (Matei 3, 16-17); trimiterea Apostolilor la propovăduire, în numele Sfintei Treimi: "Mergând, învățați..., botezându-le *în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh*" (Matei 28, 19);

- **Mărturii patristice.** **a.** Sfinții Părinți participanți la primele două sinoade ecumenice (Niceea - 325 și Constantinopol - 381) au formulat dogma trinitară, sintetizând-o în Simbolul de credință numit "niceo-constantinopolitan); **b.** cele mai reprezentative tratate trinitare au scris următorii Sfinți Părinți: *Atanasie cel Mare (Despre întruparea Logosului; Contra elinilor)*, *Vasile cel Mare (Despre Duhul Sfânt)*, *Grigorie de Nyssa (Contra lui Eunomiu)*, *Grigorie de Nazianz (Cele cinci cuvântări teologice)*, *Chiril al Alexandriei (Despre Sf. Treime)*, *Didim cel Orb (Despre Sfântul Duh, Despre Sf. Treime)*²⁶⁹.

Pentru nivelul obișnuit al unei cateheze recomandăm, însă, capitolul al VIII-lea, "Cartea întâia", din *Dogmatica Sfântului Ioan Damaschin*²⁷⁰, întrucât acest sfânt părinte a cunoscut și a valorificat tratatele menționate anterior, depășind, însă, nivelul unei simple sinteze, prin contribuții personale de valoare

---

²⁶⁹ O parte dintre aceste tratate sunt accesibile datorită traducerilor din colecția PSB de la Editura Institutului Biblic și de Misiune al BOR, cum este, de exemplu, lucrarea *Despre Sfânta Treime* (trad. pr. D. Stăniloae, PSB - 40, 1994), altele datorate altor edituri și colecții, ca lucrarea *Cele cinci cuvântări teologice* ale Sf. Grigorie de Nazianz (trad. pr. D. Stăniloae, Edit. Anastasia, București, 1993).

²⁷⁰ "Izvoarele Ortodoxiei", nr. 1, Trad. Pr. Dumitru Fecioru, Editura Librăriei Teologice, București, 1938, p. 18-34.

excepțională. Iată, bunăoară, cum descrie el credința în Sfânta Treime²⁷¹: "Credem în Tatăl și în Fiul și în Sfântul Duh, în care ne-am și botezat. Căci astfel a poruncit Domnul apostolilor să boteze, zicând: *Botezându-i pe ei în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh*. Credem într-Unul Tatăl, principiul și cauza tuturor; nu S-a născut din cineva; singurul care există necauzat și nenăscut; este făcătorul tuturor. Este prin fire Tatăl singurului Unuia născut, Fiul Său și purcezătorul Prea Sfântului Duh. Credem și într-unul Fiul lui Dumnezeu, Unul născut, Domnul nostru Iisus Hristos, Care S-a născut din Tatăl înainte de toți vecii, lumină din lumină, Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat, născut nu făcut, de-o-ființă cu Tatăl, prin Care toate S-au făcut... De asemenea, credem și în Duhul Sfânt, Domnul și făcătorul de viață, care purcede din Tatăl și se odihnește în Fiul, împreună închinat și slăvit cu Tatăl și cu Fiul, ca fiind de aceeași ființă și co-etern. Credem în Duhul cel din Dumnezeu cel drept, cel conducător, izvorul înțelepciunii, al vieții și al sfințeniei. El este și se numește Dumnezeu împreună cu Tatăl și cu Fiul; nezidit, desăvârșit, creator, atotstăpânitor, atoatelucrător, atotputernic, nemărginit în putere; El stăpânește întreaga zidire, dar nu este stăpânit; îndumnezeiește, dar nu este îndumnezeit; desăvârșește, dar nu se desăvârșește; împărtășește, dar nu se împărtășește; sfințește, dar nu se sfințește; mângâietor, deoarece primește rugăciunile tuturor; în toate, asemenea Tatălui și Fiului..."²⁷²;

- **Analogiile Sfintei Treimi.** Pe lângă mărturiile scripturistice și patristice, un oarecare merit în înțelegerea raționalității, posibilității și sensului existenței unei realități personale întreite îl au anumite analogii din lumea materială, ca de exemplu: *sufletul omenesc* (cu cele trei componente: rațiune, sentiment și voință), *pomul* (rădăcină, trunchi și coroană), *soarele* (corp mineral, căldură și

---

²⁷¹ Reproducem doar câteva fragmente din capitolul menționat.

²⁷² *Ibidem*, p. 19, 20, 27 și 28.

lumină), *floarea* (corpul ei, culoarea și mirosul), *spațiul* (înălțime, lungime, lățime), *timpul* (trecut, prezent și viitor) etc.

- **Erezii anti-trinitare.** Dogma Sfintei Treimi fiind taina tainelor, așadar cel mai greu accesibilă omului, a fost deseori răstălmăcită, ajungându-se la erezii care au pus la grea încercare Biserica și pe slujitorii ei devotați. Cele mai vehemente erezii sunt catalogate în patru grupe: *monarhianismul* (susține o singură Persoană divină; reprezentanți: Pavel de Samosata și Sabelie); *subordinaționismul* (Fiul și Duhul Sfânt nu sunt egali cu Dumnezeu Tatăl; reprezentanți: Arie și Macedonie); *triteismul* (susține existența a trei Dumnezei distincți; reprezentanți: Ioan Filipon din Alexandria, sec. al VI-lea); *unitarianismul* = un monarhianism "modern", susținut de Faustus Socinus, sec. al XVII-lea. De aici și denumirea de "socinieni".

Cultul divin - izvor al cunoașterii dogmei Sfintei Treimi. Întemeiat pe Sfânta Scriptură și pe Sfânta Tradiție, cultul divin (public și particular) exprimă în modul cel mai accesibil nuanțele dogmei trinitare, învățându-ne, de fapt, că pe Dumnezeu îl cunoaștem în măsura în care îl slăvim și îl experiem liturgic, începând cu simpla închinăciune, continuând cu meditația în liniște adâncă asupra lucrărilor și însușirilor Persoanelor Prea Sfintei Treimi și încheind cu împărtășirea din Sfântul Potir, la Sfânta Liturghie.

4. RECAPITULAREA:

- care sunt formele cele mai frecvente de mărturisire a credinței în Sfânta Treime? (R: închinăciunea și Simbolul de credință);
- redați o mărturie biblică și una patristică, cu privire la dogma Sfintei Treimi;
- care este modalitatea cea mai eficientă de a cunoaște dogma Sfintei Treimi?

5. APROFUNDAREA. Întrucât elementele materiale (și nici chiar analogiile pomenite mai sus) nu pot fi asociate cu dogma Sfintei Treimi, în locul momentului logico-psihologic al catehezei numit "asociere", propunem *aprofundarea*, chiar dacă acum o vom face foarte pe scurt, din cauza spațiului restrâns al catehezei noastre, desigur. Propriu-zis, ne vom referi la un singur detaliu, ce apare sub forme discrete, învăluite în mister, în Scriptură și Tradiție, dar excelent formulat de către părintele Dumitru Stăniloae²⁷³, anume *reflectarea iubirii intra-trinitare în creație*. Așa cum menționam mai la început, Dumnezeu ne este cunoscut prin lucrările sale, între care cel mai accentuat prin observarea iubirii Sale față de creație. Detaliul concret la care dorim să facem referire este *reflectarea iubirii Persoanelor Sfintei Treimi în familie*. Astfel, triumphiul iubirii intra-trinitare (*Tatăl și Fiul își asociază iubirea și o îndreaptă asupra Sfântului Duh; Tatăl și Sfântul Duh asupra Fiului; Fiul și Sfântul Duh asupra Tatălui*) se poate vedea reflectat în iubirea dintre persoanele unei familii autentic creștine, cu deosebire în familiile cu copii (iar unde nu se nasc în mod natural, pot fi înfiați): *tata și mama își asociază și îndreaptă iubirea asupra copiilor; tata și copiii asupra mamei; mama și copiii asupra tatălui...*

Esențial, *numai o treime de persoane poate exercita iubirea completă, autentică*.

---

²⁷³ A se vedea *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1978, cap. al III-lea, *Sfânta Treime, structura supremei iubiri*, p. 306-309. Iată câteva crâmpoie ale "demonstrației" părintelui profesor: "Un subiect unic în sens absolut ar fi lipsit de bucuria și deci de sensul existenței... Două subiecte realizează prin comuniunea lor o oarecare consistență și o bucurie și un sens al existenței. dar nici această doime reală, care e în același timp o unitate dialogică, bazată pe unitatea de ființă, nu e suficientă. Comuniunea în doi este și ea limitare... Aceasta nu-i scoate din monotonia unei vederi restrânse, sau a unei singurătăți în doi. **Numai al treilea subiect îi scoate din neîntrerupta lor singurătate în doi, numai al treilea subiect care poate fi și el partener de comuniune...**", p. 308-309 (subl. n.).

6. GENERALIZAREA: "*Prea Sfântă Treime, miluiește-ne pe noi: Doamne, curățește păcatele noastre; Stăpâne, iartă fărădelegile noastre; Sfinte, cercetează și vindecă neputințele noastre, pentru numele Tău!*"

7. APLICAREA (încheierea). Dogma Sfintei Treimi fiind *Dogma-Dogmelor* și *Taina-Tainelor*, nu poate fi înțeleasă decât printr-o credință luminată, prin trăire creștină autentică și mai ales prin rugăciune (cult). De aceea, în locul oricăror concluzii, propunem rostirea unei mărturisiri-rugăciune, întâlnită foarte frecvent în cultul nostru ortodox: "Nădejdea mea este Tatăl, scăparea mea este Fiul, acoperământul meu este Duhul Sfânt; Treime Sfântă, slavă Ție!"

[top](#)

1V. CATEHEZĂ DESPRE MAICA DOMNULUI

1. PREGĂTIREA APERCEPTIVĂ:

- Cultul Bisericii noastre este structurat pe o succesiune ierarhică bine determinată: *adorare* pentru Prea Sfânta Treime, *supra-venerare* (= *supracinstire*) pentru Maica Domnului și *venerare* (= *cinstire*) pentru Sfinți, Sfânta Cruce, Sfinții Îngeri și Sfintele Moaște;
- Fecioara Maria a fost aleasă, pentru vrednicia ei, de Dumnezeu însuși pentru a-L naște pe Iisus Hristos, Mântuitorul nostru. Această alegere este o dovadă că însuși Dumnezeu i-a acordat o cinstire fără egal, temei logic și firesc pentru a o cinsti și noi, oamenii, în chip deosebit. Din păcate nu toți creștinii acceptă această logică. De aceea, o cateheză despre Maica Domnului este binevenită, din cel puțin două puncte de vedere: 1. Pentru a evidenția temeiurile de bază ale cinstirii; 2. Pentru a răspunde atacurilor nedrepte din partea sectarilor.

2. ANUNȚAREA TEMEI: *Vom vorbi astăzi despre câteva dintre temeiurile cinstirii Maicii Prea Curate, deodată cu evidențierea importanței slujirii ei în iconomia mântuirii.*

3. TRATAREA:

- **Temeiuri biblice.** *a. Vechiul Testament:* **1.** Fac. 3, 15: "Dușmănie voi pune între tine și între femeie, între sămânța ta și sămânța ei; aceasta îți va zdrobi capul, iar tu îi vei înțepa călcâiul". Sfinții Părinți înțeleg prin "femeie" pe Maica Domnului, iar "sămânța" = Fiul ei, Iisus Hristos; **2.** Isaia 7, 14: "Iată Fecioara va lua

în pânțele și va naște Fiu și îi vor pune numele Emanuel"; 3. Iezechiel 44, 2: "Poarta aceasta va fi închisă; nu se va deschide și nimeni nu va intra prin ea, căci Domnul Dumnezeu lui Israel a intrat prin ea. De aceea va fi închisă" (referire la pururea fecioria Maicii Domnului); 4. Psalm 45, 10: "Stătut-a Împărăteasa de-a dreapta Ta, în haină aurită și preaînfrumusețată" (referire la locul în ierarhia cerească). O dată cu acestea, trebuie reținute și alte locuri vetero-testamentare, cu referire tainică la Maica Domnului: Facere 28, 11-19 (*Scara lui Iacov*), Ieșire 3, 2 (Rugul care ardea și nu se mistuia), Ieșire 16, 33 (Vasul = năstrupa cu mană), Num. 17, 8 (Toiagul lui Aaron) etc.

b. Noul Testament: 1. Luca 1, 28: "Bucură-te, ceea ce ești plină de har, Domnul este cu tine. Binecuvântată ești tu între femei" (cuvintele arhanghelului Gavriil); 2. Luca 1, 35: "Duhul Sfânt se va pogori peste tine și puterea Celui Preaînalt te va umbri" (cuvintele aceluiași arhanghel); 3. Luca 1, 42: "Binecuvântată ești tu între femei..." (cuvintele Elisabetei); 4. Luca 11, 27: "Fericit este pânțelele care Te-a purtat și sânii la care ai supt!" (o femeie din popor), cuvinte pe care Iisus le-a confirmat: "Așa este..." (v. 28); 5. Luca 2, 51, loc în care aflăm că Iisus îi era supus; 6. Ioan 2, 3 - Iisus preface apa în vin, *la rugămintea Maicii Sale*; 7. Ioan 19, 26 - aflăm că nici când era pe Cruce Iisus nu a uitat-o, încredințând-o ucenicului său iubit.

- **Temeiuri patristice** (dogmatice, canonice, cultice): 1. Sinodul al III-lea Ecumenic (Efes, 431) l-a condamnat pe Nestorie care o numea pe Maica Domnului "Născătoare de Hristos" și, prin semnătura a 198 de episcopi, i s-a recunoscut calitatea de "Qeotovko", adică "Născătoare de Dumnezeu". Ca bază a hotărârilor sinodale au fost luate cele 12 anatematisme ale Sfântului Chiril al Alexandriei²⁷⁴; 2. Tot la sinodul al III-lea Ecumenic s-au stabilit câteva canoane prin care se condamnă învățăturile greșite ale lui Nestorie (inclusiv cele cu privire la Maica

---

²⁷⁴ *Istoria Bisericească Universală*, Manual pentru Institutele Teologice, București, 1975, p. 252.

Domnului), dar *și ale celor care îi vor călca pe urme* (în special canoanele 2, 3, 4, 5 și 7)²⁷⁵; **3.** Sfântul Ioan Damaschin spune: "Propovăduim că Sfânta Fecioară este în sensul propriu și real Născătoare de Dumnezeu. Prin faptul ce Cel ce S-a născut din ea este Dumnezeu adevărat, este adevărată Născătoare de Dumnezeu aceea care a născut pe Dumnezeu adevărat, întrupat din ea..."²⁷⁶; **4.** În cultul ortodox, Maica Domnului este invocată după Sfânta Treime, înaintea îngerilor și a sfinților, prin faptul că este considerată *mijlocitoare* prin rugăciunile ei. În această privință, este foarte sugestivă icoana numită "Deisis" (= Rugăciune), în care Mântuitorul este încadrat în dreapta de Maica Domnului, iar în stânga de Ioan Botezătorul. Frumusețea și bogăția cultului Maicii Domnului se poate observa cel mai bine în slujbele consacrate sărbătorilor ei: *Nașterea...* (8 sept.) și *Intrarea în Biserică* (21 nov.) - în care sunt evidențiate virtuțile părinților, Ioachim și Ana; *Buna-Vestire* (25 martie), în care este evocată acceptarea ei de a deveni Mama Fiului lui Dumnezeu; *Soborul...* (26 dec.) - omagiul Bisericii pentru vrednicia ei de mamă; *Adormirea...* (15 aug.) - care reliefează conștiința Bisericii că Maica Domnului este "Panaghia" (= Preasfânta), care ne miluiește cu rugăciunile ei...

- **Câteva precizări la atacurile sectare.** Facem întâi mențiunea că obiecțiunile sectare sunt rezultatul ignoranței lor în materie de interpretare biblică. Paradoxal, însă, își întemeiază tocmai biblic aceste obiecțiuni, legate în special de pururea-fecioria ei. "Bazați" pe textele de la Matei 1, 24 și Matei 13, 55, spun că ea a mai avut copii, pe așa-numiții "frați" ai Domnului (care de fapt erau verișori). Răspunsurile ortodoxe sunt la îndemâna oricui, mai ales în Mărturisirile de credință (catehisme), încât nu insistăm aici asupra lor. În schimb, evocăm cuvintele de total bun simț ale unui teolog protestant (!), Hengster Berg: "Pururea-fecioria Mariei constituie antiteza binecuvântată împotriva barbariei care socotește că aceea care a

---

²⁷⁵ Vezi Arhid. prof. dr. Ioan FLOCA, *Canoanele Bisericii Ortodoxe. Note și comentarii*, Sibiu, 1992, p. 73-75.

²⁷⁶ *Op. cit.*, p. 175-176.

luat Duh Sfânt și a fost umbrită de puterea Celui Preaînalt a trăit apoi în comuniune matrimonială cu Iosif²⁷⁷.

- **Devieri ale romano-catolicilor și protestanților.** a. Catolicii a promovat dogme noi: *imaculata concepție* (1858), *înălțarea ei cu trupul la cer* (1954), numirea ei, la Conciliul II Vatican (1965), ca *Mamă a Bisericii* ("Mater Ecclesiae") și *Co-Redemptis* ("Co-Mântuitoare"); b. Protestanții îi acordă Maicii Domnului o oarecare, numind-o "fericită", "fecioară lăudată", "preavrednica", dar i-au rânduit nici un fel de cult, considerând-o doar o "femeie deosebită".

4. RECAPITULAREA:

- Cine i-a acordat Maicii Domnului cinste, mai întâi?
- Reproduceți trei temeuri semnificative pentru cinstirea ei;
- Care este locul Maicii Domnului în cultul ortodox?

5. ASOCIEREA. Maica Domnului este considerată de Sfinții Părinți "Eva cea Nouă", care a născut pe Cel Care ne-a adus mântuirea, spre deosebire de "Eva cea Veche", soția lui Adam, prin care a venit căderea.

6. GENERALIZAREA: "*Cât va fi Biserica, și în chip deosebit Biserica Ortodoxă, Maica Domnului va fi nelipsită din credința, din evlavia, din dragostea și din cinstea noastră pentru ea. Numele ei îl poartă cele mai multe femei, icoana ei se găsește în toate bisericile și în cele mai multe case de creștini, sărbătorile ei sunt între cele mai de cinste, rugăciunile către ea, dintre cele mai obișnuite*" (prof. Teodor M. Popescu)²⁷⁸.

---

²⁷⁷ Apud Pr. lect. George Remete, *Dogmatica*, Alba Iulia, 1996, p. 286

²⁷⁸ *Meditații Teologice*, Editura Sfintei Arhiepiscopii a Bucureștilor, 1977, p. 52.

7. APLICAREA:

- evlaviea poporului a păstrat până astăzi expresia "Doamne, Maica Domnului", care exprimă asocierea ei în lucrarea de mântuire;
- toate slujbele săvârșite în Biserica noastră au în rânduială rostiri de cinstire și de cerere către Maica Sfântă;
- o dată cu argumentele biblice, patristice, liturgice etc., pentru cinstirea Maicii Domnului există *argumentul logic al bunului simț: nu poate fi despărțit niciodată Fiul de Mamă și nici Mama nu poate fi despărțită de Fiu*, așa cum din păcate o fac neoprotestanții și, parțial, protestanții. Cum poate susține cineva că-L iubește pe Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu, Mântuitorul nostru, iar pe cea pe care El a ales-o ca mamă să o considere o simplă femeie, care nu și-a păstrat sfințenia fecioriei, a mai avut alți copii etc. etc.?

*

[top](#)

VI. CATEHEZĂ DESPRE SFÂNTA BISERICĂ

1. PREGĂTIREA APERCEPTIVĂ:

- mântuirea are două aspecte esențiale: *obiectivă* și *subiectivă*; cea obiectivă se mai numește și *răscumpărare*, cu trei dimensiuni: *de jertfă*, *recapitulativă* și *ontologică*; cea subiectivă se numește și *îndreptare*, fiind lucrarea de însușire personală a mântuirii obiective, cu ajutorul harului, prin credință și fapte bune;

- mântuirea subiectivă (sau personală) nu se poate realiza decât în Biserică, pentru că aici se dobândește harul, prin Sfintele Taine, începând cu Botezul ("De nu se va naște cineva din apă și din Duh, nu va putea să intre în împărăția lui Dumnezeu" - Ioan 3, 5), căci *în afara Bisericii nu există mântuire* ("Extra Ecclesia nulla salus", a spus Sf. Ciprian²⁷⁹ și tot el a afirmat: "Cine nu are ca mamă Biserica, nu poate avea pe Dumnezeu ca tată"²⁸⁰).

2. ANUNȚAREA TEMEI: *Astăzi vom vorbi despre importanța Bisericii pentru mântuirea noastră.*

3. TRATAREA:

1. *Întemeierea Bisericii:* **a.** Tainic, prin jertfa de pe Cruce a Mântuitorului ("... să păstrați Biserica lui Dumnezeu, pe care a câștigat-o cu însuși sângele Său" - Fapte 20, 28); **b.** În mod văzut, istoric, în ziua Pogorârii Sfântului Duh, la Cincizecime (Fapte 2);

2. *Ființa Bisericii:* **a.** Biserica este o instituție *teandrică* (divino-umană), care-i cuprinde pe toți cei botezați, care mărturisesc credința cea una, ușa ei fiind deschisă pentru toți oamenii, inclusiv pentru cei păcătoși ("Nu cei sănătoși au nevoie de doctor, ci cei bolnavi...", Matei 9, 12); **b.** Biserica are două aspecte: *văzut* (locaș, membrii, acte cultice etc.) și *nevăzut* (harul și toate lucrările tainice); **c.** Biserica de aici, de pe cale, se numește "luptătoare", iar cea de dincolo de pragul imanentului, "triumfătoare". Biserica are, așadar, și un caracter veșnic, căci fiind "zidită pe piatra credinței, nici porțile iadului nu o vor birui!" (Matei 16, 18);

3. *Însușirile Bisericii* sunt cele mărturisite în Simbolul de Credință: *una, sfântă, sobornicească și apostolească.* **a.** *Una* - întrucât Unul este Întemeietorul și

---

²⁷⁹ Epistole 73, 21, 2; vezi și *Apologeți de limbă latină*, vol. 3 PSB, București, 1981, p. 432

²⁸⁰ *De Unitate Ecclesiae*, VI; Epistola 74, 7, 2; vezi *Apologeți... cit.*, p. 438.

capul ei, Mântuitorul nostru Iisus Hristos (Efeseni 1, 23); **b. Sfântă** - sfânt fiind Duhul care lucrează în ea. În acest sens mărturisim despre ea că este și *infallibilă* ("fallo" = a înșela; "infallo" = *care nu înșeală, care nu greșește*); **c. Sobornicească** (= *universală*) - întrucât are în vedere mântuirea tuturor oamenilor ("Dumnezeu voiește ca toți oamenii să se mântuiască și la cunoștința adevărului să vină", I Tim 2, 4) și se sprijină pe cele 7 sinoade (soboare) ecumenice; **d. Apostolească** - se sprijină și pe mărturia Sfinților Apostoli, în prezența cărora s-a întemeiat și care, la rândul lor, au întemeiat biserici locale în lumea cunoscută atunci. Lor li s-a spus: "Propovăduiți Evanghelia la toată făptura..." (Marcu 16, 15) și "Mergând, învățați..." (Matei 28, 19).

4. *Membrii Bisericii*: clerul (ierarhia) și poporul drept-credincios (mirenii).

5. *Biserica este și factor al educației, nu doar al mântuirii*. Este important să remarcăm rolul ei și în plan pedagogic, istoric-național etc. (La noi, cel puțin, după retragerea aureliană (271-275) până la întemeierea cnezatelor și voevodatelor (secolul al XIV-lea) și până la unificarea lor (Basarab I, 1330), *singura instituție existentă neîntrerupt a fost Biserica*. Ei îi revine, aproape în exclusivitate, meritul de a fi salvat ființa neamului de la pierire, în fața atâtor năvălitori, care-și făcuseră drum pe la noi în acel mileniu văduvit de o conducere statală unitară. Acest mileniu, numit "întunecat", datorită acestei obscurități pe plan politic, a fost luminat doar de harul credinței drept-măritoare, dăruit cu generozitate, atunci ca și astăzi, de Sfânta Biserică. Ea a ținut loc și de școală și de cancelarie domnească. Episcopii și preoții au fost conducători spirituali la vedere și, tainic, *cu timp și fără timp, cu voie și fără de voie*, îndrumători și sfătuitoari politici).

4. RECAPITULAREA:

- Cine a întemeiat Biserica? Care este "ziua ei de naștere" în istorie?
- Care sunt elementele care țin de ființa Bisericii?

- Detaliați rolul Bisericii ca factor al educației.

5. ASOCIEREA:

- Biserica, cu toate că este factorul cel mai important în lucrarea de mântuire, din punct de vedere al educației creștine nu este singurul. O dată cu ea, factori esențiali ai educației sunt familia și școala. Astfel, buna conlucrare între acești trei factori este determinantă pentru *formarea caracterului moral creștin*, ținta finală a educației.

6. GENERALIZAREA: Biserica este darul lui Dumnezeu în care și prin care dobândim mântuirea. Acest adevăr incontestabil a fost exprimat într-un mod deosebit de inspirat de către Fericitul Augustin: "În afara Bisericii poți avea totul în afară de mântuire. Poți avea cinstire, poți deține Evanghelia, poți avea credință și să predici în numele Sfintei Treimi, dar *niciodată nu vei putea găsi mântuire decât în Biserică!*"²⁸¹.

7. APLICAREA:

- când pronunțăm cuvântul "Biserică" ne gândim, deodată, la clădirea (*locașul*) de cult, la comunitatea credincioșilor (I Cor. 1, 2) și la viața liturgică;
- sfințenia Bisericii se reflectă și se regăsește, prin extensiunea binefacerilor ei, atât în viața de familie (*familia însăși este numită "mica biserică"*), cât și în sufletul ("inima") fiecărei persoane în parte. Așa se explică un minunat fragment de rugăciune din Canonul Sfintei Împărtășanii: "Fărădelegile mele trece-le cu vederea, Doamne, Cel ce Te-ai născut din Fecioară, și curățește inima mea, **făcând-o biserică a Preacuratului Tău Trup și Sânge...**". În același sens, la fel de minunat, se exprimă Sf. Efrem Sirul: "*Să facem din sufletele noastre biserici,*

---

²⁸¹ Apud N. MOLDOVEANU, *Comori dezgropate*, Editura "Casa școalelor", București, 1997, p. 44.

care să fie vrednice de Dumnezeu. Dacă vine unul din cei mari ai pământului, chiar și ușa ta se împărtășește de cinste. Cu atât mai mult trebuie să fie împodobită dacă Dumnezeu însuși locuiește în tine. Fii pentru El biserică și preot. Slujește-i Lui în biserică ta, după cum a fost și El preot și jertfă pentru tine. Fii și tu pentru El biserică, preot și jertfă. Fiindcă sufletul tău este biserică, nu lăsa nici o necurățenie în ea. Nu lăsa nimic în casa lui Dumnezeu din cele ce sânt urâte. Împodobește-o în schimb cu tot ceea ce i se cuvine Lui..."²⁸²

*

---

²⁸² *Ibidem*, p. 38.

[top](#)

VII. CATEHEZĂ DESPRE RUGĂCIUNE²⁸³

1. PREGĂTIREA APERCEPTIVĂ:

- Dumnezeu este nu numai Realitatea Supremă, ci și Binele Absolut, de la Care ne vine, așadar, toată bunătatea. Comuniunea cu El este vitală ("Fără de Mine nu puteți face nimic!", Ioan 15, 5; "Rămâneți în Mine și Eu în voi. Precum mlădița nu poate să aducă roadă de la sine, dacă nu rămâne în viță, tot așa și voi, dacă nu rămâneți în Mine", Ioan 15, 4; de aici s-a inspirat, credem, Sf. Ap. Pavel când a mărturisit: "Toate le pot în Iisus Hristos, Cel ce mă întărește" - Filip. 4, 13);

- Comuniunea cu Dumnezeu se realizează prin cult. Structurii psiho-fizice a omului îi corespund cele două dimensiuni ale cultului: *intern* și *extern*. *Cultul intern* este concentrat în cele trei virtuți teologice (sau *cardinale*), *credința*, *nădejdea* și *dragostea*, iar *cultul extern* se manifestă în două moduri: *public* (*sfintele slujbe*) și *particular* (*rugăciunea*).

2. Astăzi vom vorbi despre aspectele generale ce țin de cultul particular, adică despre rugăciune.

3. TRATAREA:

A. *Definiție și etimologie.* Cea mai cunoscută definiție este cea formulată de Evagrie Monahul (numit și "Ponticul", † 399): "Rugăciunea este vorbirea minții cu

---

²⁸³ Pentru redactarea acestei schițe de cateheză utilizăm cu precădere *Teologia Morală Ortodoxă*, vol. 2, Editura Institutului Biblic și de Misiune al BOR, București, 1980, p. 13-55 și *Învățătura de Credință Creștină Ortodoxă*, aceeași Editură, București, 1952, p. 202-223.

Dumnezeu"²⁸⁴. *Etimologic* termenul vine din limba latină (*rogatio-onis*) și este interesant de observat că primul sens al acestui substantiv este "propunere", al doilea "cerere", al treilea "întrebare"; iar la verb ("rogo-are"): 1. a întreba; 2. a cere...²⁸⁵;

B. *Temeiuri scripturistice*. Modelul Suprem și în privința rugăciunii ni-l dă Mântuitorul Iisus Hristos, Care S-a rugat îndeosebi în locuri retrase ("În zilele acelea, Iisus a ieșit la munte să Se roage și a petrecut noaptea în rugăciune către Dumnezeu" - Luca 6, 12; a se vedea și rugăciunea din grădina Ghetsimani, Luca 22, 41-42, precum și alte momente), dar și în locuri publice, ca de exemplu la învierea lui Lazăr (Ioan 11, 41-42). De asemenea, Mântuitorul a îndemnat la rugăciune: "Privegheați și vă rugați, ca să nu intrați în ispită" (Matei 26, 41); i-a învățat pe ucenici "Tatăl nostru" (Matei 6, 9-13). Sfinții Apostoli au practicat rugăciunea și au îndemnat la rugăciune, ca de exemplu la alegerea lui Matia (Fapte 1, 24); Sf. Ap. Petru, înainte de a o învia pe Tavita (Fapte 9, 40); iar Sf. Ap. Pavel îndeamnă stăruitor: "Rugați-vă neîncetat!" (I Tes. V, 17).

C. *Temeiurile Patristice* în favoarea rugăciunii sunt nenumărate. Prezentăm aici doar crâmpie din marea de învățături cu privire la acest subiect: *Sf. Ciprian*: "Aceia pot dobândi ce cer de la Dumnezeu, pe care El îi vede că veghează la Rugăciune"²⁸⁶; *Sf. Macarie cel Mare*: "Lucrul cel mai de căpetenie este stăruința, la vreme, în rugăciune"²⁸⁷; *Sf. Ioan Gură de Aur*: "Oamenii se supără când sunt grămădiți de cereri. Dumnezeu însă iubește pe cel care stăruie..."²⁸⁸. Și tot el zice: "Dacă voiți să aflați cunoștința voii lui Dumnezeu, dacă voiți să aflați esența

---

²⁸⁴ *Cuvânt despre rugăciune*, 3, în *Filocalia Românească* 1, trad. de prot. D. STĂNILOAE, Sibiu 1947 (Ediția a II-a), p. 73. Tot Evagrie, în aceeași lucrare, spune: "Dacă ești teolog roagă-te cu adevărat; și dacă te rogi cu adevărat, ești teolog!", *Ibidem*, 60, p. 81.

²⁸⁵ G. GUȚU, *Dicționar latin-român*, Editura Științifică, București, 1973, p. 482

²⁸⁶ *Despre Rugăciunea Domnească*, 31.

²⁸⁷ *Omilii*, III, 13.

²⁸⁸ *Omilia* XX, 5.

înțelepciunii duhovnicești, aceasta se poate numai prin rugăciunea necurmată"²⁸⁹. *Evagrie Ponticul*: "Precum cel mai de preț dintre toate simțurile este vederea, așa cea mai dumnezeiască dintre toate virtuțile este rugăciunea"²⁹⁰.

D. *Felurile rugăciunii*: a). După formă: lăuntrică și verbală; b). După subiect: personală și publică; c). D. p. v. al conținutului: de laudă, de mulțumire și de cerere. *De laudă*: - după ex. Mântuitorului: "Eu Te-am preaslăvit pe Tine pe pământ..." (Ioan 17, 4) și al Maicii Preacurate: "Mărește, suflete al meu, pe Domnul..." (Luca 1, 17); *de mulțumire*: - după îndemnul Sf. Ap. Pavel: "Neîncetat vă rugați! *Dați mulțumire pentru toate*, căci aceasta este voia lui Dumnezeu, întru Hristos Iisus, pentru voi" (I Tes. 5, 17-18); *de cerere*: - "Cereți și vi se va da!" - spune Mântuitorul (Matei 7, 7); "Toate câte veți cere în rugăciune, crezând, veți lua!" (Matei 21, 22).

E. *Însușirile (exigențele) rugăciunii*: să izvorască din inimă curată și să fie făcută cu atenție; să fie făcută cu dragoste față de Dumnezeu și de aproapele; să nu conțină cereri care să contravină moralei creștine și bunului simț; să fie numai pe linia voii lui Dumnezeu (de aceea se spune, cu toată dreptatea, că cea mai scurtă și mai înțeleaptă rugăciune este: "Doamne, făcă-se voia Ta cu mine!").

F. *Foloasele rugăciunii*: comuniunea cu Dumnezeu și dobândirea asemănării cu El; luminarea minții, bucuria inimii, întărirea voinței. Iar Sfinții Părinți se întrec în a le descrie: *cheia vistieriei darurilor dumnezeiești* (Fer. Augustin), *cununa virtuților* (Sf. Maxim Mărturisitorul), *doctorie mântuitoare, împiedicând păcatele și vindecând nelegiuirile* (Sf. Ioan Gură de Aur), *leacul mâhnirii și urâtului* (Sf. Nil Sinaitul), *rodul bucuriei și al mulțumirii* (Evagrie Monahul) etc. etc.²⁹¹.

---

²⁸⁹ *Omilia a II-a la Coloseni*.

²⁹⁰ *Op. cit.*, 150, p. 93.

²⁹¹ Fragmente preluate de la N. MOLDOVEANU, *Comori dezgropate*, Editura "Casa școalelor", București, 1997.

O dată cu Sfinții Părinți, care mărturisesc despre foloasele duhovnicești ale rugăciunii, medicii creștini susțin rolul terapeutic general al ei. Între aceștia, s-a remarcat în chip aparte dr. Alexis Carrel²⁹², îndeosebi prin "Eseul despre rugăciune". Mai întâi face o splendidă încercare de a o defini: "Rugăciunea este o tensiune a spiritului uman spre Creatorul imaterial al lumii. În general, *rugăciunea este un țipăt de durere, un strigăt de ajutor. Uneori, însă, rugăciunea devine contemplație senină a Principiului imanent și transcendent al lucrurilor; un act de iubire și de adorație față de Acela de la Care izvorăște minunea vieții. De fapt, rugăciunea este un efort al omului de a comunica cu Ființa Nevăzută, cu Acela Care este Creatorul a tot ce există, cu Înțelepciunea supremă, Puterea și Frumusețea Absolută...*" (subl. n.).

În legătură cu *foloasele rugăciunii*, Alexis Carrel spune: "Oamenii care se roagă în mod serios se caracterizează prin perseverență în împlinirea obligațiilor, printr-un simț al datoriei și al răspunderii avansat, prin mai puține căderi și păcate și printr-o anumită bunătate față de ceilalți... Rugăciunea produce în suflet calm, liniște interioară, armonie între activitatea nervoasă și cea morală, o putere mai mare de a suporta încercările vieții, sărăcia, boala, calomnia și moartea. Echilibrul cauzat de rugăciune devine un puternic *ajutor terapeutic pentru omul bolnav...* Astfel, rugăciunea îi marchează pe credincioșii săi cu o caracteristică particulară: *castitate în privire, calm în atitudine, bucurie senină în expresie, curaj în conduită și, când nevoia o cere, jertfa de sine a soldatului sau martirului...*"²⁹³.

4. RECAPITULAREA: - încercați o definiție personală a rugăciunii;

---

²⁹² Alexis Carrel (1873-1944), chirurg și fiziolog francez, autor al unor lucrări de prestigiu pentru care a primit premiul Nobel pentru medicină (1912). O dată cu lucrările de medicină, a scris și cărți de spiritualitate, între care cea mai cunoscută este "Omul - ființă necunoscută" (L'homme cet inconnue). După ce a vizitat locul de pelerinaj de la Lourdes, a devenit un creștin practicant, așa explicându-se scrierea acestui eseu despre rugăciune.

²⁹³ Fragmentele sunt preluate după textul publicat în magazinul "Reader's Digest", ian./ 1941;

- expuneți, pe scurt, un moment de trăire și de împlinire a rugăciunii, din experiența duhovnicească personală.

5. ASOCIEREA: cu postul (Matei 17, 21) și cu milostenia (Matei 12, 7);

6. GENERALIZAREA: *Rugăciunea este unirea omului cu Dumnezeu, întărirea păcii, mama lacrimilor, punte care trece peste ispite, scăpare de întristări, fărâmare războaielor, lucrarea îngerilor, veselia viitoare, izvorul virtuții, cauza darurilor, propășire tainică, dovada nădejdi, luminarea minții, secure pentru deznădejde, comoara celor ce iubesc tăcerea, slăbirea furiei, oglinda propășirii, descoperirea stării, arătătorul viitorului, hrana sufletului, pecetea slavei (Sf. Ioan Scărarul)²⁹⁴.*

7. APLICAREA: Să încercăm a răspunde la câteva întrebări: *Când ne rugăm? Unde? Cum? Pentru cine?* (și altele asemenea, după caz).

*

---

²⁹⁴ Apud N. MOLDOVEANU, *Op. cit.*, p. 474.

BIBLIOGRAFIE OBLIGATORIE PENTRU EXAMENE:

1. SEMESTRUL I:

- Teodor M. Popescu, *Primii didascoli creștini* (instituirea, atribuțiile, calitățile, mărturii scripturistice și patristice cu privire la slujirea lor, didascalii scriitori etc.).
- Clement Alexandrinul, *Pedagogul* (date generale despre autor și lucrare, cu atenție asupra elementelor cu impact în pedagogia actuală: a. *Portretul pedagogului ideal*; b. *Atitudinea față de bunurile materiale*; c. *Sfaturi morale pentru comportamentul creștin*);
- Sf. Chiril al Ierusalimului, *Catehezele* (date generale despre autor și catehezele sale; cunoașterea conținutului “Procatehezei”);
- Sf. Vasile cel Mare, *Omilia către tineri* (cunoașterea conținutului, cu atenție specială asupra acelor sfaturi care corespund exigențelor catehezei contemporane);

2. SEMESTRUL AL II - LEA:

- Sf. Ioan Gură de Aur, *Despre creșterea copiilor*, din vol. "Puțul și împărțire de grâu", Bacău, 1995, p. 410-431 (*Anexă* a capitolului "Familia ca factor al educației");

- Sf. Simeon Noul Teolog, *Cateheze. Scrieri II*, trad. diac. Ioan Ică jr., Edit. Deisis, Sibiu, 1999;
- Aurelia Marinescu, *Codul bunelor maniere*, Editura "Humanitas", București, 1999 (ediție revizuită), primele șase capitole: 1. *Introducere în bunele maniere*; 2. *Cum arată un om manierat*; 3. *Salutul*; 4. *Prezentarea*; 5. *Formule de adresare*; 6. *Arta conversației și comportamentul în societate* ;
- Preot Vasile Gordon, *Bibliografia Catehetică* (orientare generală).

BIBLIOGRAFIE ORIENTATIVĂ (*Inclusiv pentru METODICA PREDĂRII RELIGIEI*). Lucrările marcate cu * sunt obligatorii pentru examene.

1. Manuale:

Antonescu, G. G., *Din problemele pedagogiei moderne*, București, 1924;
Idem, *Pedagogia Generală*, București, 1930;
Idem, *Curs de pedagogie*, București, 1925-1926;
Idem, *Istoria Pedagogiei. Doctrinile fundamentale ale pedagogiei moderne*, București, 1939.
Bârsănescu, Șt. (coordonator), *Istoria pedagogiei*, Manual pentru liceele și Institutele pedagogice, București, 1969.
Bontaș, Ioan, *Pedagogie. Manual universitar de pedagogie*, București, 1994.
Bulacu, pr. Mihail, *Pedagogia Creștină Ortodoxă*, București, 1935.
Brânzeu, pr. Nicolae, *Semănătorul. I. Catehetica*, Lugoj, 1936.
Călugăr, pr. Dumitru, *Catehetica*, manual pentru Institutele Teologice,

București, 1976.

Colectiv, *Istoria învățământului din România de la origini până la 1821*, București, 1983.

Colectiv, *Îndrumări metodologice pentru predarea religiei în școală*, Editura Institutului biblic și de misiune al B.O.R., București 1990.

Colectiv, *Didactica aplicată în învățământul religios* (Activitatea didactică a profesorului în afara orelor la clasă), Editura "Gheorghe Alexandru", Craiova, 2001.

Colomb, Joseph, *Le service de l'Evangile*, Manuel catéchétique (catolic), Vol. I și II, 611 + 816 p., „Desclée” – Paris, 1968.

Cucoș, Constantin, *Pedagogie, Compendiu de studii pedagogice*, Iași, 1996, (pp. 160-175 : "Educația religioasă").

Golu P., Verza E., Zlate M., *Psihologia Copilului*, Manual pentru cl. a XI-a școli normale, București, 1995.

Iancu, Stela, *Psihologia școlarului* - "De ce merg unii elevi încruntați la școală?", Editura "Polirom", Ed. II-a, Iași, 2000.

Leavit, Guy P., *Predarea cu succes*, trad. Eleonor Daniel, „Societatea Misionară Română”, 1985.

Mullinax, Marolen și Marieta **Dinu**, *Manual de instruire Montessori*, Casa Speranța, Constanța, 1998.

Narly C., *Pedagogie generală*, București, 1996 (ed. a II-a; ed. I = 1938).

Nicola, Ioan, *Pedagogie, Manual pentru școlile post-liceale*, București, 1994.

Oprescu, N., *Pedagogie* (vezi cap. "Educația moral-religioasă", p. 372-377), București, 1996.

Petrescu, pr. Nicolae, *Catehetica*, Manual pentru Seminariile Teologice, București, 1978.

Stanciu, I., Gh., *O istorie a pedagogiei universale și românești*, București,

1977.

Stefanelli, Juvenal, *Catehetica*, Cernăuți, 1904.

Idem, *Cateheze tratând învățături dogmatice și morale al Bisericii drept-credincioase răsăritene*, Manual, Tom III, Sibiu, 1881.

Tarangul, Oreste, *Manual de catehizație pentru instrucția religioasă a adulților în duminici și sărbători*, Arad, 1930.

2. Colecții:

Fer. Augustin, *De catechizandis rudibus*, MIGNE, P.L. XXXX, col. 309-348; (vezi și *Oeuvres complètes de Saint Augustin*, text bilingv, Trad. par Peronne, Vincent & comp., Paris, 1869, Tom. XXI (*Sur la manière d'enseigner la doctrine chrétienne aux ignorants*), p. 394-443. Vezi trad. Rom. de George Bogdan Țâra, *Prima cateheză. Inițiere în viața creștină*. Ediție bilinvă, Polirom, București, 2002;

Idem, *De magistro*, P.L. XXXII, col. 1193-1220; trad. rom. Eugen Munteanu, Institutul European, Iași, 1995 (ediție bilingvă).

* **Clement** Alexandrinul, *Pedagogul*, trad. pr. D. Fecioru, București, 1982 (vol. 4 Colecția Părinți și scriitori bisericești, prescurtat = P.S.B.).

* **Sf. Chiril al Ierusalimului**, *Catehezele*, trad. pr. D. Fecioru, București, partea I, 1943, partea a II - a, 1945 (Colecția Izvoarele Ortodoxiei).

Sf. Grigorie de Nyssa, *Marele cuvânt catehetic*, trad. de T. Cristescu și N. Barbu, București, 1947; ediția a II-a = 1998 (edit. "Sofia").

* **Sf. Ioan Gură de Aur**, *Despre creșterea copiilor*, în vol. "Puțul și împărțire de grâu", Bacău, 1995.

Idem, *Huit catéchèses baptismales*, editate de Antoine Wenger, *Sources chrétiennes*, Paris, 1957, vol. 50, 284 p.

*Sf. Vasile cel Mare, *Omilia către tineri*, trad. pr. D. Fecioru, București, 1986 (vol. nr. 17 din colecția P. S. B.).

*Sf. Simeon Noul Teolog, *Cateheze. Scrieri II*, trad. diac. Ioan Ică jr., Edit. Deisis, Sibiu, 1999; vezi și traduceri din M.A., de același: Cateheza a II-a (*Spre Hristos pe calea poruncilor și a fericirilor*), în M. A. (*Revista Teologică*, serie nouă), nr. 2/1991; a XVIII-a (*Despre alegerea și virtuțile păstorului sufletesc*), M.A. 1/1990; a XXVII-a (*Despre necesitatea păzirii poruncilor*), în M.A. nr. 4/ 1990 ; a XXVIII-a

(*Despre vederea luminii dumnezeiești și preoție*), în M.A. nr. 5/ 1990.

3. Dicționare:

Colectiv de autori, *Dicționar de pedagogie*, Edit. didactică și pedagogică, București, 1979.

Cristea, Sorin, *Dicționar de pedagogie*, "Litera internațional", Chișinău-București, 2000.

Horst Schaub și Karl G. Zenke, *Dicționar de pedagogie*, trad. Rodica Neculau, Polirom, București, 2001.

Păcurariu, pr. Mircea, *Dicționarul teologilor români*, București, 1996.

Sorescu, pr. V., *Figuri, evenimente, și locuri biblice* (dicționar pentru predarea religiei în școală), București, 1995.

4. Cărți, studii, articole:

Antonescu, G.G., *Educația morală și religioasă în școala românească*, București, 1937.

Antonesei, Liviu, *Paideia. Fundamentele culturale ale educației*, Iași, 1996.

Badea, Elena, *Caracterizarea dinamică a copilului și adolescentului de la 3 la 17/18 ani, cu aplicație la fișa școlară*, Edit. Tehnică, București, 1997.

Balan, Bogdan & colectiv, *Psihopedagogie pentru examenele de definitivare și grad*, Polirom, Iași, 1998.

Balca, Nicolae, *Importanța catehetică a Sfintei Liturghii*, în B.O.R., 1-2/ 1958;

Idem, *Caracteristici esențiale ale sufletului creștinului autentic*, S.T. 9-10/1954;

Idem, *Etapele psihologice ale mărturisirii*, S.T. 1-2/ 1955.

Basarab, Neagoe, *Învățăturile lui... către fiul său Teodosie*, Versiune originală, (transcriere, traducere în limba română și studiu introductiv de prof. dr. G. Mihăilă), București, 1996.

Băbuș, arhim., Grigore, *Opera catehetică a Sf. Chiril al Ierusalimului și actualitatea ei*, în " Ortodoxia ", nr. 3/1986.

Băncilă, Vasile, *Inițierea religioasă a copilului*, București, 1996 (ed. Anastasia);

Idem, *Duhul Sărbătorii* (în special cap. " Pedagogia sărbătorii "), București, 1996.

Bârsănescu, Șt., *Învățămintul oral prin predică, cel dintâi sistem de învățământ de durată la români*, în "Pagini nescrise din istoria culturii românești", Edit. Academiei, București, 1971;

Idem, *Pedagogia și didactica*, Craiova, 1944.

- Belu**, pr. Dumitru, *Preocupări și studii de Pastorală, Omiletică și Catehetică*, în S.T. 5-6/1968.
- Bodnariu**, protos., Gheorghe, *Misiunea Bisericii în școală*, București, 1994, 82 p.
- Braniște**, pr. Ene, *Explicarea Sfintei Liturghii după Nicolae Cabasila*, (**Teză de doctorat**), București, 1943;
- Idem**, *Însemnătatea Sf. Liturghii pentru viața creștină*. Material cultic și omiletic pentru explicarea Sfintei Liturghii, G.B. nr. 1-3 / 1951;
- Idem**, *Explicarea botezului în catehezele baptismale ale Sf. Ioan Gură de Aur*, în S.T. nr.7-8 / 1970;
- Idem**, *Explicarea Sf. Taine de inițiere* (Botez, Mirungere, Euharistie) în literatura creștină, București, 1990, 179 p;
- Idem** (împreună cu prof. Ecaterina Braniște), *Noțiuni de istoria sfântă a Vechiului și Noului Testament pentru uzul orelor de catehizare a copiilor*, "Credința noastră", București, 1991;
- Bulacu**, pr. Mihail, *Studiu introductiv în catehetica ortodoxă* (**Teză de doctorat**), Oradea, 1928;
- Idem**, *Școala exegetică biblică din Antiohia*, București, 1931;
- Idem**, *Spiritul catehezei patristice în școala românească*, București, 1937;
- Idem**, *Noblețea educației creștine după Sfântul Ioan Hrisostom*, București, 1940;
- Idem**, *Conștiința creștină după Catehezele Sf. Chiril arhiepiscopul Ierusalimului*. *Studii de Catehetică*, București, 1941;
- Idem**, *Cateheza ortodoxă*, G. B. nr. 1-2/1949;
- Idem**, *Principiile catehezei și personalitatea catehetului*, S. T., 7-8/1949;
- Idem**, *Probleme de pedagogie catehetică*, S. T. , 3-6 / 1950;
- Idem**, *Liturghia catehumenilor și credincioșilor și cateheza în Biserica primară a Ierusalimului*, "Ortodoxia", 4/1980.

- Calciu**, pr. Gheorghe, *Șapte cuvinte către tineri*, București, 1996.
- Călugăr**, pr. Dumitru, *Treptele formale și învățământul religios*, Sibiu, 1938.
- Idem**, *Caracterul religios-moral creștin (Teză de doctorat)*, Sibiu, 1955;
- Idem**, *Metode și forme pentru prezentarea învățăturii creștine ortodoxe*, M.A., 1-3/1972;
- Idem**, *Principii fundamentale ale învățământului religios*, în M.A. nr. 9-10/1975;
- Idem**, *Rolul cazaniilor în formarea vieții religioase și morale*, MB, 4-6/1978;
- Idem**, *Hristos în școală*. Manualul catehetului ortodox pentru școala primară, vol. I, Sibiu, 1934; vol. II, Sibiu, 1937;
- Idem**, *Șapte cărți de religie*, Edit. Episcopiei Romanului și Hușilor, Bacău, 1990.
- Cerghit**, Ion, *Metode de învățământ*, ediția a III-a, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1997.
- Coman**, Episcop, Vasile, *Religie și caracter (Contribuții la cunoașterea și predarea religiei în perioada adolescenței)*, Oradea, 1992.
- Comenius**, J., Amos, *Didactica Magna*. Trad., note și comentarii de Iosif Antohi, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1970;
- Idem**, *Pampaedia*, EDP, București, 1977;
- Idem**, *Texte alese*, EDP, București, 1958;
- Idem**, *Arta didactică*. Trad. din latină de David Popescu, EDP, București, 1975.
- Comșa**, ep. dr., Grigorie, *Tineretul României*, Arad, 1934.
- Cornițescu**, pr. Constantin, *Sf. Grigorie de Nazianz despre familia sa*, S.T. 5-6/1964.
- Cosma**, pr. Sorin, *Cuvinte ale dreptei credințe (Cateheze)*, Arad, 1992.
- Costache**, pr. Doru, *Rolul familiei în educației copiilor*, în „Ortodoxia”, 3-4/2002, p. 128-139.

- Coué**, Emile, *Stăpânirea de sine*, București, f. a., 96 p.
- Cristescu**, pr. Grigorie, *Predică și cateheză*, Sibiu, 1929.
- Cucoș**, C - tin, *Pedagogie și Axiologie*, București, 1995;
- Idem**, *Educația religioasă, conținut și forme de realizare*, București, 1996;
- Idem**, *Educația religioasă. Repere teoretice și metodice*, Edit. "Polirom", Iași, 1999;
- Idem** (coordonator), *Psihopedagogie*, pentru examenele de definitivare și de grade didactice, Edit. "Polirom", Iași, 1998, 317 p.
- Danciu**, Ana, *Metodica predării religiei în școlile primare, gimnazii și licee*, Editura "Anastasia", București, 1999, 261 p.
- Diaconu**, pr. Adrian, *Cateheza în activitatea pastoral-misionară a preotului*, S.T. 3/1989.
- Dumitru**, pr. Valeriu, *Vasile Băncilă și educația religioasă*, Edit. Thalia, București, 2002;
- Familia creștină azi** (elab. de un colectiv de profesori de la Facultatea de Teologie din Iași), Editura "Trinitas", Iași, 1995, 203 p.
- Fecioru**, pr. Dumitru, *Ideile pedagogice ale Sf. Ioan Gură de Aur*, București, 1937;
- Idem**, *Pedagogia nouă și pedagogia creștină*, București, 1946.
- Felea**, pr. Ilarion, *Religia culturii*, Arad, 1994 (ediția a II-a); în special cap. 10 : *Religia și sistemele de educație*, p. 246-257;
- Foerster**, F. W., *Școala și caracterul*, trad. Șt. Constantinescu, București, f.a.;
- Idem**, *Cartea vieții. O carte pentru băieți și fete*, trad. N. Pandelea, f. a., București;
- Idem**, *Învățământul religios și învățământul moral*, trad. I. Negioță, Chișinău, 1933;
- Fossion**, André, *Manuel de catéchèse pour jeunes et adultes*, Desclee, Paris, 1985.

- Galeriu**, pr. Constantin, *Catedra de omiletică - catehetică cu noțiuni de Pedagogie*, în S.T. 7-10 /1981;
- Idem**, *Mântuitorul Iisus Hristos, Învățătorul nostru suprem*, Ortodoxia, nr. 1/1983;
- Idem**, *Revelația și educația*, în "Ortodoxia", nr. 3-4 / 1993;
- Idem**, *Ora de religie în trecut și astăzi*, în "Altarul Banatului", 4-6/1995.
- Idem**, *Rugăciunea „Tatăl nostru”* (tâlcuiri), Harisma, 2002.
- Găvănescul**, Ion, *Pedagogie Generală*, București, 1923.
- Ghibu**, Onisifor, *Din istoria literaturii didactice românești: I. Bucoavnele; II. Abecedarele; III. Cărțile de cetire din Transilvania*, București, 1916;
- Idem**, *Pentru o pedagogie românească. Antologie*. București, 1977.
- Gordon**, pr. Vasile, *Rolul catehetic- misionar al ierurgiilor*, în S.T. nr. 5 / 1986;
- Idem**, *Religia în școală. Câteva repere bibliografice*, S.T. nr. 1-2/1997;
- Idem**, *Activitatea omiletică, catehetică și pedagogică a pr. prof. dr. Mihail Bulacu. Pomenire la 100 de ani de la naștere*, B.O.R. 1-6/1998;
- Idem**, *Învățămintul religios românesc la cumpăna dintre milenii. Scurt excurs istorico-pedagogic*, "Ortodoxia", 3-4/2000;
- Idem**, *Mijloace practice de catehizare în Biserică*, în "Glasul Adevărului" - Episcopia Buzăului / iulie-sept. 2000;
- Idem**, *Factorii esențiali ai educației religioase*, "Glasul Bisericii", nr. 5-8 / 2001;
- Idem**, *Religia în școală. Evaluare și perspective*, în "Anuarul Facultății de Teologie București", 2001-2002;
- Idem**, *Catehetica - curs pentru anul al III-lea de studii, Teologie Pastorală*, dactil., București, 2001 (140 p.);
- Idem**, *Ghid bibliografic pentru Catehetică și Omiletică*, în „Glasul Bisericii”, nr. 9-12/2002, p. 87-112 ;

- Idem**, *Importanța principiilor didactice în catehizare*, "Ortodoxia", nr. 1-2/2002, p. 41-52;
- Grigoraș**, pr. C-tin, *Fericitul Augustin și locul lui în pedagogia creștină*, MMS nr. 8-10/1992;
- Idem**, *Treptele herbartiene și învățământul religios*, în M.M.S. - 1-3/1993;
- Idem**, "...*Mergând, învățați toate neamurile!...*" - Bazele hristologice, apostolice și patristice ale Cateheticii și Omileticii, Edit. Trinitas, Iași, 2000;
- Idem**, "...*Propovăduiți Evanghelia la toată făptura!...*" - Omiletică și Catehetică specială, Edit. Trinitas, Iași, 2000.
- Ionescu**, pr. Marin, *Inima e cârmaciul minții. Catehetica zilelor noastre*, București, 1927;
- Idem**, *Colectare de material omiletic și catehetic*, București, f.a. (297 p.).
- Iorga**, Nicolae, *Istoria învățământului românesc*, București, 1928.
- Învățătura de credință creștină ortodoxă**, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 1952.
- Irineu**, ep. de Ecaterinburg și Irbițk, *Mamă, ai grijă! Călăuziri pentru creșterea și educarea ortodoxă a copiilor*; trad. din l. greacă de diac. drd. Nicușor Morlova, Editura Buna-Vestire, Bacău, 2001 (95 p.);
- Idem**, *Educația religioasă. Învățături pentru copii și tineri*, Trad. Diana Potlog, Editura Sophia, București, 2002.
- Ispir**, Vasile, *Principiile educației creștine*, în B.O.R. nr. 1-3 / 1946.
- Ivan**, pr. dr. Ilie, *Îndrumător catehetic*, Editura "Conphis", Rm. Vâlcea, 2001.
- Jurcă**, pr. Eugen, *Experiența duhovnicească și cultivarea puterilor sufletești. Contribuții de metodologie și pedagogie creștină*, Edit. Marineasa, Timișoara, 2001.
- Leonte**, Letiția, *Ucenicul lui Hristos, Îndrumări metodologice pentru predarea religiei în școli*, Edit. "Crater", București, 1998, 144 p.

- Kant**, Immanuel, *Tratat de pedagogie. Religia în limitele rațiunii*, Iași, 1992.
- Magdalena**, Maica, *Sfaturi pentru o educație ortodoxă a copiilor de azi*, cu traducerea românească a cuvântului Sf. Ioan Gură de Aur "Despre educația copiilor", Editura "Deisis", Sibiu, 2000.
- Marian**, prof., Rodica, *Profesorul de religie în școală*, Edit. "Pelerinul român", Oradea, 1997.
- *Marinescu**, Aurelia - Anastasia, *Codul bunelor maniere astăzi*, Editura "Humanitas", București, 1999 (ediție revăzută și adăugită).
- Mehedinți**, Simion, *Poporul (Cuvinte către studenți)*, București, 1921;
- Idem**, *Altă creștere. Școala Muncii*, București, 1929 (ed. a II-a);
- Idem**, *Apropierea de Iisus prin Biserica noastră, prin alegerea educatorilor*, București, 1935;
- Idem**, *Scrieri despre educație și învățământ. Antologie*. Editura Academiei, București, 1992;
- Idem**, *Creștinismul românesc*, București, 1995 (Edit. Anastasia).
- Metodica predării religiei** (colectiv de autori), Editura "Gheorghe Alexandru"- Craiova, 2000
- Micle**, Ierom., Veniamin, *Inițieri catehetice*, Mt. Bistrița (Oltenia), 1993.
- Miroiu**, Adrian (coord.) & co, *Învățământul românesc azi. Studiu de diagnoză, "Polirom" – Iași, 1998.*
- Moldovan**, pr. Ilie, *Teologia Sf. Duh după catehezele Sf. Simion Noul Teolog*, în S.T. 7-8 / 1967;
- Idem**, *Iubirea, Taina căsătoriei. Teologia iubirii (vol. I) și Adevărul și frumusețea căsătoriei. Teologia iubirii (vol. II)*, Alba Iulia, 1996;
- Mureșan**, Pavel, *Învățarea eficientă și rapidă*, Ed. "Ceres ", București, 1990.
- Necula**, pr. Nicolae, *Tradiție și înnoire în slujirea liturgică*, Galați, vol. I -1996; vol. II - 2001 (*material pentru cateheze liturgice*).

Nisipeanu, I., *Religia pentru copii. Studiu metodologic, teoretic și practic, în spiritul școalei active*, București, 1922.

Idem (colab. cu T. Geantă), *Pentru educația estetică a copilului. Metodologia dexterităților în spiritul școalei active*, Edit. Cultura Românească, București, f. a.

Paulescu, dr., N.C., *Instincte, patimi, conflicte*, București, 1995 (Ed. Anastasia).

Păcurariu, pr. Mircea, *Două sute de ani de învățământ teologic la Sibiu, 1786-1986*, Sibiu, 1987;

Idem, *Istoria învățământului teologic în Biserica Ortodoxă Română*, BOR, 9-10/1981.

Pernoud, Laurence (colab. cu Agnes Grison) *Cum îmi cresc copilul* (în original : *J'eleve mon enfant*, Paris, 1994, premiată de Academia franceză de medicină), trad. de Doina Brindu, București, 1994.

Pestalozzi, J. H., *Texte alese*, București, 1965.

Petre, pr. Teodor, *Păcate și virtuți*, (Culegere de cateheze), Valea Plopului, 1994.

Plămădeală, mitrop., Antonie, *Dascăli de cuget și simțire românească*, București, 1981.

Popescu, Anastasia (Mama Sica), *Cum să-i învățăm pe copii religia*, Editura Anastasia, București, 1996 (Îndreptar realizat împreună cu Răzvan Bucuroiu).

* Popescu, M. Teodor, *Primii didascoli creștini*, în S.T. nr. 2/ 1932;

Idem, *Biserica și cultura*, București, 1996.

Popescu, Ion, M. Năstase și E. Popescu, *Metodica predării religiei*, f. edit., București, 1997.

Popescu, Aurel + colectiv, *Proiectarea pedagogică a învățării religiei în școală*, Edit. Aramis, București, 2002.

Postelnicu, Constantin, *Fundamente ale didacticii școlare*, Edit. Aramis, București, 2000.

Procopovici, pr. Petre, *Împărtășania și Spovedania în slujba educării tineretului școlar*, Rm. Vâlci, 1945.

Radu, Nicolae (& colectiv), *Psihologia educației*, Edit. Fundației România de mâine, București, 2001.

Răducă, pr. Vasile, *Rolul formativ al religiei*, în S.T. nr. 1-3 / 1994;

Idem, *Actul catehetic: cateheza și acțiunile sale*, S.T., nr. 3-4/ 1997;

Idem, *Curs de Catehetică*, ms. dactil., București, 1996.

Rădulescu, prof., Mihai, *Cartea creștinului începător*, București, 1996.

Răduț, pr. Ion, *Valoarea catehetică a muzicii în cultul ortodox*, M.O. 5-6/1975.

Religia în școală (*Minifilocalie pentru viață*), Ep. Dunării de Jos, Galați, 1996, 47 p.

Remete, pr. George, *Dogmatica Ortodoxă*, Manual pentru Seminariile Teologice, Edit. Episcopiei Ortodoxe Alba-Iulia, 1996.

Sârbu, pr. Ilie, *Catehizarea copiilor și tineretului, obiectiv prioritar al Bisericii*, în "Altarul Banatului ", nr. 5-6 / 1990.

Smiles, S., *Ajută-te singur (Self-help)*, sau *Caracter, purtare și stăruință, ilustrate cu ajutorul biografiilor*, trad. de Al. Lascarov-Moldovanu, ed. a III-a, f. a., București, 291 p.

Stănculescu, prof., Nela, *Educația religioasă în concepția lui Jan Amos Komensky - părintele pedagogiei moderne*, G.B. 1-4 / 1996.

Șebu, pr. Sebastian (& Monica și Dorin **Oprîș**), *Metodica predării religiei*, Alba Iulia, 2000.

Șendroi, **Rodica**, *Metode și procedee de predare a religiei în școală*, București, 1997.

Șerbănescu, pr. Nicolae, *Facultatea de Teologie a Universității din București. O sută de ani de la înființare. Scurte date despre învățământul teologic superior din Principatele Române în prima parte a secolului al XIX-lea (până la 1864)*, BOR, 9-10/1981.

Terchilă, pr. Nicolae, *Psihologia contemporană și învățământul religios*, (teză de doctorat), Sibiu, 1935.

Tilea, pr. Gh. T., *Probleme fundamentale în opera moral-socială a Sf. Ioan Gură de Aur: III. Familia creștină*, București, 1947.

Vasilescu, diac. prof., Emilian, *Probleme de psihologie religioasă și filosofie morală*, Ediția a II-a, București, 1941.

Vintilescu, pr. Petre, *Spovedania și duhovnicia*, București, 1939 (ed. a II-a, 1995);

Idem, *Funcțiunea catehetică a Sfintei Liturghii*, S.T. nr. 1-2 / 1949, p. 17-33.

Ziglar, Zig, *Putem crește copii buni într-o lume negativă!*, (în original, *Raising positive kids in a negative world*), trad. Irina-Margareta Nistor, Editura "Curtea Veche", București, 2000.

Wackenheim, Charles, *La Catéchèse*, Col. „Que sais-je?”, Paris, 1983.

C U P R I N S

CUVÂNT ÎNAINTE	2
I. NOȚIUNI INTRODUCTIVE	3
• Terminologie	4
• Raportul cu Omiletica	6
• Implicații actuale	7
II. EXCURS ÎN ISTORIA CATEHEZEI. Mântuitorul Iisus Hristos, Catehetul Suprem	9
V. CATEHEZA ÎN PRIMELE VEACURI CREȘTINE	
5. Cateheza Sfinților Apostoli.....	16
6. Slujirea harismaticilor	17
7. Literatura catehetică în primele veacuri creștine	18
8. Catehumenatul	25
VI. ȘCOLILE CATEHETICE	27
V. ÎNVĂȚĂMÂNTUL CATEHETIC ROMÂNESC.	
Repere ale unui scurt excurs istoric	33
VI. IMPORTANȚA PRINCIPIILOR DIDACTICE ÎN CATEHIZARE	
Intenții.....	59
Definiții și delimitări.....	60
Precizări etimologice și istorice.....	61

Avantajele utilizării principiilor didactice.....	62
Nominalizarea principiilor didactice.....	63
Descrierea principiilor didactice.....	64

VII. FACTORII ESENȚIALI AI EDUCAȚIEI RELIGIOASE

a. Preliminarii.....	74
b. Terminologie.....	74
c. Factori generali: ereditatea, mediul, educația.....	75
d. Factori speciali ai educației religioase:	
1. Intenții.....	77
2. Idealul educației religioase.....	77
3. Factori concreți ai educației religioase:	
• Dumnezeu - factor și izvor veșnic al educației.....	79
• Familia creștină.....	80
• Biserica.....	91
• Școala.....	93
• Profesorul.....	96
• Elevul.....	101

VIII. MIJLOACE PRACTICE DE CATEHIZARE ÎN BISERICĂ.

1. Preliminarii.....	103
2. Cateheza.....	104
3. Dialogul săptămânal.....	107
4. Biblioteca parohială.....	109
5. Buletinul parohial.....	110

IX. REDACTAREA ȘI PREZENTAREA CATEHEZEI. Repere

teoretice, metodice și practice	114
3. Etapele redactării și prezentării catehezei	114
4. Planul catehezei	121

X. SCHIȚE DE PLANURI PENTRU CATEHEZE:

8. Cateheză despre importanța lecturilor pentru luminarea credinței.....	124
9. Cateheză despre Sfânta Scriptură.....	127
10. Cateheză despre Sfânta Tradiție.....	130
11. Cateheză despre Sfânta Treime	133
12. Cateheză despre Maica Domnului	137
13. Cateheză despre Sfânta Biserică	140
14. Cateheză despre rugăciune	143

BIBLIOGRAFIE OBLIGATORIE PENTRU EXAMENE..... 147

BIBLIOGRAFIE GENERALĂ ORIENTATIVĂ..... 148

Powered by <http://www.e-referate.ro/>

Adevaratul tau prieten